

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА VII

БРОЈ

25

АПРИЛ
2010.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Dragutin Vukobrat

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
АПРИЛ, 2010.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Јагац* 4

РАЗГОВОР

Драгољуб Петровић: *На најважнијим живојним исјивцима – нема појравној* 13

ЈЕЗИК

Драга Бојовић: *Српски језик у Црној Гори и на Косову и Метохији* 41

Горан Комар: *Прилој доказима исјивјиној тирилице и «босанчице»* 53

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Драгољуб Драгојловић: *Ка појецима наше сјаре књижевности* 59

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Сергеј Главјук (*превела Злајна Коцић*) 74

БЕЛЕТРИСТИКА

Преподобна Касија: поезија 85

Илија Лакушић: поезија 90

Данило Вуковић: прича 96

Вера Цветановић: поезија 102

Миленко Ераковић: одломак из романа 109

Дарко Јововић: поезија 114

ЕСЕЈ

Радомир Уљаревић: *Који су сејали у сузама појжњеће у радосји* 123

Милутин Мићовић: *Српско појшање* 134

ПРИЗНАЊА

Ранку Јововићу «Печат вароши сремскокарловачке»
(Миодраг Перишић, Миодраг Трипковић, Срба
Игњатовић, Желидраг Никчевић, Момчило Парушић,

САДРЖАЈ

Илија Лакушић, Стеван Кордић, Радивоје Микић, Новица Ђурић, Светислав Басара, Милан Ненадић, Зоран Богнар, Драган Стојадиновић, Иван Комарица, Марина Јочић, Милутин Мићовић, Селимир Радуловић, Милица Краљ)	138
---	-----

ИСТРАЖИВАЊА

Весна Лопичић: <i>Косово и Меџохија у очима дијаспоре</i>	165
---	-----

СТАВ

Момир Војводић: <i>Најрде «Њејошевe најраге»</i>	179
--	-----

КРИТИКА

Лидија Томић: <i>О роману Богородичина књига Кости Раговића..</i>	189
Миодраг Ђупић: <i>Стиховано свједочанство</i>	193
Радован Гајић: <i>Кажирси Момира Војводића</i>	195
Јован Чађеновић: <i>Над дјелима Јована Дујовића</i>	199
Златко Јурић: <i>Приче са овој и оној свијети</i>	203
Спасоје Бајовић: <i>Поетски узлеи Војислава Т. Караџића</i>	206

ОБРАЗОВАЊЕ

Гери Ка: <i>Окултисички корени глобалној образовања (превео Владимир Димиријевић)</i>	210
---	-----

У СПОМЕН

Радомир Уљаревић: <i>Последње сенџиментално њуовање Моме Кајоре</i>	221
Момо Капор : одломак из романа <i>Исјовесни</i>	228
Радован Гајић: <i>Скини ми крв с очију</i>	232
Драгомир Брајковић : поезија	235

ЦРТЕЖИ

Слободан Лончаревић	
---------------------	--

ЈАДАЦ

Јавни радови. Све што их теже оптужују и све што их се гласније одричу, св. Симеон и св. Сава су све присутнији у Црној Гори, и све дјелатнији. Тако да је комплекс неуништивих Немањића, «диктатора и освајача», постао највећи проблем, јадац и мука, нове Црне Горе. Зато су њени властодршци, уочивши на вријеме да само његовим лијечењем могу заштитити «младу црногорску демократију», и, наравно, своју власт (коју су им њихови очеви, вјешто одглумивши властити пораз, великодушно „прекњижили“ у тзв. «јануарском преврату»), једини спасоносни лијек нашли у отварању, на свим пољима (у култури, образовању, медијима), јавних радова за облагање Црне Горе новим културним и језичким идентитетом. Разумије се, по пројектима оних чији је основни знак распознавања и једина важећа легитимација, тежина америкенкартице. За тај «посао стољећа» окупили су стотине култур-трегерских акцијаша и овластили их да буду умјетници, писци, историчари, лингвисти, професори универзитета, заводници... Довели им модераторе и менторе из иностранства, ставили на располагање сву могућу информатичку технологију и медијске потенцијале, обезбједили подршку безброј међународних «офшор-корпорација» и «нарко-дуванских картела»... Заборавили су само једно: да се народи распознају по ономе што стварају њихови велики таленти, а не по ономе што, по туђим окућницама, пабирче њихови помодари, односно по оним ствараоцима у чијим дјелима су, како каже Т.С. Елиот, «мртви пјесници, њихови преци, најснажније потврдили своју бесмртност», и који су великим трудом зарађивали своју традицију, а не по онима који су је разарали, слијепо опонашали или ретуширали. Или - који се привезују за оно што има тренутан успех и што је исплативо на страначким шалтерима.

Хоћу рећи: нити је кад било нити је могло бити, да су особе без личне биле градитељи било чије колективне препознатљивости.

Пермутација свијести. Осим у данашњој Црној Гори. Али, не да својим дјелом освједоче нови црногорски идентитет него да, под тим именом, посију хаос у мозак народа. Атеизираног

и национално затрављеног народа, који је, након пропасти комунистичке идеологије, остао без икаквог духовног ослонаца, затечен - без етичких и културних оријентира. И коме није било тешко подметнути виртуалну сценографију у којој ће се, годинама, захвалан за указано му уважање, до бесвијести уживљавати у улогу јунака који се бори “против силе и неправде” и на крају побјеђује, а иза које је, све то вријеме, троједна осовина: власт-тајкуни-криминалци, несметано радила свој вукодлачки посао. И коме је, за мање од двије деценије постојања (ако изуземо вријеме полагања њене инфраструктуре у оквиру бивше Југославије, посебно од 1967), та «немогућа мисија», што фалсификовањем прошлости, посебно несигурних трагова из времена прије црквеног раскола (тзв. дукљанизација), што медијском фасцинацијом евроамеричким економским благостањем и лагодним животом (тзв. монтенегризација), успјела да пермутује свијест и да га наведе на одбацивање сопственог идентитета, на повођење за обичајима и манирима тзв. „вишег свијета“, покондиреност, склоност ка имитацији и туђинству, лакој заради, подмитљивости и хедонизму. Другим ријечима: да успостави код њега потпуно обрнут систем вриједности од оног који је баштинило аутентично, на немањићкој духовности и традицији образовано, биће Црне Горе. И још нешто: да, у међувремену, покраден и опљачкан, оне који су му то учинили, пригрли као своје идоле и спасиоце.

Тако се дошло до смишљеног расцјепа који је, ради снажније мотивације и лакше мобилизације оних на чији се пристанак и одзив рачунало, представљен као национална подјела, узрокована буђењем, тобоже потиснуте и поробљене, националне свијести Црногораца. При чему је власт, опет у добро одабраном тренутку (расцјеп у владајућој партији 1997), себе истурила као главног иницијатора и протектора тога спасоносног самоосвјешћења, па се, успјешно окончаним референдумом о независности 2006. године, као таква и доказала.

Како знати? На другој страни, опозиција је, мотивисана првенствено жељом за освајањем власти, лако упала у ту ступицу јер јој је и самој, сигурној у постојаност српске националне свијести у Црној Гори, „српској Спарти“, као у нешто заувјек дато, и држећи да је сува прича о њеној угрожености, сигурна карта за побједу на изборима (посебно на референдуму), одговарала национална игра, али је тиме довела себе у ситуацију да сваки њен отпор апсолутистичкој власти, буде, од оних с друге стране, веома убједљиво представљен као национална издаја, „милошевићевски“ хегемонизам и противдржавни чин, од чега се она никако није

успијевала одбрани. И, што је још горе, омогућила пројектовани процес страначке монополизације тзв. «идентитетских питања», односно идентитетско опредјељивање народа према опредјељењу за једну или другу групацију странака, након чега власти и њеној пропагандној машинерији није било тешко да оне странке које су се залагале за чување традиционалних вриједности, и које су се у, до баналности симплификованој, медијској полемици позивале на Немањиће, Косово, православље, Његоша итд., представи, посебно омладини, као анахроне, руралне, немодерне, антиевропске и антицивизацијске, и тако огроман број грађана, за мање од десет година, и национално и духовно преусмјери на колосијек који је њој одговарао. На тај начин, мислећи да га ојачава, а трпећи пораз за поразом, опозиција је постала равноправан учесник у паралисању немањићког живца у Црној Гори и, напokon, изгубила сваки кредибилитет за даље старање о њему.

Лијека им нема. Па ипак, «спасоносни лијек» (athanatik, како би рекао В. Десница) није пронађен. За посљедњих петнаест година обновљено је овдје и оживљено више цркава и манастира Немањића, «Немањиним благом» и благословом, него икада раније.

Није пронађен ни логички закон на основу кога би се могло доказати да два брата од истог оца и исте мајке, могу бити два народа или двије нације, односно један припадати националној мањини, а други националној већини у истој држави. (Али могу, и те како, један бити човјек, а други нечовјек, један уман, а други безуман.) А то што се одређена скупина људи, у оквиру једног народа, чак и да је већинска (а није), тренутно одриче свог изворног етничког, културног, историјског, језичког и духовног идентитета и прихвата неке друге вриједности, именујући их по свом нахођењу, није довољан доказ да се она објективно оформила ни као народ ни као нација. Зар народ на овим просторима за посљедњих стотину година није макар три пута мијењао своје националне капе? Уосталом, велики број грађана, из једне и друге групације, сматра да би смјеном актуелне власти, опет дошло до сличних преокрета, па многи и гласају за или против ње управо из тог разлога.

Утолико су и неодговорнија и непромишљенија настојања да се та наша наводна национална подјела, у тако непреврелом стању, уклопи у неку уџбеничку шему и, увијена у каквугод «одрживу» дефиницију, уставно и законски конзервира и запечати. И тиме, њеним обртницима и рентијерима, загарантују доживотна власт и апанажа. И националне пензије, разумије се. Било би то,

у ствари, озакоњење и оправдање свих лажи и превара од 1918, откако је почело наше идентитетско затрављивање, до данас, без обзира на то да ли би Срби били «конзервирани» као мањински или као један од конститутивних народа. И у једном и у другом случају, будући да би економска и политичка моћ, стечене тим преварама, остале у рукама друге стране, они би били једнако изложени њеној супремацији и притисцима да сами од себе одустану. Или макар – испразне своје име.

Заробио себе у туђина. Спољна обиљежја, па и само име, без аутентичних вриједности које то име подразумева, нијесу довољна гаранција очувања нечијег идентитета. Данас, у Црној Гори, имамо, и у самим врховима власти, особе које се формално идентификују као Срби, али су најватреније присталице „расрбизације“ Црне Горе. Имамо и оне који се национално представљају као Црногорци, али и те како, чувају своју српску језичку и културну препознатљивост. Каква би то била непромишљеност када би Срби, у стању своје константне и разумљиве фрустрације, ове људе, одгурнули од себе и казали им - ви сте посебан народ, ми нијесмо браћа!

Глобалистички програм не пориче имена, штавише - чак наглашено инсистира на њиховом формалном чувању (рецимо, у низу повеља о мањинским језицима и правима мањинских народа итд.), али намеће јединствен аксиолошки систем, који изнутра разједа и дроби све националне посебности. (И према коме је, када се примијени у нашем скоројевићевском миљеу, једноноћна инкогнито посјета америчког глумачког пара неком монденском хотелу у Будви, неупоредиво важнија од судбине стотине никшићких радника који недјељама гладују у опустошеним халама Железаре. Бива: прво је *in* а друго је *out*, за етички рафинирану свијест новоцрногорске јавности, која и даље мисли да су штрајкове и непослух властима измислили илави Срби да би ометали Црну Гору на њеном «дугом путу у Европу».)

А „новоцрногорство“, као супституција за комунистичко обесвјешћење, шта је, у ствари, до слој таквих лажних представа и изокренутих мјерила, привремено прихваћених због којекаквих профитерских разлога, али који се, временом, мање или више, стврдуо у рожнати оклоп око српског језгра Црногораца. Одустајањем од истине, ма под каквим изговором и зарад било каквог пролазног политичког прагматизма, да су Срби и Црногорци један народ, једног језика и заједничког културног наслеђа (књижевност, историја, обичаји, фолклор, митологија) то би језгро било заувјек умртвљено. И само то наслеђе, непринципијелним

деобама и растрзавањем, релативизовано, и на њему вјековима изграђиван поредак вриједности – поречен.

(Једном приликом, на некој слави, група млађих људи убјеђивала ме је у своје “новоцрногорство”. Нијесам се много супротстављао јер сам осјетио да не говорим изнутра, да су у питању наметнути језик и задата мисао. Дочим, они су ускоро демантовали сами себе: пошто су попили по неколико чаша вина, које су их ослободиле страначких устава и оклопа, из њих је, а један међу њима бијаше и одличан гуслар, таквим интезитетом провалила косовска емоција да сам се ја почео помало стидјети колико је код мене отупила, па не могу да им се придружим. Био сам тада и весео и тужан: весео јер сам се још једном увјерио да је сваки Црногорац, уколико га «велико знање», мала памет и страначка ревност нијесу емотивно сасвим испразнили, изнутра Србин, да је то његов архетипски образац, а тужан због сазнања колико је сваки од њих «заробио себе у туђина».)

Потврде. Што рекох у почетку: јадац! Друкчије речено - раскорак између намјера и могућности, на чему се темељи свака ваљано изведена драмска радња, а може имати само два исхода: трагичан или комичан. Додуше, тако је само у пољу естетике. У стварности - најчешће завршава глупошћу. Међутим, исход овога у који су запали црногорски национални трансвестити, може, како год окренеш, бити само - бестидан. У мјери у којој су то и одредбе новог Закона о црногорском држављанству, којима се грађани ове државе, који ту живе 30 или 40 година, ту су завршили све степене образовања, од основне школе до факултета, наравно на српском као службеном, и као једином говорном језику, али су рођени, рецимо, у Пријепољу или у Билећи, па су самим тим потенцијални реметници црногорске самобитности, приморавају (да би добили личне исправе), на «куповину признаница» о познавању тзв. црногорског језика и то, како се тамо каже, «до нивоа основне комуникације». Да иронија буде већа, они који налажу посједовање таквих «индулгенција», као и они који их издају, нити познају нити прихватају недавно установљене, ако су установљене, норме тога језика. Сумњати је да ли познају икакве, а што и да их познају – довољно је што их Таксин Шинаватра познаје. (Разумије се, и бестидност може бити конституент нечијег идентитета, али не народног. Нема бестидних народа ни бестидних нација. Има њихових представника, вођа и идеолога, утјеривача нових идентитета, који их, понекад успијевају свести на своју мјеру, као што је био случај, у два наврата, са њемачким и неким другим

народима током двадестог вијека, али ти се, углавном краткотрајни, периоди у историјском трајању тих народа памте само као њихова историјска несрећа и посрнуће, а не као матрице њихове културне и духовне препознатљивости.)

Ко је коме брат? Узгред - наведене пусулице, а и сам Закон на основу кога се оне издају, исписане су постојећом нормом српског језика. Међутим, та неједначина не смета «великим црногорским борцима» за грађанска права, националну равноправност и достојанство људске личности, али им је и те како засметала недавна изјава Патријарха Српског Иринеја да су Срби и Црногорци један народ, која је дочекана, не само од којекаквих дежурних позорника и самозваних чувара малољетне новоцрногорске самобитности, него и од највиших врхова власти, безмало као објава рата.

То, свакако, није доказ само за то да Црна Гора показује запањујуће низак цивилизацијски ниво, на коме се друкчије мишљење још увијек доживљава као увреда, него и за нешто далеко горе: да се њен очигледно неразријешен комплекс националног идентитета развија у стање опасне неурастеније, као типичан рефлекс «конвертитске мржње према себи некадашњем», у коме се губи способност рационалног расуђивања. Наиме, да се којим случајем Патријарх обратио Бугарима и казао: «Ми смо један народ», нико се цивилизован тамо не би увриједио, или Македонцима, или Русима, напоскон – и Хрватима. Само су се Црногорци увриједили иако безмало сваки од њих има рођеног брата, или оца, или мајку, или сестру, који за себе кажу да су Срби. Испада, тако, да је само међу Црногорцима постало увредљиво брату казати да ти је брат, а вјероватно часно казати му да ти није брат. Јер, рећи брату ми нијесмо један народ, или од истог народа, шта је друго до рећи му – нијеси ми брат! Па зар је требало Патријарх тако да каже. И коме би то он уопште могао казати?!

Знаци распознавања. Напоскон, и преименовањем српског језика и његовом дестандардизацијом, коју назваше кодификацијом црногорског језика (али која им се, додуше, нешто никако не прима), као крајњим изразом те њихове трансвестије и евроамериканизације, постигли су супротан ефекат од онога који су жељели: подстакли су његово темељно духовно прочишћење. Јер, све што, по данас, у Црној Гори, буде написано у православно хришћанском духу, све што подстиче племениту мисао, све што је у сагласности са творачким законима Божијим, све што буди наду и вјеру у смисао човјековог постојања, све што тежи људскости и моралном

усавршавању човјека, све што је у складу са таблицом вриједности светосимеоновског и светосавског завјештања, биће написано само на српском језику. Оно друго, засновано на западњачкој лихварско-берзанској философији «хомо-политикуса» и «хомо-сатаникуса» – на неком са друкчијим именом. И нека буде тако. Нека првومه царства небескога, а другоме – „вјештачких рајева“.

Нека им и та два нова, и сасвим одговарајућа, слова, два пелцера - као два рошчића. Да се лакше распознајемо.

Фуснота. Али не знам како ће са оноликим пропитивањима у којима се, како год их наштивавали, Српска православна црква, упорно појављује као име са највишим повјерењем народа - далеко вишим од броја оних који су се на попису изјаснили као Срби, а исто тако и од броја гласова које опозиција добија на изборима. А не знају, биреко, ни они. Није ни чудо што не знају. Шта ће знање пред чудом да је непотрошиво „благо Немањино“ и да оно, трошећи се вјековима, бива све бројније, док на другој страни «тенде» и шатре саме од себе падају. У благо се они, иначе, не разумију. Осим онога у швајцарским банкама и ватиканским тајним фондовима.

Речено је: «Не окрећи леђа пушци и манастиру». (Пушци бели нијесмо окретали леђа, осим када је била у братовим рукама, та нас је ионако једнако стизала у чело и у потиљак), а манастирима јесмо - и те како.

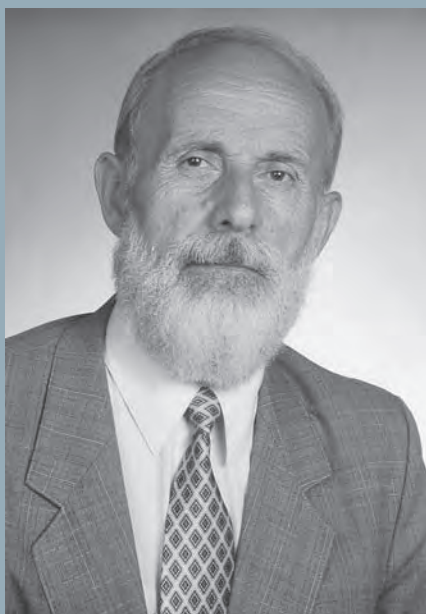
Својевремено, тачније, 29. јуна 1928. године, *Полиџика* је објавила текст у коме се каже да су претходног дана, дакле, на Видовдан (!), литургији у Грачаници, присуствовали само аутор тога текста и једна старица. (У сусједном селу се одржавао панађур, па сав народ тамо подранио.)

Ово наводим због тога што ми се све чини (можда и гријешим) да смо управо ранећи на панађуре умјесто на литургије, ево скоро стотину година, стигли дотле да у Грачаницу, сад и кад хоћемо, можемо само у пратњи окупаторских тенкова.

(А пријетњу председника Скупштине да ће нам увести порез на св. Василија у Острогу, и да ће нас припуштати к ћивотима по распореду који ће нам он састављати, додајем узгред и стидљиво - као фусноту.)

РАЗГОВОР

РАЗГОВОР

**Драгољуб ПЕТРОВИЋ:
НА НАЈВАЖНИЈИМ ЖИВОТНИМ
ИСПИТИМА - НЕМА ПОПРАВНОГ**

НА НАЈВАЖНИЈИМ ЖИВОТНИМ ИСПИТИМА – НЕМА ПОПРАВНОГ

За сјасаванье црнојорскога језичког неодошчеша још нијесу направљени инкубатори, данашње му бабице (Рајка, Аднан, Тања и министри мајерџеј језика) ни њелене не умију промијениши, а камоли му помоћи да се ојре на ноје. И ша срамоша може попрајати све док се неко од Црнојораца не пробуди из бунила и не призна да није привилегија вјековаша као објекат нечије сјрдње. В. Никчевић био је јединствена лингвистичка незналица и у свакој нормалној земљи било би срамошно оснивати институт с именом шаковога „мајстора-илаијатора”. У Црној Гори може и по, али се треба нагаши да ће ше чињенице некад допријети до оних који знају шша значе ријечи бламажа или срамоша.

Ако до прије 10-15 деценија по шшокавским просјорима није било других народа осим Срба (у неким областима – „Срба шрију закона”) ниши другога језика осим српскога, црнојорске прилике показују се као посебно ајсурне: католици и муслимани издвојили су се по вјерским линијама, а „Црнојорци” по линији сужене свијести (шшо им једино може послужити као пречица до многа шемељитије ошадништва).

Поштовани професоре Пејровићу, овим разговором обиљежавамо један необичан јубилеј: 40 година Ваше борбе са, како сје давно казали, “авешлуцима” црнојорским, шј. причама о “црнојорском језику”, “црнојорској књижевности”, црнојорским “културним шоринама”... Ви сје, у сшвари, били не само први нео и онај који се с највише жара, храбрости и истрајности ушсшшо у шу бишку. И још, чини ми се, нијесје одушшали, ни осусшали. Како, из данашње шрсшкшве, видитје шшјдио Ваше живошної искуштва?

Спорове које помињете ја сам заиста почео давно, али бих најприје назначио неке побуде које су ме покренуле да се у њих упустим. Ја сам имао разне учитеље, али чини ми се да сам неке важне лекције најбоље усвојио уз бабу Видну и ђеда Божину. Ђед и његова два брата, касније сам то сазнао, важали су за „добре зеленаше”, ђед ми је, као официр, био и учесник оне чувене „Божинше побуне” 1919 (податак о томе нашао сам, прије десетак година, у неком фелтону, чини ми се да је то било у „Побједи”), а једино што

сам од њега запамтио била је ријеч да су Црногорци (с још некима које не помињем – да други не би били повријеђени) „прави Срби”. Били смо сами, може бити да сам тада имао пет или шест година, и није ми било јасно што то значи и о чему он говори. Касније су ми се, међутим, неки појмови почели разјашњавати и у томе је мени ђедова ријеч имала непорециво већу тежину од оних које сам слушао од неких „нових учитеља”. У средини у којој сам растао и стицао прва искуства за именовање *вриједної* и *честїиїої* човјека било је мало ријечи (била је довољна и једна – *чоек*), а за оне „с другим предзнаком” – било их је мноштво. И свака је од њих врло прецизно означавала природу и степен негативне особине и наметала образац понашања према њиховим носиоцима: међу *љугима*, у озбиљним разговорима, неки су се могли наћи – али нијесу имали право на ријеч, а онима другим међу *љугима* – није било мјеста. (Такви су смиривани погледом, а оне који поглед нијесу разумјели – жене су поучавале љукачем.) И док су постојала таква мјерила, Србе нико није могао лако помјерити јер се увијек знало чија се ријеч мора поштовати: онога који је, прво, своју породицу и своју кућу уредио тако да може свакоме послужити за углед и, друго, човјека чијој се мудрој ријечи увијек могло вјеровати. А такви су имали и привилегован статус у својој непосредној околини, рецимо, по томе што су једино они могли бити бирани за

старешине на најнижим нивоима власти (нпр. – сеоски кметови). И јасно је зашто је то тако чињено: домаћин који је уредио односе у својој кући на најбољи ће начин настојати да то исто учини и у свом селу. Данас се то не зна (у много последњих деценија то је мало ко могао и поменути и зато изгледа необично), али таква логика имала је у Срба вишевијековну традицију и сезала је до највиших облика власти: Црква је Цару признавала власт, али је Цар у свим важним приликама испред себе истурао Цркву (јер је „власт од Бога”). Рефлекси тих односа сачувани су и послјије пропасти српске средњовјековне државе и огледали се у чврстој спони локалне власти (сеоски старешина) и цркве (поп – касније им се могао прикључивати и учитељ).

Понашајући се у складу с таквим обрасцима, Срби су се одржали кроз сва ропства – до комунистичкога времена. Е, то нијесу могли преживјети: комунисти су схватили оно о чему смо горе говорили и као свој први задатак у сатирању Срба поставили су сатирање Цркве: они су, од преузимања власти до прије 25-30 година, побили више свештеника и архијереја (или им помогли да брже умру) него сви окупатори током оних ратних година заједно. Послије толикога терора којем је била изложена, Црква се такође почела „демократизовати” па сад неки архијереји имају царске резиденције и имаће гдје смјести-

ти Владику Римског кад га, за коју годину, призову да му се поклоне. И да му признају да су Јасеновац, Јадовно, Пребиловци и слична мјеста била само атрактивне Степинчеве туристичке дестинације.

Ви сѝе се веома рано суочили са корјенићим урушавањем сисѝема врједносѝи, које је ѝочело с доласком комунисѝичке власѝи, али са ѝиме се никада нијесѝе ѝомирѝли. Када сѝе ѝрви ѝуѝи уочили ѝај сѝѝируѝи ѝроцес и како сѝе се ѝада ѝрема ѝему ѝосѝавили?

О томе како се организује држава и у њој уређују односи, лијепо свједоче и прилике у Дубровнику док је он био српски и док га Наполеон и, касније, Аустрија нијесу уништили: „На вратима дворане у двору дубровачкога кнеза, како се зваше једномесечни председник Дубровачке Републике, стоји великим црним словима урезано у белом камену ово: „*Obliti privatorum publica curate*”, што значи *Заборававши ѝриваѝне сѝвари сѝарајѝе се о оѝѝѝим*. Из те дворане управљало се Дубровачком Републиком, и чланови вијећа који су се сваки дан састајали, на уласку су сваки пут добијали ту опомену... У старом се Дубровнику увидело, да је *највеће зло за сваку државу, када се уѝрављање оѝѝѝим државним ѝословима уѝоѝребљава за ѝодмиривање ѝриваѝних инѝереса...* Само на основу тога начела, изведена у

политички живот једне државе и њене уредбе, најбоље се обезбеђује правилност и успешан развој у држави, *најбоље се заѝѝѝиђује бољи од ѝорих, и омоѝћава се да уѝрава државна буде ѝонајвише у најбољим рукама...*”

Цитирао сам овдје старога дубровачког господара Јована Ђају и истакао неке његове мисли којима се потврђује и оно што је горе речено и што се сматра основом свакога напретка. Смјену критерија за вредновање људи, коју је донијело „ново вријеме”, ја никад нијесам могао разумјети и само сам једном покушао да своја схватања провјерим у разговору с озбиљним човјеком. Радула Секулића, директора Педагошке академије у Никшићу, питао сам дали свакоруко *неуѝемељен човјек* може бити *добар комунисѝа*. Он се мало тргао, замислио се и, послѝе неколико секунди, „пресудио” да може. Свеколика моја дотадашња искуства била су у складу с таквим схватањем будући да су о свим најважнијим питањима у срединама које сам добро познавао одлучујућу ријеч имали они које су, још не тако давно, људи смиривали погледом (или жене – љукачима). Гледао сам *ѝакве*, у комшилуку, у селу, слушао приче (и њихове и о њима), помињали су се Тито и Стаљин, нестајали су некуд они први људи док су они *груѝи* били увијек ту и увијек најгласнији. И стално причали о онима који су били или „свјесни” или „реакција”, ја сам био „свјестан

омладинац” и у гимназији, али ми је то „признато” тек на студијама – када сам „примљен у партију”. Моја прва искуства из сусрета с „комунистима” била су, међутим, онеспокојавајућа: међу њима било је највише студената који се студијама нијесу много оптерећивали и наставника који нијесу уживали посебан углед, а оних најбољих из обје групе – тамо је било мало или их није било; на трећој години студија изабран сам за предсједника Савеза судената, али кад сам видео ко ми, из „виших форума”, долази на састанке – послјије три мјесеца предао сам ту част „свјеснијем” од себе.

И тада и следећих десетак година, међутим, стар(и) и угледни професори имали су на факултету доминантан положај и они *групи* поред њих нијесу могли доћи до ријечи, али када су стари почели да се проређују, прилике су се промијениле, посебно послјије „шездесет осме”, и биле обиљежене све силовитијим наступом „онога другог ешалона”. А пред њим – способни су, најчешће, бивали „неподобни”. И били без шансе

Прейтшосџављам, шо је био пресудан моменат да «запливајте уз воду»?

Моја су искуства, рекох, била у складу с „пресудом” Радула Секулића, али ја то једноставно нијесам могао схватити, вјероватно због бабине и ђедове школе, али и због трауматичних сјећања из тога времена: имао сам шест година када

сам први пут видео Ђиласа и Моша (та су имена помињана шапатом и са страхом), помињане су Кечина јама, Мачкова јама, талијански заробљеници који су у некој од њих завршили, Јово Капа, није ми било јасно зашто су ми убили два ујака и зашто је онај теткин комшија пуцао у трећега кад га је нашао рањеног, зашто су пуцали на њихову мајку и кундацима „одбили бубреге” њиховом стрицу (једноме је он био „Богом отац”), зашто су мени пријетили да ће ме „бачит у Морачу”...

Сва су та сјећања пресудно утицала на моје касније поступке. Давно сам рекао да се на сваком људском почетку налази учитељ, ја сам према сваком од њих сачувао поштовање и никад нијесам могао разумјети оне који су, с позиција „нове памети”, могли поучавати своје учитеље или их чак прогонити и ограничавати им слободу кретања (па и слободу уопште), а посебно нијесам имао поштовања за оне који с малом памећу, како сам је процјењивао, јуришају на велике части и увијек хоће да у сваком спору њихова ријеч буде пресудна.

Помињем те појединости зато што сам се с њима, једнако оштро као и у Змајеву и, касније, у Новом Саду, суочио и у Црној Гори када сам се у спорове упустио, посебно у њеној „књижевној бранши”. Међу лингвистима, наима, проблема није било (водећи су били Лука Вујовић и Ђорђе Рашовић, „близу” су им били Михаило Стевановић и Васо Томановић, Драго Ђупић та-

да је тек почињао), као ни међу историчарима књижевности (Новак Килибарда, Радомир Ивановић, Јован Чађеновић, Радивоје Шуковић, Светозар Пилетић), али се с „књижевницима”, „историчарима” и оним другим „лингвистима” (поменућу их касније) није могло ни разговарати. И јасно је зашто: они први – имали су учитеље за које су сви знали, они други – учитеље су знали једино они сами.

Тзв. «Тихова Југославија» је почела да њуца крајем 60-их година. Бисте ли нам њрокоментарисали њо вријеме, односно шња је шњага ујућивало на њен неминован распад двадесетак година касније?

Први моји текстови о томе настали су 1969, али су се назнаке онога што ће нам се догађати касније могле наслутити и неколико година раније, рецимо – у вријеме одржавања Конгреса Савеза славистичких друштава Југославије у Сарајеву 1965, а неповратно се наметнуле послеје појаве Декларације о положају и називу хрватскога језика (не знам да ли се она баш тако звала, а немам воље да то провјеравам) у марту 1967. Тада ми је, наиме, постало јасно да је ђаво понио и „братство и јединство” и све оно што су Србима „нови усрећитељи” донијели послеје Другога свјетског рата: умјесто да, као најоданији Хитлерови савезници, буду подвргнути денацификацији, Хрвати су за своје злочине над Србима били богато награђени

западним Сремом, Барањом и Истром, а у Црној Гори стигли до Боке. (Хрвати су за злочине награђени и послеје првога рата када је регент Александар дао „чин више” сваком официру који је пристао да аустроугарску униформу замијени новом, југословенском, и Броз је имао добар образац по коме је и он то чинио: Марко Месић, Стипин „стрикан”, одвео је на Стаљинград елитну усташку јединицу, а отуд се с руском војском вратио да у долини Западне Мораве доврши оно што је започео по Банији и Кордуну; донедавно је тај крволок у Крушевцу имао и „своју улицу”, а не знам је ли му и даље остала.)

Заједно са Словенцима, Хрвати су тада преузели и све најважније позиције с којих су могли одређивати судбину државе на чијем су се челу нашли, а први им је циљ био да изврше Брозову наредбу да се према Србији имају понашати „као према окупираној области”. Како су то чинили, врло брзо постало је јасно: уз десетине хиљада гробова, и то најбољих српских домаћина, које су за собом оставили, одвојили су Македонију, Црној Гори „признали нацију”, а Војводини и Косову и Метохији – „право на аутономију”.

Следећи потези те власти били су само логичан наставак исте стратегије: послеје сукоба са Стаљином, Срби су искрварили на Голем отоку (а тамо су их, уз остале, преваспитавали и усташки кољачи доведени из разних робијашница), сви индустријски капацитети из

Србије пресељени су у Босну, Хрватску и Словенију (као што је она пруга из Војводине постављена између Драча и Елбасана). И све то с циљем да се, у случају совјетске агресије, прегради Дунав и потоци Србија. (У Ђердапу се још налази она бетонска платформа на којој се налазило четири милиона килограма тротила!). Десило се, међутим, да нас СССР није напао, Србија није потопљена, а њен економски успон (иако је остала без индустрије) у следећих петнаестак година кренуо је силовито. Броз, Бакарић и Кардељ, са својим послушницима из других „република и покрајина”, то су коначно зауставили „сјечом директора” – када је 4.000 најуспешнијих српских предузећа било обезглављено и уништено. Тај „посао” почео је прије неког брионског пленума, на њему настављен „обрачуном” с Ранковићем и полицијом, продужен каснијом „сјечом либерала” и, коначно, довршен увођењем „самоуправљања” – од чега се Србија ни до данас није опоравила. (А питање је хоће ли јој то икада више успјети с обзиром на чињеницу да је и данас води иста памет.)

Зашићо, како и ђдје је њочела ѡрича о ѡзв. црногорском језику, и ко су њени зачећници и креаћори?

Кад су се у назначени политички оквир почели уклапати лингвистички, књижевни и културни комесари у Црној Гори, то је учињено по обрасцима који су се

успостављали у Хрватској одмах послије појаве оне Декларације и током следећих 3–4 године (тзв. „хрватско прољеће”), при чему су у Црној Гори у томе најгласнији били неки „лингвисти, књижевници и историчари”, подршка им је пружена на некаквом скупу „о црногорској култури” (не памтим добро да ли је то било 1968), спорове је потприштио неки публициста из Војводине (био је то Слободан Берберски и за њега сам тада чуо први и последњи пут), а у њима најгласнији су били Милорад Стојовић, Бранко Бањевић, Војислав Никчевић, Радоје Радојевић, Драгоје Живковић, Радослав Ротковић (не памтим добро, али ми се чини да је уз њих био још један Никчевић и један Радојевић) и у Црној Гори од њих нико није могао доћи до ријечи (не сјећам се добро је ли се једном огласио Митар Пешикан), а Ротковић је чак тужио Уставном суду Матицу српску и Српску књижевну задругу зато што су црногорске писце укључиле у едицију „Српска књижевност у 100 књига”; с њима је био и Сретен Перовић, за идеолошку чистоту били су задужени, и незамјенљиви, Олга Перовић и Марко Шпадијер. Они су тада „освјетили” комунистичку идеју пиперског учитеља Божића Новелића о „црногорском језику”, формулисану неколико година пред почетак рата, коју су одмах прихватили и талијански окупатори – *lingua montenegrina*. („Слава” зачетника те идеје касније је неза-

служено припала Владимиру Бакарићу иако је то Богић тражио четрдесетак година прије њега.)

На почетику, у жариници њих збивања, нашао се и уледни књижевни критичар, њокојни Павле Зорић. Исиричајше нам нешто више и о њему и о његовом сиору са Милорадом Стојовићем.

О Павлу Зорићу, на своју жалост, ја не могу говорити (са њим се никад нијесам срио, а његове текстове читао кад сам на њих наилазио), али његов спор с Милорадом Стојовићем остаје као свједочанство о томе да плитка памет тада није могла проћи: Стојовићеву књигу **Нагмоћ људскости** П. Зорић свео је на праву мјеру, тј. на **немоћ конјунктуре**. Стојовића касније није могао спасти ни Игор Мандић стављајући се жестоко на његову страну (*Муџина казуистика Павла Зорића*) и он се последије тога није много оглашавао, али су се размахнули остали његови истомишљеници. Ја сам тада написао неколико текстова, али ниједан од њих није објављен (а многи други никад ни касније). Стојовићеву књигу ја сам тада означио као расистичку и можда сам погријешио јер је она заслуживала друкчију квалификацију: право на **нагмоћ људскости** имали су људи из оне прве категорије коју сам горе назначио, али не и они које су жене васпитавале љукачима. Као заговорник „нове памети”, Стојовић није припадао оној првој категорији.

Сугећи њо Вашој књизи Школа немуштог језика, објављеној 1996, велики број Ваших тјекстова, а и тјекстова грутих стваралаца, са стирани на којој сје се Ви налазили, није тада могао бити објављен. Зашто?

Понекад ми се чини да је најтеже одговорити на најпростија питања. У то вријеме, као и данас – уосталом, позиције су се браниле истим средствима, при чему су „званичне истине” биле заштићене макар пендреком (а ако је он био недовољан, иза њега је могао искрснути и топуз) и ја сам се у то увјерио више пута (због једнога мојег текста, рецимо, тада су забрањене једне новине, а због другога ја сам и затвор упознао изнутра). Иза заштићених истина у Црној Гори тада су се налазили Веселин Ђурановић, Вељко Милатовић и њихови перјаници и пред њиховом силом није се могао одржати ни Језерски врх, а у томе друштву био је и вјечити Мијат Шуковић. (Једини текст који сам у то вријеме објавио био је онај у никшићким **Сјонама**, и то захваљујући чињеници да је њихов уредник тада био Новак Килибарда.) С назначеном памећу сукобило се тада и Друштво за српскохрватски језик и књижевност СР Црне Горе, али је његово гласило (**Зборник за језик и књижевност**) угашено последије првога броја (1972), а нешто прије тога на Цетињу је убијен Лука Вујовић, једини озбиљни лингвиста који је тада живио и радио у Црној

Гори (причало се да је био тако унакажен да га дуго нијесу могли идентификовати). На Конгресу Савеза славистичких друштава Југославије у Будви (1969) он је „науку” о којој говоримо означио као „лаичку” и изазвао В. Никчевића да напише текст који је мени послужио као основа да у *Сјонама* покажем да Никчевић о језику није знао ни колико његов учитељ Богвић Новељић.

Тако је почео Ваш гујојодуињи сјор са Војиславом Никчевићем?

У спорове с Никчевићем, и то је занимљиво рећи, ја сам се упустио врло озбиљно вјерујући да он, напосто, превиђа неке важне чињенице, говорио сам о односу књижевнога језика и дијалекта, о дијалекатским разликама и репертоару језичких јединица, о чињеницама језичке и политичке историје, о истим ријечима на разним странама српскога језичког простора итд. Када сам, међутим, схватио да он тога ништа није разумијевао и да он, и најбуквалније, о језику не зна ништа (а непосустало је „пластио” једино бесмислице и потврђивао једино незнање), ја сам престао да се с таквим „знањима” спорим, почео да се с њима спрдам, али сам се опет „уозбиљио” и у Гласнику Одјељења умјетности ЦАНУ (бр. 15, 1996, 163–178, посебно 176–177) показао да је он и ненадмашан плагијатор (главне чињенице о томе налазе се и у књизи *Школа немушијој језика*, стр. 445–440).

Тај се „раи” око језичких и националних ијијања, као и сваки раи, водио у више ејаја. Мало се умири, ја ојет крене, са још већом жестином. Ојишије нам ше „офанзиве”, шја их је јокрејало и ко су били њихови јредводници.

Тај се „рат” примирио послје смиривања хрватскога „маспока” и за његове актере више година ништа се није могло чути. Касније се показало да је Никчевић то вријеме искористио да докторира „на младом Његошу” и то, разумије се, код хрватских ментора – који су о Његошу знали мање од било којег црногорског сеоског учитеља. Тада сам се, истина, и ја мало измакао из јавности, на Филозофском факултету у Новом Саду дуго је потрајао обрачун са „шездесетосмашима”, ја сам у тим ломовима избачен из партије (последњу групу избачених предводио је декан Бошко Новаковић, у прољеће 1972, коме су, давно, „пронашли” да је био учесник онога четничког конгреса у Бау, подно Равне Горе, па се сад тога „присјетили”), одбранио дисертацију о говору Змијања, био изабран за наставника, почео испитивање говора Баније и Кордуна и Никчевић и ја поново смо се „нашли” у спору око његовог „Младог Његоша”, управо некако у вријеме кад је Бар и околину уздрмао онај земљотрес. И од тада ја сам наставио да поново пратим никчевићевску лингвистичку памет – коју су свесрдно овјеравали хрватски „учитељи”.

А како су то, и зашто, чинили, лијепо нам је свједочанство (управо на страницама *Слова*) недавно оставио Момир Војводић наводећи давнашње ријечи Далибора Брозовића да њих Црна Гора не занима и да, потписујући црногорске језичко-књижевне аветлуке, једино хоће да се (на) ругају Србима. (Њихово најновије изругивање и елементарној памети и лингвистичкој науци доживјели смо недавно кад је Јосип Силић, у друштву с једним филозофом, вјероватно – „марксистичким”, и неком Украјинком, потписао нови „црногорски правопис”, што сам ја означио као лингвистичко проституисање.)

А да се иза оних Брозовићевих ријечи налазило и „нешто друго”, мени је потврдио он лично причом о томе како ће „они”, кад дођу на власт, најприје „дати постријељати Југославене”, а потом „рјешавати српски проблем”. И то тако што ће им приредити „Нови Јасеновац”. Брозовић је знао што говори: кад је ХДЗ освојила власт, његова чланска карта у тој партији носила је број 2 (број 1, разумије се, био је Туђманов).

Брозовића овдје ваља поменути и по још једном његовом доприносу црногорској памети. Кад је, наиме, припремано друго издање Енциклопедије Југославије, њена редакција за Црну Гору, по рецензији В. Никчевића, одбила је текст Митра Пешикана за одредницу *Црнојорци* – *језик*, никад се није сазнало ко је писао следеће

двје верзије те одреднице (морао је то бити лично Никчевић јер толико бесмислица нико други не би умιο наслагати), четврту је потписао Слободан Вујачић (мада је много вјероватније да је и она Никчевићева јер Вујачић је ријетко потписивао и много мање компликоване текстове), а пета и шеста биле су Брозовићеве. Ја сам о објема потоњим написао негативне рецензије, а нијесам у томе био усамљен, и то је Сретену Асановићу (не знам која је била његова функција у тој редакцији) био разлог да сав тај посао назове „бламажом” и позвао „највише представнике друштвено-политичког живота Црне Горе и Србије” да дисциплинују лингвисте „јер то више није лингвистичко већ политичко питање”. Послије прилично затегнутих разговора о тој одредници неко ме је жестоко напао (био ми је окренут леђима, а његово лице и његово име нијесу ме занимали ни тада ни послвије), али ме је тада „заштитио” Сл. Томовић. Не знам шта се даље с тим догађало, али је извјесно да су под теретом толиких енциклопедијских глупости могли преживјети једино људи који нијесу знали ни гдје се налазе ни зашто су се тамо нашли.

Ви сїе, исїовремено, водили биїке и на друїм фронтїовима. Посебно са реформаторима школсїва, крајем седамдесетїих и њочетїком осамдесетїих љодина њрошлої вијека. Било би занимљиво да нам и њо њодробније исїриїовијегаше.

Ти моји спорови с „министрима за памет” били су изазивани „дубоким увјерењем” свакога од њих да ништа нијесу учинили ако, за својих мандата, у школски систем не уграде макар неку сопствену будалаштину и тиме допринесу његовом разграђивању. Тада сам био у прилици да пратим како се то „ради” на свим нивоима школовања: дјеца су ми пролазила кроз основну и средњу школу, жена ми је радила у средњој школи, а шта се све дешавало с високим школством и науком – био сам у прилици да сам стекнем широке увиде. И да не разумијем оне који су такве недомишљености наметали. „Дописивао” сам се са Стипом Шуварем, са „својим” покрајинским министром Николићем (заборавио сам му име), с Божином Ивановићем, и са многима другим, али од њих никад нијесам добијао одговоре (ако не рачунам оне који су ми повремено стизали, као новинске вијести, с неких „важних” политичких састанака). Многи моји текстови о тим проблемима нашли су се у оној књизи која је напријед поменута, али оно што се са школством касније догодило показује да је оно данас, напросто, идиотизовано: у Србији су то учинили министри из Соросевог шињела, а у Црној Гори треба питати оне пјешивачке министре матерњег језика по чијем су налогу то учинили и, ако налогодаваца нијесу имали, гдје су толико памети покупили јер у кући сигурно нијесу могли. („Болоњско лудило” све

је претходне реформаторе надмашило, и о томе сам недавно писао, али ме је Бог погледао кад сам се од тога измакао.)

Све је то, међутим, данас депласирано и ја могу рећи да сам и ту битку глатко изгубио. С наркотизованим народом и његовим предводницима за које се не зна ни откуд су стигли ни шта су тамо чинили – друкчије није ни могло бити.

Тада сīе већ имали и веома озбиљних проблема: суђење, полицичку хајку, покушај искључења са факултета, прошесте студентиа. Како је то све текло? Ко Вас је у таквој ситуацији истински подржао?

Ту епизоду из свога живота памтим само селективно и могу је освјезити једино ако, случајно, налетим на неке папире или исјечке које сам сачувао у својој документацији. И тада, рецимо, могу да видим колико се много људи „вјежбало демократији на мом случају”, ко је све од њих, неколико година касније, преврнуо комунистичку чапру и постао демократа, ко је од оних који су били упућени у „мој случај” касније долазио до мене да саопшти покоју пикантерију која ми је била непозната. Тако сам сазна(ва)о да је „мој случај” на велика звона огласио човек (не знам да ли добро памтим да је то био Светислав Миленковић) који је неко вријеме био успјешан четник, а потом много успјешнији партизан и да је, управо тада, био

у жестоком сукобу с неким од уредника *Књижевних новина* у којима је мој текст објављен; да је суђење, мимо свакога закона, „делегирано” у Нови Сад јер је Сл. Милошевићу била потребна подршка Ж. Берисављевића за некакве „важне изборе”; да нико од судија за прекршаје није хтио да преузме предмет и да су, коначно, нашли једну жену чији је отац био уплетен у некакав шверц техничке робе, а мужу била неопходна операција у иностранству; да је пресуда била написана мјесец дана прије суђења; да нијесу хтјели да ме кривично гоне да се на суђењу не би нашле „свјетске новинарске ајкуле”. Итд. Од свега тога, међутим, много су ми теже падала сазнања о прогону мојих студената, о њиховом позивању на „информативне разговоре”, о томе да неки од њих нијесу успјели дипломирати (или им је то пошло за руком после много окапања будући да су им и неке моје колеге жестоко приговарале због тога што су ме „подржали”). Знајући да се управо све то може догађати, ја сам избјегавао било какве контакте са студентима, а на предавањима, ни иначе, никад ни ријеч нијесам рекао мимо онога што је био предмет стручног или научног осветљавања. Моји студенти су то добро знали, прогонитељи нијесу могли наћи ниједног друкчијег свједока, а онда је у неком црногорском омладинском часопису објављен текст мога колеге Радоја Симића о томе како сам ја „научно откриће”

једнога свог докторанда украо и дао другоме. Тај текст касније се вртио по многим новинама, био преведен и на мађарски (не знам да ли и на неки други мањински језик), а неки његови ширитељи данас су перјанице демократије. (Била је то потврда онога што сам раније начуо да ће ми „они” из Црне Горе „сломити врат”. Нијесу га сломили, али ме јесу упрљали.)

Кад о томе свему говорим, морам рећи да сам и добро прошао јер не знам како би се то све завршило да је мој текст објављен – у цјелини. У њему се, наиме, налазио и још један параграф – од кога сам се брзо „јуначки поплашио” и од уредника Миодрага Перишића тражио да га испусти. А тамо се говорило о сатирању српске омладине (боље је рећи – дјецe) на Сремском фронту. Брозови ратни стратеги договорили су се, наиме, да се у Срему мало „играју фронталног рата”, упутили Толбухинову армију преко Бачке да, на Батини, форсира Дунав и да том приликом тамо изгине 15.000 њених војника (умјесто да је пуста преко Срема, да тамо спржи њемачке положаје и преко Драве пређе у Барању). Десило се, међутим, да се тај рат Пека Дапчевића у Срему одужио скоро пола године, на некаквом споменику тамо су се наша имена 12.000 погинулих мада неки извори помињу и 40.000, а неки чак и 70.000. Оно што је у свему ипак најтрагичније јесте чињеница да су тамо регрутовани и слати

голобради српски момчићи, без икакве претходне обуке и с јединим циљем да послуже као „топовско месо” и, кад већ није било оваца, да се нагоне на минска поља. Сремски фронт држао се до половине априла 1945, тј. до онога времена колико је било довољно њемачким јединицама из Грчке да се извуку преко Босне и „своје” Хрватске (и касније положе оружје пред западним савезницима), а Толбухину да се примакне Берлину.

Не дичим се тиме, али зна се: главе су најчешће спасавали они који су знали побјећи.

Недавно сам чуо Вашу изјаву БН ТВ да сје заправо “изгубили сваку бијку коју сје у живоју водили”. Шта Вас је навело на такав закључак?

Много је појединости које су ме на то навеле: писао сам о говору Враке – кад она више није била српска: о говору Змијања – велик његов дио више није српски; о говору Баније и Кордуна – тамо више нема Срба; највише сам писао о говорима Црне Горе – сад ми је то иностранство; понешто сам писао и о говорима Војводине – очекујем да ћу и тамо брзо постати странац. Најмање сам се бавио испитивањима говора Србије, а надам се да једино отуда нећу бити протјеран. Да ли све то пружа основу за ведрије расположење? Ако бих на то питање покушао сâм да одговорим, мислим да би моје нерасположење морало бити макар двоструко: моји су текстови

претходили (сви осим оних које сам прве поменуо) деструкцији и српских простора и српског народа и сада би ми било лакше да тамо нијесам боравио; знам, с друге стране, да ти текстови имају (или могу имати) неспорну документарну вриједност, али ја то не могу доживјети као надокнаду за оно што сам тамо изгубио.

Када би се, сад, са таквим Вашим искуством, све вратило на њоучејак, да ли бисте, ојет, све исто радиле?

Тешко је то рећи. Човјек никад не може знати на каквим се искушењима у животу може наћи и да ли ће на свакој раскрсници изабрати прави пут. Ако су, с друге стране, таква питања логична, одговори на њих могу бити врло проблематични: знам неке угледне људе који су на то питање, без колебања, одговарали потврдно, а послѣје сазнавао да су у животу имали и епизода које не могу заслужити моје поштовање. Ја сам моделиран у једној средини у којој су се знале поштовати праве вриједности, а оне друге имале посебан третман. Ако бих се, дакле, „вратио на почетак”, опет бих срио бабу Видну и ђеда Божињу и они ми, опет, не би дозволили да кренем неким другим путем. И да заборавим да на најважнијим животним испитима – нема поправног.

Ипак, иако сје, њо свему судећи, губоко разочарани збој њих “изгубљених бијака”, да ли

бисте се данас боље осјећали да их нијесте водили?

Сигурно је да не бих. И сигурно је да те спорове ја нијесам могао – не водити. А морам Вам рећи да ја и нијесам толико разочаран колико ојађен јесам. Уводим ту ситну разлику по моделу телеграма Михаила Лалића којим је потписао протест против рушења Језерског врха: „Потпис дајем, успјеху се не надам”. Све што сам писао и за шта сам се залагао, наиме, није имало изгледа да допре до свијести оних којима је било намијењено и ја сам тога увијек био унапријед свјестан. Другим ријечима, ја то никад нијесам писао с циљем да просвијетлим једноумце, него да оставим запис о томе да **сви нијесмо једноумци** и да нам је јасно с којом то памећу чине и који су им циљеви. Доста прије почетка последњега великог полома (негдје током 1990), слутећи несрећу, ја сам се (у једном оваквом разговору за новосадски „Дневник”) понатао да ће се „наћи зрнце разума” које ће нас спасти од крвопролића иако у то, ни у једном једином тренутку, нијесам вјеровао. Некако у исто вријеме, или нешто раније, и у Пољској су се узвиглале страсти и моја Зуза Тополињска била је због тога дубоко забринута, али сам ја једноставно покушао да разбијем њена страховања: „Зуза, Пољаци ће се договорити и тамо се ништа неће догодити, али за нас нема наде!” Ја сам знао да **наше зло** нема ко зауставити док не издуши и само се не заустави будући да је то што

се десило 1991. представљало само наставак онога што је прекинуто 1945. И није нам ни могло бити друкчије ако знамо ко је зло носио и како га је његовао. Мене на то није требало упозоравати, а Пољаци никад нијесу имали посла „с братством и јединством”.

Многа Ваша ујозорења на ојасносци које долазе, још од 1969, а и раније, нијесу хитјели да чују они којима стје их ујућивали и који су били дужни да нешто иредузму, нејо су Вас ујућкивали и иројонили. Како илегате на иу чињеницу?

Рекао сам о томе главне чињенице, овдје бих им могао додати само покоју појединост. Ја сам увијек с горчином (или макар нелагодом) слушао неке наше политичаре или „интелектуалце” када су говорили да су у нешто „дубоко убијеђени”. Ја у њихова „дубока убјеђења” никад нијесам сумњао, али сам знао и за ону народну да онога који ништа не зна ни у шта не треба ни увјеравати, а слушао сам и приче о оним политичарима који су се код својих сарадника „распитивали” да ли они некуд иду или се отуд враћају. И сви су они били једнако „дубоко убијеђени” и у сопствену памет и у сопствену незамјенљивост. Такве су фигуре, међутим, обично кратковјеке и безопасне, али је најтеже с онима који своја увјерења мијењају чешће него кошуље, као, рецимо, онај опозициони првак који је, најприје, ископао два гроба

на Теразијама, послије и хиљаде других по западним српским крајевима, који је „сјекао руке са зеленим заставама”, а касније почео тврдити да су „санцаклије” и муцахедини око Сарајева, Зворника, Братунца и другдје Србима пјевали успаванке, али да Срби (немузикални – какви су) то нијесу разумијевали, а данас томе додаје да нам Косово ионако не треба кад је он спреман да нас уведе у Европу. Помињем их овдје заједно зато што су њихова „дубока убјеђења” обично заснована на потпуном незнању и неразумијевању онога о чему причају, а у оном горем случају и на одсуству елементарнога морала. А од таквих, разумије се, није се ни могло десити да се замисле над порукама које су им упућиване. И кад већ говорим о амбицијама онога опозиционог првака, да наведем још само један детаља. Вече пред „прве демократске изборе” у Србији, његови новосадски страначки прваци најавили су да је њихов циљ 126 посланичких мјеста, а ја им рекао да неће добити ни 26. Добили су 18. Тако то бива кад неограничена амбиција помути и оно мало памети.

Да се ојейи врайимо данашњој црнојорској сйварностйи. Десиле су се йознайе сйвари. Озаконен је ййзв. црнојорски језик, основана кайшедра за њејово изучавање, усвојен йравойис, найисани уйбеници за основну и средње школе ййг.

Ийак, шйа мислийе, има ли све йо будућностй? Рецимо, йај усвојени йравойис, йо свему сугећи, неће бййи йрихваћен од народа, у ййзв. йројорској инйелекйуалном блоку долази све чеиће до сукоба, ййг.

О томе се не може рационално судити, али можемо макар подсјетити на неке (пра)старе историјске чињенице: до средине 18. вијека за Хрвате се није знало источно од линије која је ишла од Драве преко Мославине до Цетине, Хрвати су се налазили на западној половини Пељешца, Дубровник је био западна српска културна престоница и у њој се за Хрвате није знало до краја 19. вијека. Хрвати су се „раширили” послије комунистичке наредбе (од маја 1945 – од тада су сачувани документи, а не зна се кад је она донесена) да сви католици **морају бййи Хрвайи** без обзира на то како се лично изјашњавали. У Црној Гори, како то показују службени извори, почетком 20. вијека било је 95% Срба и 5% Арбанаса. Откад су извадили комунистичку крштеницу, неки Црногорци више не знају ни ко су им очеви ни куд ударају и мисле да с **новом** националном чапром мора ићи и **сйари** језик. То ће бити мало теже и ту никакви аутоматизми не функционишу. На вуковској језичкој ватри Хрвати се пеку већ више од једнога вијека (босански муслимани то чине много краће, а Црногорци су тек подложили казан), али свој језик ни за длаку не успијевају одвојити од српског.

За спасавање црногорскога језичког недоношчета још нијесу направљени инкубатори, данашње му бабице (Рајка, Аднан, Тања и министри матерњег језика) ни пелене не умију промијенити, а камоли му помоћи да се опре на ноге. И та срамота може потрајати све док се неко од Црногораца не пробуди из бунила и не призна да није привилегија вјековати као објекат нечије спрдње. В. Никчевић био је јединствена лингвистичка незналица и у свакој нормалној земљи било би срамотно оснивати институт с именом таквога „мајстора-плагијатора”. У Црној Гори може и то, али се треба надати да ће те чињенице некад допријети до оних који знају шта значе ријечи бламажа или срамота.

Ако до прије 10-15 деценија по штокавским просторима није било других народа *осим Срба* (у неким областима – „Срба трију закона”) нити другога језика *осим српскога*, црногорске прилике показују се као посебно апсурдне: католици и муслимани издвојили су се по вјерским линијама, а „Црногорци” по линији сужене свијести (што им једино може послужити као пречица до много темељитијег отпадништва).

Недавно је група црногорских изв. слободних интелектуалаца, који су током последње двије деценије, највише подржавали актуелну црногорску валаси и процес “расрбљавања” Црне Горе, позвала “на окућ”, за рушење те власи...

Не знам о томе ништа: ни ко су ти интелектуалци, ни због чега хоће да руше власт, али сам унапријед спреман да сумњам и у њихове намјере и у њихову памет, посебно ако се она може означити као *накнадна*. Ако су они, наима, досад посијали толико мржње и припремили толико несреће, ако су били спремни да *кољу* („ноћас ћемо Србе клати”) и *вјешају* („Србе на врбе”), а сад хоће да *сипријељају*, онда ја у њима видим једино „интелектуални” – стрелачки вод. А они се на власт, вјерујем, љуте зато што их је предуго оставила без посла и што више не почиње... Уосталом, неки „интелектуалци” тешко могу носити такво признање и моја је баба, имајући то на уму и једнога таквога којег је родила, знала да каже да „нема ајвана без школованог ајвана”. Интелектуалци промишљају, упозоравају, сумњају, знају да су њихова знања ограничена. И зато су они безопасни. Опасни су они који „све знају” и ни у шта не сумњају.

Уочљиво је да многи сивараоци из Црне Горе који живе у Србији, а који су се својевремено ангажовали у борби за очување државне заједнице са Србијом, данас, као да дижу руке од Црне Горе, увјерени да је више узалудно било ићи тамо чиниши. Како гледаше на ту појаву?

У тим настојањима био сам и сам ангажован, али пошто је Лајчак (иначе и новосадски ђак)

верификоваo оно што је било наложено – и њему и „младој, лијепој и паметној црногорској демократији” (између осталог, и оно да је у Плаву било више „бирача” него становника) – све је даље постало депласирано. То – с једне стране. С друге, у Србији данас нема релевантне политичке личности која се од страха неће пробудити ако јој и у сну неко помене српске националне интересе. Српски политичари, уосталом, и прављени су по оном обрасцу који је, по Јовану Ђаји, најпогоднији да уништи државу: они су се специјализовали за *велепрогају* земље и то без страха да ће их неко оптужити за *велеизгају*. То су они који су уништили моћне српске банке и рашчистили простор десетинама страних лешинарских, они који у бесцјење распродају и фабрике, и пољопривредне комбинате, и оранице, и све што им дође до руке; то су људи без породица, без професионалног, моралног и сваког људског утемељења. (То су, узгред, људи којима су и даље узори Маркс – коме је двоје дјеце умрло од глади, а једно извршило самоубиство – и наш „велики вођа” – који ни сам није знао ни колико се пута женио ни колико је дјеце за собом оставио.)

А интелектуалци су, и иначе, почесто јефтина и лако кварљива роба и у њих се не треба никад уздати без, макар мало, резерве. Уз све то, они знају бити прилично инертна сорта, и испред њих понекад треба да крене чактар,

Љуба Тадић више није у снази да их поведе, син му баш и није неки нарочит Србин и још није успио да реформише све што је наумио (сад продаје Телеком и остало му је да распрода Електропривреду). И да реферише налогодавцима да Србије више нема, по истом обрасцу по коме је то учинио Стипе Фрањи, а недавно и Свето Милу. И то је иста она матрица коју је назначио госпар Јован Ђаја, а по којој *олош* не смије добити могућност да влада *над људима*.

С друкчијом влашћу и самосвјесним народом, Срби нијесу сломљени у два свјетска рата и сад Њемачка нема потребе да се припрема за трећи: ова власт је, демократски, продала Србе (и Србију) за ситниш и осигурала им ропство из кога се неће извући. Нећемо дуго чекати да се и у то увјеримо.

Што би се у мојим Бањанима рекло: »У камен ударило!«. Мора се њризнаџи, многе Ваше “зле” слугиње (из времена када је њо друџима личило, безмало, на њпроизвод нездраве машиње) обисџиниле су се. Иџак, усуђујем се да Вас џиџам: има ли наде за оне који још чувају свој срџски језички и кулџурни идентџиџеџи у Црној Гори?

Не знам има ли наде, али знам стару истину да нада умире последња. У том смислу јасно је да је, за озбиљне и нормалне људе, питање идентитета старије од свих других питања и скупље од свега што се данас може набавити на

црногорском државном и националном пазаришту. Зато не треба ни постављати питање има ли смисла отпор. Има, посебно кад човјеку ништа друго не преостаје и кад нема силе која би га могла нагнати на то да пристане на бесловесност. Уосталом, прегаоца може подржати и много Виша Сила од оне која је садашње зло посијала.

Како разумијете ситуацију да данас у гимназијским чланкама у Црној Гори нема ниједне еске њесме из косовској, њокосовској, хајдучкој и усјаничкој циклуса, да нема Марка Миљанова итд. Али има десетина њобожњих њисаца из Кошора и околине који су њисали на латинском и италијанском језику?

То је, напросто, потврда чињенице да Црна Гора нема ни језика ни књижевности, као што нема ни лингвиста ни књижевника. Међу онима првима има неколико који би то хтјели да буду, али за њих још нико није чуо ни преко улице, а они други имају и удружења, и ПЕН центар, и нешто што се зове „Montenegrina”, али не знају ни што ће им све то ни куда да се окрену. Нити да се примакну књижевности: Јеврем се, лично, представља као њена стожина, али је, у Загребу – рецимо, познат само по томе што су тамошњи грађани плаћали порез за његово издржавање док се „борио за Црну Гору”, а другдје о њему не знају ни толико; у Пјешивцима се зна да је Мирко Бањевић био књижевник, а за Бранка се ни тамо још није чуло...

А да су састављачи оних читанки које помињете знали да су и латинисти чије су текстове донијели (били) Срби, ни њих тамо не би увели.

Говори се, њонејде, о ињтејрализму срјској културној ѡросјојра, издијеленој у неколико новосјворених држава. Имање ли увида у ѡо колико је ѡај ѡроцес осјварив и колико Србија, данас, са њеним културним, образовним и научним инсјијуцијама ѡредано ради на ѡојме?

Бојим се да Вам ни о тој теми не могу бити поуздан сабесједник и не могу ни наслутити које све чињенице имате на уму. Ја одавно немам ни телевизор ни радио (званичним „државним” лажовима увијек сам вјеровао мање него онима који су се око мене мотали), а мало дневне или недељне штампе коју пратим не пружају ми могућности за информисање о многим стварима. Ја досад нигдје нијесам наишао на нешто што се зове интегрализам српскога културног простора и не могу погодити ко би то у Србији тако могао формулисати и унијети га у стратешке циљеве своје политике. Знам, наима, да се у Србији неке веће странке стално гложе око власти (неке – како да је сачувају, неке – како да је освоје, оне минорне трчкарају око њих и – траже „ко да више”), а не знам ни једну која би се могла заложити за минимум српских националних интереса. У Србији је, наима, на велики вјетар

дигнут захтјев за дезинтеграцију („регионализација”), ријеч интегралizam не налази се ни у подсвијести политичара у Србији (а нема је ни у једнотомном *Речнику српскога језика*). Може се десити, једино, да српско Министарство за дијаспору о томе размишља конкретније, али ја више зебем од захтјева неких војвођанских политичара да се укине Огранак САНУ у Новом Саду него што се надам да ће се неко заложити за решавање проблема Срба у Црној Гори. Немају српски политичари времена за такве ситнице јер морају да испуне неке много прешније налоге и да, прије тога, обезбиједи рачуне код неке од оних банака које су довели кад су уништили домаће. А што се научних институција тиче, ни у њима не треба тражити ослонце, посебно не у САНУ, зато што у њој пресудну ријеч имају групе људи међу којима је најмање Срба. Неку годину прије упокојења, то је Антоније Исаковић рекао много ефектније, а да је погодио, показали су и последњи избори за предсједника: Василије Крестић добио је само 33 гласа, а Хајдин преко 90. За кога су гласали Срби – није тешко погодити.

Да се окренемо мало љеишим шемама. Ви сће њо научној сиецијалности дијалектолої. Написали сће више књиџа и расїрава из ње области. Какво је данас сїање у српској дијалектолоїји, у којој мјери је српски језик дијалектолошки обрађен и који су

најважнији ѡслови које шїреба у будућности обавиши у шїој научној области?

Прилике у којима се налази данашња српска дијалектологија не могу се означити као задовољавајуће. Објављено је, истина, мноштво расправа и монографија о појединим говорима, *Српски дијалектолошки зборник* досад је објављен у више од 50 томова (засновао га је Белић 1905), многе зоне релативно су добро истражене, али о многим још увијек не знамо много. У ред најистраженијих говора спадају они у Црној Гори, током последњих деценија прикључују им се и говори југоисточне Србије, а најмање су истражени сјеверозападни говори и они су, може се рећи, доживјели судбину својих носилаца: тамо их више нема и сведени су, практично, на избјегличке центре по Србији. Говори по Црној Гори испитивани су најинтензивније између два рата и тада су се појавили Данило Вушовић (своју расправу о говору никшићке околине он насловљује као *Диалект источне Херцеговине* и не знам како ће се она уклопити у ону дијалектолошку памет коју ћемо касније поменути), Михаило Стевановић, Јован Вуковић, Гојко Ружичић, Радомир Алексић, Васо Томановић, најопсежнији је опис говора Црмнице из пера „извањца” Бранка Милетића, а прикључују им се понекад Петар Ђорђић, Радосав Бошковић, пољски дијалектолог Мјечислав Малецки; касније тај посао настављају Лука Вујовић,

Митар Пешикан, Милија Станић, Драго Ћупић, Мато Пижурца, у наше дане Рада Стијовић, Миодраг Јовановић и Драга Бојовић, а томе друштву приписујем и себе с више десетина ситнијих расправа. Навео сам овдје доста имена, не знам јесам ли се о некога огријешо не споменувши га, али је и поред тога по Црној Гори остало још много непознаница. По југоисточној Србији много су урадили сарадници катедре за српски језик из универзитетског центра у Нишу – које је годинама врло успјешно окупљао и водио Недељко Богдановић. Из других области српскога језичког простора мање је комплекснијих описа, разлози су томе вишеструки, али би се могло рећи – најчешће кадровски. И то је врло занимљива појава: многе описе које помињемо приредили су „завичајци”, описали свој локални говор (често су им то бивале докторске дисертације), а затим се окренули другим областима језичких испитивања и тако се догодило да ми, у ствари, имамо врло мало људи којима је дијалектологија примарни круг научних интересовања. Павле Ивић, рецимо, поставио је темеље модерне српске дијалектологије и објавио највише расправа о њеним проблемима (а интензивно се бавио и историјом језика, акцентологијом, фонологијом), али је иза себе оставио само два ученика: мене и Слободана Реметића. Десило се, међутим, да Реметић није одржао ниједно предавање о дија-

лектима иако се за његово име везују два најкрупнија открића у српској дијалектологији нашега времена. (Од тога је невеселији једино случај изузетнога Митра Пешикана, који није могао одржати ниједно универзитетско предавање у Београду нити учествовати у комисијама за одбране докторских дисертација и једино је, на моју иницијативу, једном или двапут одржао предавање на нашим последипломским студијама у Новом Саду и учествовао у двама комисијама за одбрану докторских дисертација. Реметић је, с друге стране, на факултету провео много година, али је тамо предавао „бочне” дисциплине из круга својих научних интересовања.) Разлози су томе банални и они лијепо показују наше нарави: Милка и Павле Ивић нијесу могли доћи на београдску катедру за српски језик и тиме је српска лингвистика темељито оштећена будући да их је тамо сваке године могло слушати макар онолико студената колико их је у Новом Саду чуло за све вријеме које су тамо провели, а Ивићев долазак тамо (1972) био је само корак до његовог присилног пензионисања – у 51. години живота.

Говорим о тим појединостима зато што се српска дијалектологија сада налази пред својим најважнијим задатком од свога заснивања – почеле су припреме за израду *Српскога дијалектолошког атласа*. Такви послови, међу срећнијим народима, засновани су давно, у неким већ и завршени, а ми,

послије 50 година од њиховога почетка, тек приступамо свођењу грађе и почињемо картографисање. И ја сада, са сјетним задовољством, примјећујем да у тиму који је ангажован на тим пословима има највише мојих ученика, а и остали су сви из круга оних који нијесу „избјежавали сусрете” са схватањима проф. Ивића (сарадници Недељка Богдановића или ученици Божа Видоеског). Из Београда, нажалост, нема никога јер изгледа да се тамо дијалектологијом нико не бави. Кад Тадић, Пајтић и Чанак демократски изруче Војводину Хабзбурзима, то се може показати као озбиљан недостатак и не може се знати како ће се у Београду успостављати релевантан дијалектолошки центар и враћати тој науци углед какав је имала док ју је предводио А. Белић, посебно ако се зна да за формирање младога научног кадра треба, макар, 10–15 година и да је најбоље када им се омогући да чују различите учитеље, тј. да се упуте на специјалистичке студије и у друге озбиљне славистичке центре. Ако се, уз све то, зна да Сорошеви министри у Србији отворено онемогућују сваку научну дисциплину која има било какво национално обиљежје, јасно је да не треба очекивати да ће се у Београду дијалектологија лако вратити макар тамо гдје ју је оставио Белић (а Ивић тамо још „није стигао”).

Недавно се у овдашњем гимназијском уџбенику за “мајерњи језик” јојавило “новоименовање” дијалеката у Црној Гори на “сџиарије шџокавске – зџиско-јорњо-јолимски и млађе шџокавске – јовори сјеверозајадне Црне Горе. Па се онда каже: “сјеверозајадни црнојорски јовори” и “зџиско-јорњојолимски црнојорски јовори”. Бисће ли нам јо јрокоментџарисали? Ко и како може да врши именованја у дијалектолојџи? Посџоје ли ју некакви ојшџејрихваћени научни сџандарди, некаква усџаљена номенклајџура у слависџици...?

Разумије се да стандарди постоје, али то важи само у оним случајевима када се то зна поуздано и када нема потребе да се чињенице „поправљају” и да се истина скрива, тј., једноставније речено, да се лаже. Српски термилошки стандард одређује да се један дијалекат, кад год је то могуће, именује двочланом одредницом, при чему се првим чланом одређује исходиште дијалекта, а другим његов крајњи географски досег („косовско-ресавски”, „зетско-сјенички”). У случајевима које помињете аутори су у оба случаја побјегли од истине и тиме их, практично, термилошки обесмислили укидајући им статус *дијалекта*: „зетско-горњополимским црногорским говорима” рогови су сабијени до бјелопољско-пријепољске државне међе, а „сјеверозападни црногорски говори” *није термин*, па

се не може знати по чему ће се разликовати, рецимо, *јовор* Горњих Пјешиваца од *јовора* Братоножића или *јовор* Теклића од *јовора* Бањана. Тако се поступа у два случаја: кад се нешто *не зна* или кад неку *истину треба сакријти*. Оно прво је очито: аутори о дијалектима не знају ништа, али им је било важно да сакрију чињеницу да се у случају „*сјеверозападних црногорских јовора*” ради о *источнохерцеговачком дијалекту* (он се данас одређује нешто друкчије, али нека за ову прилику то буде небитно). У Црној Гори данас није уљудно, ни препоручљиво, помињати чињеницу да су Никшић и Жупа били у Херцеговини (отуда и наслов онога Вушовићевог рада који смо поменули) или да је данашња „црногорска Херцеговина” макар троструко пространија од тзв. „Црне Горе” *која јој је намејнула име* будући да су многим данашњим црногорским главарима, као и њиховом митрополиту, родитељи (или макар бабе и ђедови) били Херцеговци (дакле – Срби), а да су они сами пристали на то да буду отпадници, по истом обрасцу по коме је то успјело Максу Лубурићу, заповједнику Јасеновца (који је био родом из Пиве), или његовом садашњем сљедбенику Анти Ђапићу (чији се рођаци налазе у околини Никшића), или њиховим учитељима Анти Старчевићу и Анти Павелићу (обојици поријеклом из Старога Влаха). А, уз све то, најдоследнији

источнохерцеговачки говорни тип ја сам биљежио у Горњим Пјешивцима (Доњи Пјешивци већ су ближи Бјелопавлићима). У науци се *незнање* може разумјети, али намјерно *изврћање чињеница* незамисливо је и одређује се као научно шарлатанство, тј. научна лажавина.

Ви сте и члан Међународне комисије за Ојшћесловенски линвистички ајлас и члан Међународној редакционој колеџјума Ојшћекарџајској дијалектолошкој ајласа. Било би занимљиво да нам о томе кажете нешто више, ја и у вези са претходним ишћањем.

Тридесетак година учествовао сам у радним тијелима тих двају атласа, био на многим међународним конференцијама у свим словенским научним центрима (осим у Минску), учествовао у уобличавању првог тома *Ојшћесловенској линвистичкој ајласа* (објавила га је САНУ, 1988) и у припреми свих седам томова *Ојшћекарџајској дијалектолошкој ајласа* (последњи том потписао сам као редактор), сарађивао са многим истакнутим славистима, био сам ученик Павла Ивића, пријатељ и поштовалац Никите Толстоја, Божидара Видоеског, Зузане Тополињске... Прве три велике научне и људске адресе погасиле су се за три године: пред Никитином Светланом јекнуо сам неколико мјесеци пошто се он преселио на Јасне Пољане, био сам

последњи колега и пријатељ који је с Богом попричао пет минута и жао ми је што нијесам узео његов штап, над Павловим одром одржао сам опроштајно слово, поред Добрице Ћосића. Данас су ми Зуза и Реметић последња спона с тим временом и том атмосфером.

Како изгледа ѿосао једној дијалектолога: или је он више у кабинету, за радним столом, или на терену, с раницем на леђима?

Дијалектолог почињенатерену, сабира („пласти“) грађу, сређује је у кабинету, утврђује шта је сабрао, које су у њој „празнине“ и, с новим увидима, поново се враћа на терен, уклања те празнине, наилази на нове проблеме, трага за потврдама у једном мјесту и прелази у неко удаљеније, да послушне разлике, опет се враћа у кабинет, и опет на терен... И тако годинама, док не посустане. И среће се с нај-различитијим људима, упада у неугодне ситуације, постаје „сумњив“ јер тражи бабе (шта ће оне младим људима?!), зову због тога полицију или се, просто, од тебе уклањају, па помало почињеш и да зебеш. Тако сам једном, у околини Санског Моста, скренуо с раскрснице према једном муслиманском мјесту, испред мене на двадесетак метара ишла је група људи, млађих и старијих, било је међу њима и жена, и док сам ја застао да запалим цигарету – они су нестали! Ишао сам путем, нигдје никога да му се обратим, долазио до капија, дозивао домаћине. У петој

или десетој кући појавио се човјек и пристао да са мном поприча. У повратку опет сам на путу, али сам запазио неколико сјенки које су се невјешто покушавале сакрити иза дрвета или врзине. Више се тамо нијесам враћао. Носио сам увијек торбу, касније и магнетофон, много касета, никад с информаторима нијесам имао проблема, а доживио сам да ми, на пушкетом од родне мајчине куће, човјек узме двије или три касете које сам снимео у разговору с његовим оцем – иако је отац знао и чији сам унук и чији сам сестрић. Навртио сам у животу више стотина сати разговора и сад из Пипера имам само оно што су, случајно, снимиле двије моје студенткиње.

Једном сам се у Хан Колима код Бање Луке, око Преображења, нашао код – казана. Човјек је обрао још зеленкасту шљиву, пустио је да „одлежи“ 3-4 дана и – потпалио казан. Око казана – три групе: у једној – 5-6 стари(ји)х, у другој – неколико средњих година, у трећој – млађарија. Ја сам, разумије се, пришао старима, рекао због чега се мотам по Змијању, остао с њима неколико сати и снимео непоновљиве приче непоновљивог Бошка Кречара: људи су били попили, и стално „припијали“, кочнице попустиле – и у томе што је тада снимљено није се имало шта провјеравати.

А ракија је била онаква – какву је „градијерџ“ Симеун Ђак. „Онога иза каце“ – нијесам примијетио.

Анализа грађе и њено уобли-

чавање у дијалектолошку расправу мање је занимљиво „за широку публику”.

Ваша инт̄ересовања чест̄о сежу и у област̄и изван лин̄ви-с̄тике. Недавно с̄те објавили, у коаӯторст̄иву са бра̄том Илијом, ист̄оричаром, обимну и веома занимљиву књигу Демократија с наличја. Ош̄куд инт̄ересовање за њу област̄? Није ли у њӣшању урођена њо̄йреба за њравдом и ист̄ином која Вас је чест̄о уведила у разне њолемике?

Та књига има прилично дугу предисторију. Ја сам давно схватио да је власт болест за коју нема лијека, почео да сабирам чињенице које су ми то потврђивале, дошао до сазнања да је сваки облик власти једнако тоталитаран и да су и монархија, и олиархија и демократија само *џролис̄т̄ ист̄ио̄а зла* и да се разликују само по количини отрова које могу изручи(ва)ти на своје поданике и по механизмима којима се то чини. Показало се, уз све то, да су Лењин и Стаљин били „учитељи демократије” и Хитлеру и свим каснијим малим фашистима, али и да се „модерна демократија” у мало чему разликује од давно установљених образаца и да се најуспјешније може ширити тенковима и осиромашеним уранијумом. Та су трагања касније пренесена на колосјеке тзв. „паралелне историје” и тада се

показало да се сва историја коју смо ми учили своди на лажи и фалсификате, да су је утемељивали *креат̄ори ист̄орије*, а дописивали ситни „локални побједници”, да су сви важни историјски догађаји били брижљиво припремани, усмјеравани и завршавани кад су „креатори” процјењивали да је, за одговарајући тренутак, „било доста”. Тако је било с Француском револуцијом, са свим „револуцијама” у 19. вијеку и са свјетским ратовима у вијеку који је остао за нама. Истраживачи „паралелне историје” то су сасвим увјерљиво показали, утврдили да иза свих догађаја стоје најмоћнији свјетски банкарџи са својим неограниченим финансијским могућностима. Између осталог, то се потврђује и чињеницом да су се у мировним преговорима послѣ завршетка Првога свјетског рата, на супротним странама преговарачког стола, нашла рођена браћа Вартбург (још се по нашим друмовима може срести ауто које су они крстили).

Када је рукопис, са мноштвом сличних чињеница, нарастао на седамдесетак страница, показао сам га Илији, он га је „рашио” и вишеструко проширио освјетљавајући и природу саме „демократије”, и механизме по којима су нас учили новој памети, и усређивали у разним ратовима... Тако је настала књига коју помињете, а могло се у њој наћи и мноштво других потврда, и из свијета и из наших средина, да се „демократија” најчешће брани и

утјерује по оним обрасцима који се приписују Хитлеру. А за такву демократију, и у Србији и у Црној Гори, залажу се лидери многих либералних, социјалдемократских, „другосрбијанских”, конвертитских, хелсиншких, сорошевских и сличних партија. И све су оне спремне да, као и они разочарани црногорски интелектуалци, формирају стрељачке водове... Занимљиво је, међутим, да се свити **мали фашисти** данас представљају као **антифашисти** и једни друге у то успјешно увјеравају. Примјера за то има толико да земља под њима може потонути, али ја издвајам онај у коме је главни јунак већ помињани црногорски филозоф-правописац. Тај је човјек, с Филозофског факултета у Новом Саду, на страницама Јевремових новина просуо више отрова по Србима и мржње према њима него многи други Јевремови сарадници заједно (с таквим „препуракама”, он је био предсједник Савјета тога факултета, а у једном тренутку и кандидат за његовог декана). Кад је на једну његову сеансу сијања мржње упала група младих људи с циљем да њему и његовим сабесједницима каже да су **фашисти**, направљена је узбуна, предводник те групе је ухапшен, осуђен, не знам како се десило да не оде на издржавање казне и сад га суд јури по Европи, наш псовач-правописац – стекао тапију „ућемелићела новог језика” с мухуром пјешивачког министра за матерњи језик, а судија који је све то окитио кочићевским

„кантарским кукама” – вјероватно је већ стигао макар до Апелационог суда.

Чиме се ипренујино бавише? Можемо ли ускоро очекивати неку нову дијалектолошку монографију, или неку нову Школу немуштог језика?

Ону прву – можемо. Надам се да ћу ускоро завршити рукопис о говору Спича, који сам почео да припремам пријетри-четиригодине с Момчилом Поповићем, студентом из мојих давнашњих никшићких почетака у Педагошкој академији. Ми смо се срели у његовом Спичу 12-13 година послје мога одласка из Никшића, ја му сугерирао да снима говор својих најближих и биљежи лексикку, а он о томе ћутао више од двије деценије. И крајем 2004. послао ми своју необичну књигу под насловом „Милица” – у којој је један приповједачки слој написан бујним спичанским дијалектом, а на крају се наша и скица за речник, са око 2.000 ријечи. Ми смо се договорили да он сабере најважније чињенице о прошлости Спича, да побилежи ономастичку грађу, да заједно проширимо лексичку збирку и да ја, на основу свега тога и својих давнашњих записа, припремим скицу за опис говора. Велики дио тога нашега договора он је обавио – и утекао ми: упокојио се у септембру 2008. године. Сад ја, без њега, покушавам то уобличити (у томе ми помаже и Јован Пламенац), рукопис ће бити у многим појединостима непотпун,

али за будућег истраживача (ако га буде – као што се бојим да неће) богат извор података.

Предао сам за штампу и једну, опет – коауторску, књигу из „бочне” области свога интересовања и сада очекујем коректуру. То је књига о основама српске фонологије, а овдје је помињем зато што очекујем да ће њен предговор (чија је „претходница” објављена као *Књига Слова*) имати шири одјек него књига сама. А у рачунару, и у картотеци, имам и неке друге рукописе (и речнике) сложене док су нам оне бомбе доносиле демократију, али не знам колико ће за њихово завршавање бити снаге. И живота.

Што се тиче неке нове *Школе немушћоја језика*, и за њу би се нашло много текстова, али за њихово сређивање, највјероватније је, неће бити ни снаге ни живота. Понекад ми је жао што то нијесам давно припремио, има међу њима и неких занимљивих кратких есеја, али није то једино за чим могу – жалити.

За крај, једно ишћање, на које, ако не желитће, не моратће одговорити. Ви стће, колико се ја у то разумијем, један од најбољи сћилистћа међу данашњим, а можда и ранијим, нашим линџисћима. Ваши ѿлемички и неки грући шексћови, ѿред ненадмашине духовитћосћии, најросћо су образац доброј иисања. (Ово нијесу никакви комћилиментћии, нећо чињенице.) Да ли стће се некад оћробали и на

књижевноумјетничком ѿољу?

Хвала на лијепим ријечима, али морам рећи да су оне за моју скромност оптерећујуће. Ја сам те текстове писао с јединим циљем да саопштим неке „своје истине” и кад им се, повремено, вратим, чини да бих тек понегдје у њима понешто промијенио. И нема међу њима текстова за које би ми данас било милије да их нијесам потписао (кад тако говорим, разумије се, имам на уму те „своје истине”, а не како су оне језички уобличене).

А на књижевноумјетничком пољу никад се нијесам, како велите, „опробао”. То су ми, истина, предлагали неки пријатељи, али ме нијесу могли убиједити, при чему су моји разлози да се у ту авантуру не упуштам прилично прости: не вјерујем да се та два посла могу успјешно ускладити. А најбољи је примјер за то Милорад Павић: он је почео као историчар књижевности, дошао до звања редовног професора, био декан Филозофског факултета – а прославио се као књижевник. Ја не могу оцјењивати ни један ни други аспект његовога дјела, али могу бити сумњичав: његова књига о књижевности барока дјелује конзистентно, али се његови наводи најчешће не могу *ћровјерити* – што се мора сматрати великим недостатком. Књижевни донети, међутим, (пр)оцјењују се по друкчијим критеријима. На бављење двама тако различитим пословима ја гледам као и на ону народну: „Не може врана на два коца”.

Професоре Пејровићу, редакција Слова дује Вам посебну захвалност и за овај разговор и за искрену подршку од почетка нашег рада. Желимо Вам добро здравље, и сваку срећу у даљем раду и животној. И – да буде снаге за још једну Школу немушког језика.

Хвала и Вама – што сте ме истрпјели.

(Разговор водио Веселин Машиновић)

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

**Драга БОЈОВИЋ:
СРПСКИ ЈЕЗИК У ЦРНОЈ ГОРИ И
НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ**

**Горан КОМАР:
ПРИЛОГ ДОКАЗИМА
ИСТОВЈЕТНОСТИ ЋИРИЛИЦЕ И
“БОСАНЧИЦЕ”**

СРПСКИ ЈЕЗИК У ЦРНОЈ ГОРИ И НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

Два аспекта *дехуманизације* језика

Дезинтеграциони процеси политичког карактера бившег југословенском простора донијели су и процесе конструкције нових назова језичких идентитета (хрватског, бошњачког/босанског, црногорског). Такви процеси, одвојени и од дијахроног, и синхроног, тј. научног приступа питању језика (Хрватска, Босна и Херцеговина) изразито политичког карактера (уз режимску хегемонију праћени су и вољом народа, изградом стандарда), политикантског (Црна Гора, без воље народа, репресијом, без стандарда) усмјерени су на постепено потискивање српског језичког идентитета.

Кључне ријечи: српски језик, Црна Гора, Косово и Метохија, дехуманизација језика.

0. Опште напомене

Овом приликом анализирамо два аспекта таквог потискивања: у Црној Гори путем *репресије*, преко Устава и закона, а на Косову и Метохији и прогоном становништва чије је језик српски. Обједињујући аспект што се статуса српскога језика тиче јесте управо дехуманизација, у вези са његовим именом, и унутрашњим садржајем.

Овако назначена тема – дехуманизација језика – може изазвати зачудност пошто се зна да сам српски језик као феномен, научни и дјелатни, не може бити нити нападнут, нити дехуманизован. Међутим, слијепо политиканство, које осим што насрће на национални и вјерски идентитет Срба на овим просторима, незнавено напада и име српскога језика, само због имена, и по цијену да разграђује друштвену и језичку заједницу као широку културолошку симбиозу, са историјом и трајањем, те се на тај начин комплетно друштво дехуманизује.

Оно што се дешавало и дешава са српским језиком у поменутих просторима може се назвати дестандардизацијом језика. Међутим, ова квалификација није довољна поготову ако се повеже стање у овим срединама, негдје подједнако, а на различите начине

дехуманизованим, или како рече владика Теодосије: Ради се о другим људима, намјере су исте.

У Речнику страних речи и израза (Клајн, Шипка 2007: 349) пише: дехуманизација - 1. ишчезавање битних човекових особина, губљење људскости, 2. Отуђење човека у данашњем свету, подвргавање људске природе технологији и захтевима савременог друштва. Како се и тај процес дешава доброно и према односу према језику и у самом језику онда је оправдано говорити о дехуманизацији.

1. Стање у Црној Гори

Црна Гора је последње и најдраматичније подручје у којем се догађа потискивање српског језика, тј. његовог имена, те је на тај начин на помолу парадокс да су изучаваоци српског језика као страног бољи репрезенти и језика, и културе Црне Горе од оног садржаја који је званична политика административним методама назначила као назови *демократско*, а у суштини искључиво *јолишио-крајско* виђење језичке ситуације у Црној Гори. Јер, ако имамо у виду поглед најближи језичкој стварности означен парадоксалном конструкцијом “српски језик и српски језици“, с тим што су “језици“ (хрватски, босански, бошњачки) политичке творевине, поглед који уважава и полицентрични српскохрватски језик као лингвистичку чињеницу, тзв. црногорски језик чак остаје и изван најлабавијих политичких оквира (око двије трећине грађана у Црној Гори назвало је свој матерњи језик српским!).

И поред тога, под плаштом назови демократије и људских права, у школство је уведен безличан назив *мајтерњи језик* као први ниво садржаја који се тиче *језичкој инжењеринга*.

И сам назив “*преименовање*“ производ је језичког инжењеринга.¹ Он се просто увукао и у лингвистику као нешто што даје легитимитет и логику том процесу, а о томе се не може говорити ни на нивоу надлогике. Он је заправо и настао у репертоару политике, која је већ поодавно оскрнавела питање језика, па се онда, по инерцији пренио и у науку о језику. Садржај тог назива обезбеђује могућност немогућег. Језгровито и потпуно запажање о именовану језика и с формално-правног и с лингвистичког гледишта и о томе да нема никаквог основа говорити о црногорском језику износи

¹ Чудна је судбина тих процеса промјене имена. Илустративан је примјер Титограда који је добио име по вођи, као продукт једне идеологије. Данас се, мислимо, више нико и не сјећа тог имена. Нестала идеологија, нестало име и вратило се извору—Подгорици.

Радмило Маројевић (Маројевић 2005: 434): “С формалноправног гледишта не може се уопште прописивати црногорски језик с обзиром на то да језик под тим именом није кодификован, није стандардизован. С лингвистичког становишта нема никаквог основа говорити о црногорском језику. Треба подсетити на разлику у вредновању појмова Црногорац и црногорски језик. Етноним *Црноџорац* симболизује чојство, јунаштво и слободарски дух становника српске Спарте, и он је био престижан не само у српству и словенству, док би назив црногорски језик означио сваковрсну деградацију наше славне традиције. Ново-компоновани језик не зову *црноџорачки*, тј. »језик *Црноџораца*» (не изводе га од етнонима), него “*црноџорски*,» језик Црне Горе» (изводе га од топонима). А Црна Гора је име добила по црногоричкој шуми које више нема, тако да би назив црногски језик био бесмислен. То би значило да је то језик који се говори по шумама и горама (наше земље поносне)...“.

Процес «преименовања» као мехнизма потискивања српског језичког идентитета, почео је поређењем са окружењем као “изговор” за нестабилан државно-друштвени систем у којем се најлакше преусмјерава и превреднује свијест осиромашене масе неоснованим позивањем на окружење, што се језика тиче, под изговором измишљених права и слобода у новој, обећаној «богатој» земљи. Никома, у вјековима сиромашној земљи Црној Гори, почев од чобанчета до академика, није ни на крај памети било неко друго име за српски језик, укудиран у постојање бића и појединца и народа. То је и она *симболичка функција* језика, којом се толико манипулисало у процесима «разградње» српскога језика, заборављајући на основну симболичку, *објединиџелску* функцију народа различитих вјера у различитим државама. Никома, осим творцима «новог свјетског поретка» у маленој Црној Гори! Обнављањање «наводне» државности са «новим» језиком у њој, такође је без икаква основа, јер Црна Гора је у својој историји имала статус државе, па никоме нијесу сметала «различита» имена државе и језика. (В.: Стојановић, Бојовић 2006) Она никада не могу засметати здравој народној свијести, а што подразумијева ненатруђено народно памћење, које траје преко језика и кроз језик, нити онима који га темељно изучавају, његују и стварају на том језику. Под назови демократским “матерњим моделирањима ученика и родитеља” држава Црна Гора државност “заокружује” уписивањем у Устав “службеног црногорског”. Након проглашавања службеног језика кренуло се у тзв. “*службена*” *преименовања*, а да се није појавила ни једна књига из области најављене стандардизације. Одлука о “преименовању” Одсјека за српски језик нудила се јавности

од *сїининї докїѡора* у емисијама информативног типа, како би се јавност што више “увјерила“ у оправданост њихову.

Ствараоци новог имена понашају се као прави *сїининї докїѡори*, па се најчешће може извући закључак да трагају за “украденим идентитетом“, а једно од обиљежја таквог идентитета јесте и језик као огледало духа и душе народа. Њихови наступи су, очигледно је, идеологија машинерије “умивеног фашизма“, отворено ниподаштавају моћ расуђивања четири стотине хиљада људи механизима пројектованих анкетирања, пројеката, наводне промјене стања у држави, па је свакако нужно глобално поставити питање: Ко су творци таквог идентитета, какав им је духовни, културни, друштвени, политички, а и сваки други кредибилитет за такав историјски “подвиг“?²

Идеологија као тешка болест нападе и сам језик, споља и унутра, споља као губа - брисањем имена његовог гдје је год могуће, смањеном употребом ћирилице као изворнога писма српског језика,³ а унутра, кроз процес брисања и разарање живота и истине језика. Никнуше преко ноћи «нови људи»: књижевници на «четвороименом језику», лингвисти- преписивачи, лингвисти-идеолози и политичари, политичари-лингвисти.

Сходно политичким кретањима⁴ понашали су се и надлежни или они који су се, због политичке подобности, прогласили надлежнима на Факултету и Универзитету - на једној страни екстремизам усмјерен на тзв. *їреименовање* Одсјека за српски језик у одсјек (тј. студијски програм за црногорски), на другој “благоудобно“ компромисно решење: црногорски и остали јужнословенски језици..., било како било - услов за свако друго постојање је “катедра за

2 Као политичка творевина «црногорски језик» нимало не обавезује научно-наставне и образовне институције, осим критичких погледа па се, на крају, последице свих вратоломија са језиком у Црној Гори, очекује да наука не подлегне политици, а научне матрице на том пољу су Студијски програм за српски језик и књижевност и Црногорска академија наука и умјетности.

3 О овоме в.: Јелица Стојановић, *О ѡушевима срїске ћирилице кроз вјекове(с осврћом на сїање у Црној Гори данас)*, Голија, V, бр.11, 2009, 12-17. Нпр., сада на телевизији Црне Горе немамо ниједан канал ћирилички јер и они који су били, у посљедње вријеме су се латинизовани.

4 Већ двије године, од студијске 2007/2008., постоји на Филозофском факултету виртуелни Студијски програм за црногорски језик и књижевност на којем се и на нивоу изучавања стандарда користи литература из србистике и сербокроатистике. То што „стандарда“ нема и не може ни бити, острашћени прогонитељи имена српског језика „правдају“ препоруком за изучавање сербокроатистичке литературе.

црногорски“. Политократија је задобила облик бирократије на факултету путем доношења закона који дају неприкосновену власт деканима, а руководиоци студијских програма и рад вијећа су демонстрација демократије у бирократском амбијенту. Овом ситуацијом би се могао позабавити неки смјели овдашњи психолог, социолог или психијатар. Имао би много занимљивог материјала јер се одједанпут поставила домишљата “дилема“: Дајем ти могућност да прихватиш идеолошку лаж (црногорски језик)-што је очит примјер дехуманизације- да би опстала заједничка нам научна истина(српски језик)!? У сукобу таквих тенденција разоткрила се једна суштинска ствар: “промућурност“ неких заговорника црногорског језика који заговарају *комиромис*⁵, у интелектуалној намери да се “преименује“ катедра за српски у “катедру за црногорски“ указује да се ради о негирању постојања црногорског језика од стране других протагониста тог језика. На политичком плану, то је сасвим очигледно, ради се о *инструментализовању народа* намећањем овог питања, потресању његовог бића, е да би се имао у власти, а на пољу науке и културе, што може имати трагичан епилог, *инструментализацију самога језика*, пошто он одређује наше биће и сопство наше човјечности. Он може доћи у опасност да престане бити «дом људских бића»⁶ као што то престаје бити кућа онима који немају дома јер им је она зграда за неки боравак и скривање, инвестирање капитала, а језички знаци могу бити доведени у опасност да буду истински језик и постану, у добром дијелу, пуко оруђе.

Назив, термин, као и само име језика, јесте у неку руку “слика“ погледа на свијет његових говорника, као и свако име у том језику, “наука о стварању језичних могућности“⁷ тј. наука прије сваке друге науке, па није тешко претпоставити какве поремаћаје може изазвати тзв. ново именовање.

Промјена имена јесте “промјена“ језичког кода и погледа на свијет утолико прије што је континуитет имена српског језика у Црној Гори чврст и постојан, и у дијакронији и у синхронији његовој. Други назив за исти језик (*црногорски за српски*), или пак двојни назив (*српско-црногорски*) изванјезички мотивисан, сада

5 То је једна често у политици форсирана ријеч манипулативног, назови демократског, а суштински садржаја усмјереног на деонтологијацију и дехуманизацију.

6 В.: Дејвид Купер, *Посмодернизам и сродне тенденције у: Шведска филозофија*, Светови, Нови Сад 2004, 576.

7 В. о овоме : Gustave Guillaume, *Principi teorijske lingvistike*, Zbirka neobjavljenih tekstova, priredio: Roch Valin, Globus, Zagreb 1988, 150.

већ доводи до ситуације да говорници, у неком смијешно тужном амбијенту говоре: *А како се то назива на црногорском?* Такве ситуације озбиљна су опомена да један језик може постати средство раздвајања и неразумијевања, а не оно што он по својој друштвеној функцији јесте, – спајања и разумијевања.

Процес “разумењавања” једног језика, у нашем случају српског, неминовно прати и деструкција језичког система и на функционалном на супстанцијалном плану, па се процеси у језику могу измаћи контроли струке и науке, и постати необавезна мјешавина свих, и научних и ненаучних критерија. Питање је онда колико је језик ефикасно средство комуникације и колико је доведен у опасност да то престане бити када се, примјера ради чују и захтјеви за “ревитализацијом” једног књижевног израза (Његошевског) под именом “црногорски језик”, што, формално гледано, представља својеврсну архаизацију. На другој страни пак творци монтенегристике, назови науке која, на пречац, гради све црногорско показују своју “књижевнотеоријску оригиналност”: “Његоша треба очистити од националистичких наноса и претворити у симбол интеркултуралног дијалога и толеранције”⁸.

У вези са овим неминовно се намеће разматрање појаве језичког инжењеринга и неопходност декодирања те, за језички систем и сами живот језика, погубне појаве.

Тако је државна машинерија и њени пулени из просвете и науке преко ноћи створила за потребе реформисане школе нове уџбенике у којима се свугдје потискује, избјегава или некако замјењује одредница српски и то “цензуром као дидактичким принципом, *завођењем* као методичким маниром”⁹.

Стандардолошки вапај за тзв. црногорским језиком траје прилично дуго, с обзиром на то да је у администрацији више написаних конструкција црногорски језик него што је ишта ваљано написано о томе. И након тога што је министар био приморан да недавно створи експертску групу која је напослетку одабрала верзију “црногорског са *š* и *ž*” и даље су у Црној Гори подијељени на, условно речено, конзервативнију струју која заговара увођење у стандард гласова из дијалеката *š*, *ž* и неких лексема из говора

8 Изјава у медијима поводом манифестације Његошеви дани у организацији Владе Црне Горе и Института за језик Филозофског факултета у Никшићу, председника Организационог одбора и професора црногорске књижевности, Тајјане Бечановић (август, 2009).

9 О овоме в.: Веселин Матовић, *Цензура као дидактички принцип, завођење као методички манир*, у: Слово, Никшић, септембар, 2009, 8-17.

насумице одабраних као дублетних форми формама стандардног српског језика, и напреднију (а она је у мањини) која говори о том језику као о “реконструкцији нормe српскохрватског“ (ово је конструкција непозната лингвистичкој теорији), тачније преименованом српском. Сви протагонисти тзв. црногорског језика, лако је примијетити најрађе употребљавају глагол *морати* као што то образлаже министар науке и просвете, Сретен Шкулетић: “Ја сам био *приморан* (ист. Д. Б.) да урадим оно што сам урадио, тј. да формирам експертску групу (емисија *Жива истина* на IN телевизији, 26.9.2009). Све ово подсећа на *шеатиар ајсурга*, тиме се обесмишљава садржај појма језика и неопходности његове историје.

2. Стање у Косову и Метохији

Историја страдања српске књиге на Косову и Метохији почиње прије Косовске битке, када су Турци спалили пирг цркве у Грачаници. Међу најстаријим библиотекама на Косову и Метохији је библиотека Пећке патријаршије, у почетку архиепископска библиотека настала преношењем сједишта Архиепископије из Жиче у Пећ. Дела најзначајнијих Светих Отаца била су образац духовног образовања и васпитања и свакодневна монашка лектира. Она су била и поетички и идеолошки узор оригиналној српској књижевности средњег вијека чији су значајни ствараоци потекли са метохијских простора или су већи део свог стваралачког века ту провели. Узимајући у обзир број манастира, цркава и црквишта (1300) и претпоставку да је у једном храму морало бити бар по осам литургијских књига, онда се добија број од преко 10 000 књига. Манастирске библиотеке су имале свакако више књига, а највеће су, као Пећка патријаршија и Дечани, могле имати и преко хиљаду. У том случају број рукописних књига на Косову и Метохији могао би достићи цифру од око петнаест хиљада књига.

Од толиког богатства на Косову и Метохији се данас налазе само три рукописа и то само у једном манастиру у сјеверном дијелу покрајине. У Београду се чувају рукописи Библиотека Пећке патријаршије, Дечана и Грачанице, што укупно износи преко триста рукописа. Остали су изгорели, пропали, покрадени или заувјек нестали. Поменути подаци довољно говоре о размјерама уништавања важног сегмента српске културне баштине на Косову и Метохији.¹⁰

10 О овоме уп.: Драгиша Бојовић, *Уништавање рукописној књижевној наслеђа и манастирских библиотека на Косову и Метохији*, Слово, Никшић, април, 2008, 37-47.

Страдање српског језика, културе и народа наставља се и у најновијем времену и то под плаштом разних мировних и демократских мисија. Прва уредба Цивилне администрације УН-а на Косову и Метохији односила се на *равноправну* службену и јавну употребу три језико–албанског, српског и енглеског. Из те назови равноправности проистекло је то да почетком јула деведесет девете године са јавних мјеста из градова Космета нестало и последње српско слово, изгоном његових корисника те до краја спроведеном културно-образовном, економском и политичком изолацијом остатка говорне популације. Функционална неравноправност је оснажена комуникативном неравноправношћу у назови заштићеном амбијенту српских говорних представника, у којем су ријечи на том језику плаћали животом.¹¹ Међутим, “утамничени језик исто је и усужњен човек; он тумара, посрће и пада, али се лако не предаје. Покаткад би да излаз пронађе у светлости сопственог Почетка и сав тај напор, макар и накратко, његову пажњу учини свечаном...” (Рељић 2008:414).¹²

Изгон и помјерање становништва са Косова и Метохије неминовно мијења и дијалектолошку мапу српскога језика. Ријетко се дешавало (Рељић 2008:409) да аутохтони говори тако масовно и нагло напусте своје вјековно станиште као што се то догодило у јуну 1999, када је цио метохијски простор који је представљао исходишну зону двију дијалекатских формација- косовско-ресавске и призренско-јужноморавске, потпуно испражњен за свега неколико дана.

Носиоци и баштиници наших најјужнијих екавских говора подвргнути су *бошњакизацији*: старосједлачко становништво призренско-шарпланинске области различито “одговара” на напречац наметнути етничко-језички идентитет. “Горанци са завидном степеном свести о сопственом језичкој укорењености у аутохтоном горанском и српском књижевном језику, одбијају преноминацију, како језика, тако и давношњег свога имена. Други, ново име језика поимају као “вишу силу”, и говоре како су увијек говорили- језиком српским, а у међусобној комуникацији својим локалним идиомом именованим најчешће- *нашински*. Има, дакако, и трећих који су уз сијасет крoатизама и сличних “посебности босанског”, овај некако већ проговорили.” (Рељић 2008: 409)

11 В. детаљније : Митра Рељић, *Српски језик на Косову и Метохији –слике страдања*, Даница, Београд, 2008, 402-414.

12 Уп. и код: Михаило Шћепановић, *Изјон језика ћириличкој њод њлашћом националној ѡреумљења моншенејринској*, Голија, V, бр.11, 2009, 18-19.

Затирање писане језичке баштине (записа, натписа, рукописа свештених књига и читавих библиотека) има трагичне последице по српску културу, духовност и писменост, а све што за вријеме турских зулума, аустријских похода, конзулских и визитаторских мешетарења није поништено и украдено, нестало је у огњеном и рушилачком походу Албанаца током последње деценије.

Дио изгубљеног језичког наслеђа су су споменички натписи на гробљима Косова и Метохије. Споменички натписи на гробљима Косова и Метохије пружали су обиље података, како за опште сагледавање лингвокултуролошке слике покрајине тако и за изучавање различитих појединих питања из области српскога језика- антропониције, топонимије, трагова језичких додира, дијалекатских и других специфичности. Само још дио овога може се пронаћи на комадима здробљеног гранита, остало је већ “прогутала” земља. (Рељић 2008: 412)

Све се ово дешава под окриљем свакојаким процеса: глобализације, интеграције, транзиције, тј. новог демократског свјетског поретка, који супротно садржају назива оставља пустош када су у питању словенски језици и културе, што произвођењем политичких језика попут босанског, бошњачког и црногорског, што остављањем словенских језика без минимума заштите у непријатељски расположеном несловенском окружењу, какав је случај са српским језиком на Косову и Метохији, македонским у деловима Македоније с албанском већином, руским у Естонији, Литванији али и појединим републикама у оквиру Руске федерације.¹³

Једна од најпогубнијих последица евроатланских (дез) интеграционих процеса очитује се у разбијању и уситњавању појединих националних култура и језика и стварању услова за њихово будуће гашење, све у складу с “намјештеним” прогнозама западних лингвиста-футуролога према којима ће највећи број данас постојећих језика у догледно време ионако нестати.

Страх за судбину и народа и језика удаљавао је говорнике од његових најважнијих функција, од оног што је његов живот, приписујући му искључиво симболичку функцију, у контексту историје његовог страдања, па се показало се да висок степен *језичке свјесности* може бити одлучујући фактор очувања једног језика, онда када изостану сви други механизми заштите.¹⁴

13 В.: Митра Рељић, *Реч демократија у служби новој поједи* на свей, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, XXXVI/2006, Косовска Митровица, 2007, 408-417.

14 В.: Митра Рељић, *Језичка свесност у контексту савремених*

Међутим, ма колико била изражена језичка свијест, у окружењу свеопштег гушења српског националног и језичког идентитета, неминовно долази до њеног урушавања. “Узроци њеног урушавања у урбаним, социјално-економским и на други начин збринутим срединама, с једне стране, и сиромашним крајевима, поготову изопштеним селима и засеоцима какве данас имамо на Косову и Метохији, с друге, нису исти. У првим низак степен језичке свести подстиче, на пример, промоција материјалних и запостављање духовних добара, утицај других, тренутно престижних језика, скоројевићки менталитет и бројни други фактори који потхрањују лежерну незаинтересованост, док у косметским енклавама одсуство језичке свести треба сагледати у контексту перманентног страха и борбе за голу егзистенцију.” (Рељић, 2008:104)

“Демократизација“ Косова и Метохије, а у циљу коначне десловенизације овог простора, претпоставља физичку елиминацију словенске популације, духовног, културног и сваког другог наслеђа, све до потирања и преобликовања језичке свијести, чије се најтрагичније последице огледају у евидентном смањивању броја говорника српског језика. (Рељић, 2008:107) Испоставиће се да су многи Срби, и на Косову и Метохији, и у Црној Гори, будући да су жртве вишегодишње индоктринације сваке врсте, прешли из једне у другу крајност, “па поставши “свесни“ почели да се одричу свог и прихватају туђе више него што се то од њих тражи“ што се очитује у односу према сопственом језику и ћириличном писму.¹⁵

3. Умјесто закључка

Криза српског националног и културног идентитета потпомогнута је у доброј мјери разним видовима језичке мистификације у контексту стигматизовањем наметнуте кривнице, која се прихвата до те мјере да се излаз тражи у бјекству од идентитета, што може

(гез)инијеірационих іпроцеса, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, XXXVII/2007, Косовска Митровица, 2008, 101-108. Тако је, на примјер, висок степен ненатружене свијести о свом, српском језику, присутан код дјецe и њихових родитеља у основним школама који се на папиру изјашњавају о језику. И поред тога што је у Уставу Црне Горе- црногорски, упорно се заташкава истина да се незнатан број родитеља изјашњава да му је језик- црногорски.

15 В.: М. Рељић, *Језичка свесіі у конііексііу ...*: Од укупно 80 назива на једној страни дела главне улице, само њих двадесет исписано је ћирилицом, којој су најоданији малобројни Горанци.

О стању ћирилице у Црној Гори в. детаљно: Ј. Стојановић, *О ііуііевима срііске ћирилице кроз вјекове (с осврћііом на сііање у Црној Гори данас)*...

указивати да је наметањем кривице постигнут циљ. Предуслов превазилажења кризе је освајање слободе, у јасперсовском смислу тог процеса. Демистификација у језику гради слободну личност, и обрнуто, тј. ријечима даје унутрашњу, иманентну моћ, која је мистификацијом замијењена спољном, инструменталном моћи.

Ако ово потраје, на шта упозорава стварност српског језика, суштински однос однос према ријечи се губи, а тиме, на дуже вријеме и нада у могућност узрастања од индивидуе ка личности.

ЛИТЕРАТУРА

Бојовић 2008: Драгиша Бојовић, *Уништавање рукописној књижевности наслеђа и манастирских библиотека на Косову и Метохији*, Слово, Никшић, април, 2008, 37-47.

Guillame 1988: Gustave Guillame, *Principi teorijske lingvistike*, Zbirka neobjavljenih tekstova, priredio: Roch Valin, Globus, Zagreb, 1988, 150.

Клајн, Шипка, 2007: Иван Клајн, Милан Шипка : *Велики речник страних речи*, Прометеј, Нови Сад 2007, 349.

Купер 2004: Дејвид Купер, Постмодернизам и сродне тенденције у: Светска филозофија, Светови, Нови Сад 2004, 576.

Маројевић 2005: Радмило Маројевић, Српски књижевни језик и његови историјски и регионално-конфесионални варијетети, Уз 140. годишницу смрти Вука Караџића (1787-1864) у: Српски језик, X/1-2, Београд 2005, 434.

Матовић 2009: Веселин Матовић, Цензура као дидактички принцип, завођење као методички манир, у: Слово, Никшић, септембар, 2009, 8-17.

Рељић 2008: Српски језик на Косову и Метохији – слике страдања, Даница, Београд 2008, 402-414.

Рељић 2007: Митра Рељић, Реч демократија у служби новог погледа на свет, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, XXXVI/2006, Косовска Митровица 2007, 408-417.

Рељић 2008: Митра Рељић, Језичка свест у контексту савремених (дез)интеграционих процеса, Зборник радова Филозофског факултета Универзитета у Приштини, XXXVII/2007, Косовска Митровица 2008, 101-108.

Стојановић 2009 : Јелица Стојановић, О путевима српске ћирилице кроз вјекове (с освртом на стање у Црној Гори данас), Голија, V, бр.11, 2009, 12-17.

Стојановић, Бојовић, 2006: Јелица Стојановић и Драга Бојовић: Српски језик између истине и обмане, Социолингвистичка анализа стања у Црној Гори, Јасен, Београд 2006.

Шћепановић 2009: Михаило Шћепановић, Изгон језика ћириличног под плаштом националног преумљења монтенегринског, Голија, V, бр.11, 2009, 18-19.

Драга Бойович

СЕРБСКИЙ ЯЗЫК В ЧЕРНОГОРИИ, В КОСОВО И МЕТОХИИ

Резюме

Дезинтеграционные процессы политического характера, происходившие на территории бывшей Югославии, повлияли на создание новых, псевдоязыковых идентичностей (хорватской, боснийской, черногорской). Такие процессы, не связаны с диахроническим и синхроническим, т.е. с научным подходом к вопросам языка (Хорватия, Босния и Герцеговина), имеют ярко выраженный политический характер (поддерживались гегемонией власти, волей народа и созданием стандарта) политиканский (в Черногории, без воли народа, путем репрессии, без стандарта) направлены на постепенное вытеснение сербской языковой идентичности.

В этой работе были проанализированы два аспекта такого процесса: в Черногории путем репрессии, с помощью Конституции и законов, в Косово и Метохии путем изгнания сербоязычных жителей.

(Рад прочитан на Међународном научном скупу: *Косово и Метохија у цивилизацијским шоковима*, Косовска Митровица, 8-11 октобар 2009. Ускоро се штампа Зборник)

ПРИЛОГ ДОКАЗИМА ИСТОВЈЕТНОСТИ ЋИРИЛИЦЕ И “БОСАНЧИЦЕ”

Овај кратки прилог часопису “Слово” начинио сам из разлога очигледног показивања разноликости словних обличја ћириличних графема којима су исписани српски споменици током пуна три вијека српске писмености у нашем приморју. При том, овим прилогом, не пружам све словне варијанте. Као систем писма, ћирилица показује готово недокучиву разноликоост.

Прилог је настао као резултат веома обимних истраживања у приморским архивима, укључујући Државни архив Дубровника, те архиве Српске Православне Цркве у Боки. Истраживања су провођена на начин, да су, тамо гдје је то било могуће, архивска документа снимана дигитално или фотографски (током деведесетих година 20. вијека и посљедњих година), а тамо гдје није било могуће снимати, усљед забрана (Државни Архив Црне Горе), словни облици су прецртавани на паус папир. Каткад, и читава изузетно важна документа. Ово истраживање тече од 1994. године са циљем посве неселективног “преписивања” ћириличних докумената. За мене је, дакле, било посве свеједно, да ли сам се сусрео са обичном “стимом”, или било којим приватно – правним документом, или пак државним или општинским актом из наших приморских комуна. Хронолошки оквир који је био занимљив је подручје 17., 18. и 19. вијека, мада најстарије исправе (дубровачке) сежу до 1504. године.

За овај прилог одабрана су само четири слова: “Д”, “Ж”, “Ћ” и “Ц”. Жели се показати само једно: Уколико би било којем припаднику нашега народа, или извањцу, који не познају и нису се сусретали са старим српским писмом, приказали, по избору, одређени број морфолошких варијанти појединих словних знакова, он би закључио да су у питању различити системи писма. И не само то. Највјероватније не би уочио ни да је у питању једно исто слово! Овдје, за слово “Д” нудим седамнаест варијанти, за слово “Ж” петнаест, за слово “Ћ” седамнаест варијанти и за слово “Ц” десет. При том је број варијанти ових словних знакова пуно, пуно већи. Ваља казати, такође, да је ово истраживање обухватило више хиљада ћириличних аката, и велики број архивских књига, те да је овакав прилог само мали дио обимне студије којом се настоји

приказати читав словни систем са великим бројем варијанти кроз вријеме, наравно, уз назначавање извора. Само у Државном архиву Дубровника преписано је и пренешено из више од 250 докумената, махом 17. вијека и 18. вијека.

Према мјесту настанка, документа која сам преводио, то јест, која су бивала предметом транслитерације, припадају практично читавом динарском подручју. Када бих помињао оне дестинације које леже уз рубно подручје, тада бих маркирао Подгорицу, Мостар, Макарску, Београд. Но то је савим очекивано, из разлога што су дубровачки трговци употребљавали ћирилицу, чак и у обраћањима својој Влади, а такође, често, и дубровачка Влада пише своја званична акта овим писмом. Добро је познато да турске канцеларије Новог, Требиња и остале, у вријеме турске владавине, употребљавају ћирилицу, као што то чини и велики број муслимана са овога подручја.

Овај прилог начињен је у склопу пројекта израде специјалног ћириличног фонта за који се настоји обезбједити што квалитетнији супстрат у широком увиду у писмо које је током 17, 18. и 19. вијека употребљавао српски народ у средишњим дјеловима Динарског система.

Ћирилица, као ненормиран, нестандардизован систем, у широкој употреби од житеља Балкана у назначено вријеме, је универзално народно писмо. Њоме се подједнако сигурно служе припадници све три вјере. Посједујем низ исправа приватног карактера, којима се католички Далматинци, током 17. вијека, обраћају дубровачкој Влади, започињући своје дописе ријечима “Језус и Марија”. За мене је питање споредне важности да ли су ту у питању припадници српског народа који су у познатим помјерањима становништва Босне и Херцеговине доспјели у Далмацију, па тамо покатоличени, или су у питању аутохтони житељи те земље. Данашња хрватска историографија, па и сами потомци ових Далматинаца, данас снажно потенцирају своју аутохтону засновност у овој приморској земљи. Они су у својим заједницама, у својим кућама, чували и преносили ћирилично писмо. Као што га је у себи носио дубровачки властелин високог ранга кнез Медо Пуцић у 19. вијеку, спремајући дубровачка ћирилична акта средњега вијека за објављивање свијету. Историчар Јиречек, бавећи се тим послом, свакако је учио туђе писмо, али Пуцић – никако. Заиста, занимљиво је питање познавања ћириличног писма бројних властелинских фамилија дуж Боке и у Дубровнику. Овим писмом овладавали су и странци из млетачке породице Фонтана који су у Топлој, за потребе Топалске општине (1719-1799) правили преводе општинских

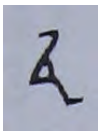
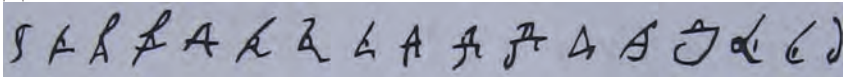
дописа млетачким властодршцима.

Ипак, околност да је огромни ћирилични Архив приморја, сачуван у установама и општинама старих комуна, показивао невјероватну многообличност, навела је извјесне истраживаче да, из политичких побуда, пројектују посебност “босанчице” као независног система писма. Учинити тако нешто је као када би данас направили такву разлику између ћириличног рукописа исписаног такозваним “штампаним” словима и рукописа исписаног такозваним “писаним” словима. Због тога, овим прилогом, желим посегнути за очигледним средствима. Пружићу снимке одређеног броја варијанти четири ћириличне графеме. А затим, упутити питање поборницима “босанчице”: Која су, међу овим варијантама, слова која припадају или гравитирају “босанчици”? Када их, несумњиво, одреде, тада бих желио затражити да та слова буду одређена и смјештена у неки временски период и, такође, земљишни опсег. Ипак, то није могуће учинити. Све понуђене варијанте припадају 18. вијеку, и све су настале у Боки Которској, у бокешким српским општинама: грбаљској, кртољској, рисанској и топаљској. Њихови састављачи су искључиво православни Срби који су живјели у приморским комунама.

Стилизована, брзописна ћирилица, коначно, није особеност простора Босне, већ се употребљава у свим осталим околним областима.

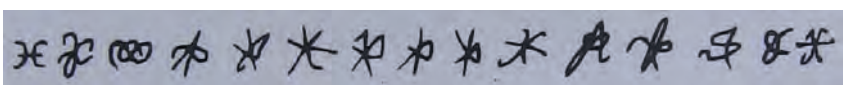
Када је на измаку 17. вијека дубровачки конфидент Нико Кувелић, пишући својој Влади, поменуо долазак једног Турчина у Нови, који је собом из Требиња донио одређени акт, он је казао: “сербски једно писмо”.

Д

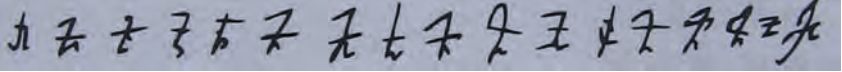
Најчешће употребљавана варијанта слова “Д”

Ж

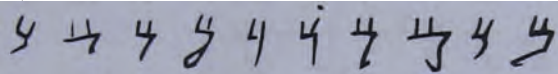
Најчешће употребљавана варијанта слова “Ж”

Ћ

Најчешће употребљавана варијанта слова “Ћ”

Ц

Најчешће употребљавана варијанта слова “Ц”

Литература

Петар М. Колендић, „Босанчица”, „босанско-хрватска ћирилица” и Дубровчани, Босанска вила, 1904, бр. 19. и 20., 349 – 351.

Ђиро Трухелка, *Босанчица, ћирило босанској њалеографији*, Сарајево, 1889.

Горан Ж. Комар, *Крџиљске исјаве. Архива њородице Косџић из Крџиља у Боки Которској. Ћирилична докуменџа из XVIII и XIX вијека*, Нови Сад, 2000.

Бранкица Чигоја, *О џакозваној босанчици*, Траговима српске језичке прошлости, Београд, 2006.

Горан Ж. Комар, Бока Которска, *Ћирилски сџоменици 17. 18 и 19 вијека (acta serbica), мјешовитџа џрађа (1608 - 1917)*, Херцег – Нови, 2009.

Биљана Самарџић, *Термин босанчица као заблуда у истџоријском развоју срџској језика*, Слово, бр. 23, Никшић, септембар 2009, 84 – 97,

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Драгољуб ДРАГОЈЛОВИЋ:
КА ПОЧЕЦИМА НАШЕ
СТАРЕ КЊИЖЕВНОСТИ

КА ПОЧЕЦИМА НАШЕ СТАРЕ КЊИЖЕВНОСТИ

Српски народ је заједно са словенском азбуком примио и прве књиге, онакве какве су из Моравске пренели ученици Ћирила и Методија. Али већ у првим преписима у српским областима долази до измена, до одвајања од панонско-моравског књижевног наслеђа, стварањем српске рецензије. У свом предговору Маријинског еванђеља В. Јагић пише: „Црте старије панонско-моравске епохе свуда су мало по мало потискиване; мало познати облици и речи замењивани су новим, боље познатим. Погрешке и преводи учињени раније почеше се исправљати, празнине се почеше испуњавати. Тај тихи покрет имао је значење врло значајних преображања; он није забележен громким речима, али је толико видљивије забележен у самој ствари, у литерарним споменицима те епохе. Истовремено брзо су почела да старија глагољска дела уступају пошто су мање подесна била за области већ навикле на грчка слова”.¹

Прве књиге писане глагољицом биле су богослужбеног и поучног карактера. Расадник глагољице у српским областима у X веку постаје Зета, захваљујући свом геополитичком значају и блиским везама са Охридом, у том периоду најзначајнијим центром словенске књижевности и писмености на Балкану.² Из старије глагољске епохе потиче неколико споменика писаних српском рецензијом. Најпознатији су Маријино еванђеље и скадарски или боље рећи зетски листов православног праксапостолара, који је сачуван на корицама Иловачке Крмчије из 1262. године.³

Друга половина XI века вишеструко је значајна за даљу историју српског народа, а посебно српске књижевности. Долази до расцепа источне и западне цркве и, по верској линији, до цепања српске етничке групе. Већи део Зете и западних области остају под јурисдикцијом католичке цркве, док се у Рашкој утврђује право-

1 В. Јагаћ, *Мариинское четвероевангелие*, Санктпетербург 1883, 474.

2 С. Новаковић, *Први основи словенске књижевности међу балканским Словенима*, Београд 1893, 142.

3 V. Jagic, *Grada za glagoljsku paleografiju*, Rad 2, 1868, 1-36.

славна епископија која је била успостављена за време Василија II (976-1025) после потпуног и коначног покрштавања Срба.⁴ Рашка постаје отворена за утицај византијске књижевности и нове словенске азбуке, ћирилице.

Продирање ћирилице у Рашку почиње убрзо по оснивању православне епископије, а њена коначна победа поклапа се са доласком Стефана Немање на чело српске државе и превлашћу Рашке међу српским државицама. У православно оријентисаној Рашкој потиснута је потпуно глаголица и старија глагољска књижевност српске рецензије, јер су сматране за средство католичке пропаганде. Стари књижевни споменици у Србији се више не преписују глаголицом, већ потискују и постепено предају заборау. Тако је скоро читава глагољска књижевност, преузета из старословенског наслеђа или преправљена на српску рецензију, скоро потпуно изгубљена.

Друга половина XII века, пише П. Поповић, прекретна је тачка у нашој књижевности. Она је крај једне и почетак нове епохе. Раније писмо, глаголица, потпуно је напуштено и замењено спретнијом и једноставнијом ћирилицом. Мирослављево еванђеље, као и други споменици Рашке, Хума и Босне који спадају у другу половину XII века писани су ћирилицом и словенским језиком српске рецензије. Пре њих нема ни једног са тим обележјем. То су први споменици те врсте. Све што је писано ново, писано је ћирилицом, а и стари глагољски текстови преписани су новом азбуком, као Панонске легенде.⁵

Најстарије ћирилске књиге српске рецензије потичу из времена Стефана Немање. Висок књижевни и уметнички домет првих ћириличких књига говори да им је претходила подужа епоха књижевног и уметничког сазревања. То је време било пре Немање, мада сада немамо књига из тог доба.⁶ Оне су изгубљене, али је остало драгоцених сведочанстава која говоре о њиховом постојању, а и нешто већих или мањих одломака који су припадали старијим, изгубљеним делима. Но и поред тога ми смо данас у могућности да у малом броју случајева реконструирамо изгубљена дела, мада ће те реконструкције у знатној мери остати хипотетичне. Потребно је

4 У хрисовуљи цара Василија II од 1019 спомиње се епископија у Расу у саставу Охридске архиепископије.

5 П. Поповић, *Јуџословенска књижевност око средине XII века*, Српска књижевност у сто књига, књ. 69, 54.

6 Ђ. Даничић, *Почетак српске књижевности*, Српска књижевност у сто књига, књ. 69, 24. А. Белић, *Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћириличких споменика*. Светосавски Зборник I, Београд 1936, 211—217.

да имамо више одломака из више дела да бисмо могли сигурно и са успехом да реконструишемо целину.

Књижевност преднемањих епохе сачињавају преписи старијих словенских превода и нови преводи на српску рецензију, али и оригинално књижевно стваралаштво, у којем се истичу домаћа историографија и хагиографска књижевност. Од српске књижевности преднемањих епохе сачуван је само један или, тачније, два списка који се дају делимично реконструисати. Кажемо делимично, зато што они нису сачувани у свом првобитном, словенском облику, већ у латинском или грчком преводу. Први спис, дело попа Дукљанина, сачуван је у четири различите прераде из различитих епоха. Прве две представљају једну варијанту: то је латински превод са словенског оригинала, а затим италијански превод са латинског. Другу варијанту представљају две остале прераде: хрватска редакција и њен латински превод.⁷

Други спис, Житије св. Владимира сачувано је и у грчком преводу, у краћој и дугој обради, који је настао крајем XVII века са изгубљеног словенског предлошка.⁸

Латински превод Дукљанинова списка је, према сведочанству предговора, извршио сам писац словенског оригинала. У предговору писац каже да је на молбу свештенства, градских старешина и омладине града Бара тај спис превео са словенског на латински језик.⁹ Писац потврђује да је постојао словенски оригинал, писан вероватно глагољцом у приморским областима Дукље где се словенско становништво служило овим писмом, а у верском погледу припадало католичкој цркви. Када су за време Немање Срби прихватили православну оријентацију, Дукљанинов спис је потиснут и остао потпуно заборављен у српској средњовековној литератури, која се развијала под претежним утицајем изразито православне светогорске књижевне средине. Писано глагољцом, која се задржала као писмо само код словенског становништва католичке верске оријентације, и са јаким истицањем ауторитета Свете Столице, Дукљаниново дело је наишло на одбојност у познијој српској средњовековној књижевности.¹⁰

⁷ *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950, Uvod V. Mosina, 12—15.

⁸ С. Новаковић, *Први основи*, 238 sq. сматра да је дело написано на основу народне традиције. То оспорава Н. Банашевић, *Лейопис ѿоја Дукљанина и народно ѿредање*, Београд 1971, 219, али ни он не прихвата да је стара српкословенска обрада послужила Козми за грчки превод.

⁹ *Лейопис ѿоја Дукљанина*, 292, ed. Ф. Шишић.

¹⁰ П. Поповић, *Јуословенска књижевност*, 55; Б. Сп. Радојичић, *Књижевност византијска и књижевност словенска*, Глас ССЛ, 1961,

Мишљења историчара и историчара књижевности о књижевној врсти и карактеру овог списа много се разликују. Дукљаниново дело се чак и различито назива. Кукуљевић га зове Хроником хрватском XII вијека, Црнчић, Шишић и Мошин Летописом попа Дукљанина, С. Станојевић Дукљанским летописом и Н. Радојчић Барским родословом.¹¹ Дукљаниново дело је у погледу садржине све то, али и још нешто више. Оно је и родослов и летопис, али и хагиографија која је писана у стилу најлепшег позноантичког љубавног романа. Један типичан средњовековни зборник, чији су делови хронолошки поређани и у једну целину повезани.

Док су једни сматрали да је Дукљаниново дело оригиналан рад једног писца, други су га држали за компилацију од више самосталних дела. Постојање таквих књижевних текстова узгред открива и сам Дукљанин, спомињући Готску књижицу (*Libellus Gothorum*), коју на латински преводи са Краљевство Словена (*Regnum Sclavogum*), затим књигу Методус (*liber sclavogum qui dicitur Methodus*) и књигу о делима кнеза Владимира (*liber gestorum*).¹² Дукљанинов једноставан начин употребе извора, без мењања и прерађивања, омогућио би нам да реконструисамо изгубљена дела да његов спис у току неколико векова није преписиван, преиначаван и допуњаван.

До сада је више пута покушавано не само да се у историјским и књижевним истраживањима искористе поједини подаци овог извора, већ и да се процени вредност и појединих његових делова. Оцена књижевне и историографске вредности Дукљанинова списа међу историчарима и историчарима књижевности колеба се од потпуног негирања до признања највеће вредности делу. Детаљна компаративна истраживања доказала су да је Дукљаниново дело веома сложена и слојевита целина, мада и у новије доба има углавном неуспелих покушаја да се у делу види превасходно прерада народне традиције и народне песме. На истој су линији и покушаји да се постанак дела датира у постнемањихки период, мада све говори против оваквих олаквих и некритичких закључака.¹³

164, сматра да је написан ћирилицом. О разлозима заборавља cf. S. Hafner, *Stuiden zur altscrabischen dynastischen Historiographie*, Munchen 1964, 51.

11 *Љейойис ѿоја Дукљанина*, 12, ed. В. Мошин.

12 *Љейойис ѿоја Дукљанина*, 292, 308, 342, ed. Ф. Шишић. Н. Банашевић, *Љейойис ѿоја Дукљанина*, 219, сматра да је то све Дукљанин измислио да би дао ауторитет свом делу.

13 С. Мијусковић, *Љейойис ѿоја Дукљанина*, Титогад 1967, 57 squ.

Слојевитост и сложеност Дукљанинова дела одавно је запажена. Константин Јиречек је у сачуваној латинској верзији видео три засебне целине: *Libellus Gothorum* или Краљевство Словена, Историју дукљанских владара и легенду о Владимиру и Косари.¹⁴ Веродостојност Јиречекове хипотезе потврђује и то што за *Libellus Gothorum* зна и сплитски архиђакон Тома, а за легенду о Владимиру и Косари византијски хроничар Скилица-Кедрин.¹⁵ Познати хрватски историчар Фердо Шишић у почетку је налазио у Дукљанинову спису два дела, али је касније то мишљење напустио, тврдећи да читаво дело представља једну садржајну и композициону целину. Шишић даље тврди да је поп Дукљанин читаво дело написао на словенском у млађим годинама, а касније као старац превео га на латински језик.¹⁶

Да је хипотеза Ф. Шишића тачна, латински превод би морао да одговара словенском оригиналу. Али то у ствари није сасвим тачно. Приликом преписивања у различитим крајевима током 500 година аутентични текст је доживео многе промене. То се види упоређивањем јединог латинског рукописа из преписа Ивана Лучића Трогиранина са италијанским преводом и хрватском рецензијом. На више места има у латинском преводу појединих реченица па и читавих делова којих нема у италијанском преводу и хрватској обради. Има даље изостављених речи и израза и, коначно, грешака у именима људи и места.

Питање о изворима попа Дукљанина најважније је а истовремено и најтеже питање у читавој проблематици овог литерарног споменика. Најважније, јер се тиме одређује историографска вредност његових података, а најтеже, јер се суочавамо са низом питања у вези с изворним обликом овог дела и начином његове композиције. Да ли је читаво дело слободан, самосталан рад састављен на темељу више различитих историјских и хагиографских списа и документарне грађе, како тврди Ф. Шишић, или је обична, случајно успела компилација од неколико засебних састава, што изгледа много вероватније, остаје да се утврди. У последњем случају питање извора попа Дукљанина преноси се на питање о саставним деловима који су сачињавали један зборник историјских и хагиографских састава, које је поп Дукљанин, преведећи на латински, вешто и успело повезао у једну на први поглед кохерентну целину. Да је поп Дукљанин механички повезао посебне делове у једну целину сврстану хронолошким редом, види се пре свега у хронолошкој збрци

14 К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 131.

15 G. Cedr. II, 463, ed. Bonn.

16 *Летопис ђога Дукљанина*, 82—105, ed. Ф. Шишић.

која ствара непремостиве тешкоће историчарима и историчарима књижевности.

Овај је проблем врло добро уочио М. Медини. Филолошком анализом текста М. Медини је доказао да се сачувана латинска редакција Дукљанинова списа распада на три засебна дела.¹⁷ Првих тридесет и пет глава обухватају готско доба, дуваљски сабор и историју требињских владара, глава тридесет и шеста легенду о Владимиру и Косари и главе од тридесет осме до четрдесет седме дукљанску хронику XI и XII века. Медини даље сматра да је само овај последњи, трећи део творевина попа Дукљанина, који је то, како сам каже, испрва написао на словенском језику, а затим превео на латински, спојивши га у једну целину са латинским преводима Требињске хронике и легенде о Владимиру и Косари. Али ни овај текст попа Дукљанина није сачуван у свом првобитном, аутентичном облику. Он је, сматра Медини, у XIV веку прерађен у Дубровнику, где су, према домаћој традицији, унети подаци о Павлимиру Бели, оснивачу Дубровника и где је Дукљанинов Тјехомил преправљен у Тихомила, родоначелника лозе Немањића, са циљем да се успостави веза између Дукљанинова списа и српских родослова. Тако је овај преднемањишки католички оријентисан спис повезан са српским родословима и ћирилском књижевном традицијом.

Медини тврди да је Требињска хроника састављена око 1020. године, у доба цара Василија II. Она је пре Дукљанина била самостално дело. У хрватској редакцији на њене податке додане су вести о хрватским краљевима, а изостављен хагиографски састав о св. Владимиру, јер је он припадао свецима источне а не западне цркве.

Хипотезе Медини било је тешко оспоравати. И сам С. Станојевић признаје му духовитост у запажању и оштроумност у закључивању, али му истовремено пребацује да је био хиперкритичан, делимично одвећ смео и да је проглашавао нешто за тачно и сигурно, нешто за интерполације потпуно самовољно, без довољно разлога или без икаквог ослонца у изворима.¹⁸ Тражити доказ у изворима за сваку тврдњу чини нам се претерано и безразложно. Јер да имамо доказа у изворима, проблем Дукљанинова списа био би давно решен. И управо због тога Мединијев покушај заслужује сваку похвалу, без обзира на тачност или погрешност његових резултата.

¹⁷ М. Medini, *Dubrovačke starine*, Dubrovnik 1934, 29—62; Ibid., *Kako je postao Ljetopis popa Dukljanina*, Rad 273, 1942, 113—156.

¹⁸ С. Станојевић у свом приказу Дубровачких старина у ЈИЧ I, 3-4, 618.

Подстакнут Мединијем покушао је Б. Радојковић у својој студији *Полиитичке њриликe у Срба од досељења на Балканско њолуосѡрво до краја Х века* да Дукљанинов спис разбије у четири саставна дела: Спис о Готима, Спис о Захумљу, Спис о Требињу и Спис о дукљанским владарима.¹⁹ Ако је његова хипотеза тачна, последња три списа припадала би оригиналној српској књижевности из епохе пре Стефана Немање, док би спис о Готима или Краљевство Словена представљао књижевни споменик панонско-моравске епохе преправљен на српску редакцију.

У предговору свог издања Дукљанинова списа В. Мошин разликује, такође, три дела: Готско-словенску генеологију (*Libellus Gothorum*), легенду о св. Владимиру и Дукљански летопис.²⁰ Поред тога В. Мошин тврди да се могу запазити још два одломка, уврштена у основни текст. То су Дувањски сабор који је писан на основу Панонских легенди и прича о Радославу и Павлимиру, преузета из неке дубровачке легенде или хронике у вези са оснивањем града Дубровника. То све говори, пише В. Мошин, о сложеном саставу летописа и о потреби детаљније анализе овог списа. У основи Дукљанинова списа лежао је један владарски родослов са низом требињских кнезова које спомиње и Константин Порфирогенит. Стога је потпуно вероватна Мединијева хипотеза да се ту ради о Требињској хроници која је на почетку, као увод, добила неки готски спис.

Већина истраживача сматра да је Дукљанинов спис настао средином XII века. Датирање С. Мијушковића у постнемањићку епоху темељи се на произвољним претпоставкама и представља инструктиван примјер како се хиперкритичком маштом и самовољним конструкцијама могу стварати неуспеле научне творевине.²¹ Добро је познато да је већ Ф. Шишић у свом издању Дукљанинова списа доказао да се њиме у латинском преводу служио сплитски архиђакон Тома, а да одјек овог дела налазимо даље у писму којим је Дубровчанин, надбискуп Иван Млечанин обавестио своје суграђане 1250. године о току спора с дукљанско-барском црквом на двору папе Иноћентија IV у Перуђи и наводи неке податке који потичу из девете главе Дукљанинова списа. Податке из овог дела налазимо даље у такозваним локрумским фалсификатима, збирци фалсификованих исправа бенедиктанског манастира на острву

19 Б. Радојковић, *Полиитичке њриликe у Срба од досељења на Балканско њолуосѡрво до краја Х века*, Београд 1940.

20 *Ljetopis pora Dukljanina*, 28, ed. V. Mosin.

21 *Ibid.*, 17.

Локруму, које су настале крајем XIII века.²²

Књижевност историјска истраживања су несумњиво доказала да се поп Дукљанин послужио са два историјска дела српске књижевности из преднемањићке епохе, писана вероватно глагољицом: Требињским родословом и Дукљанском хроником и једним хагиографским списом, Житијем св. Владимира. Истовремено, Дукљанин спомиње и два књижевна дела моравско-панопског порекла, Готску књижицу или Краљевство Словена и књигу Методус која је, по свему судећи, први словенски номоканон, који су за потребе црквеног живота покрштених Словена приредили Кирило и Методије.²³

Од саставних делова Дукљанинова списа само се Житије св. Владимира сачувало у више обрада. Данас је позната грчка обрада код Скилице-Кедрина, латинска у спису попа Дукљанина, италијански превод латинске верзије и грчка обрада коју су, према изгубљеном словенском тексту, приредили елбасански калуђери крајем XVII века у две верзије, краћој и дужој.²⁴

Поп Дукљанин завршава своје причање о Владимиру следећим речима: „А ко жели да зна које је и какве врлине и чуда бог благоволео да изврши кроз блаженог Владимира, слугу свога, нека прочита књигу о његовим делима (*liber gestorum eius*), у којој су дела његова по реду описана и увериће се доиста како је тај свети човек једнога духа са Господом, и како је Господ у њему становао.”²⁵

То исто спомиње и обрада елбасанских калуђера. У синаксару који су саставили калуђери или, како се мисли, митрополит Козма спомиње се „Велика књига” о служби и животу Владимирову и „књиге српске” о животу и чудесима светитеља.²⁶ Елбасански калуђери знају за једно велико дело о кнезу Владимиру, које спомиње и поп Дукљанин, али и за друге српске књиге које су описивале живот и дела светитеља. Да ли је ова подударност случајна или

22 *Лейоѿис ѿѿа Дукљанина*, 47—62, ed. Ф. Шишић.

23 За *Methodusa* Ф. Шишић сматра глосом, cf. *Лейоѿис ѿѿа Дукљанина*, 126-127. Детаљније о овом старословенском споменику cf. D. Dragojlović, *Disposition legates concernant les neomani - cheens dans les Notomanons byzantins et slaves*, *Balkanica* III, 138—140.

24 G. Cedr. II, 463, 466—467, ed. Bonn. С. Новаковић, *Први основи*, 276, приписује грчку обраду Козми. Текст је издао Ј. Папа 1690.

25 *Лейоѿис ѿѿа Дукљанина*, 342, ed. Ф. Шишић. S. Hafner, *Studien*, 75, сматра да је св. Сава читао Житије св. Владимира.

26 С. Новаковић, *Први основи*, 270; Н. Банашевић, *Лейоѿис ѿѿа Дукљанина*, 219, то одбацује, мада одбацује и мишљење С. Новаковића, сматрајући да је постојао неки извор.

говори да су и поп Дукљанин и елбасански калуђери имали у рукама најстарије житије кнеза Владимира српске рецензије? Они га нису превели са латинске редакције, нити са италијанског језика, јер међу овим редакцијама постоје знатне разлике.

За нас је посебно значајно што тврдњу елбасанских калуђера потврђује Пајсије Хилендарски. Читајући обраду елбасанских калуђера, он је упоређује са словенским оригиналом, за који тврди да је веома стар, и указује на многе грешке и омашке које су направљене при преводу са словенског на грчки језик.

На основу сачуване грађе могуће је у знатној мери реконструисати првобитно Житије св. Владимира, мада ће наш покушај у знатној мери остати хипотетичан, и оповргнути неке хипотезе које се од времена В. Јагића па све до наших дана појављују ту и тамо у нашој науци.

Најпре је В. Јагић са пуно оправдања истицао да Дукљанска хроника заузима „важније мјесто у историји наше књижевности, именито народног пјесништва, као литерарни споменик, него ли као документ историјски. У њој нам се сачувало најстарије изравно свједочанство о давнашњем пјевању и причању нашега народа. Дакако, овај текст, што га данас у кроници имамо, било у старијој латинској форми, било у новијој хрватској редакцији, није веће поезија, него компилација књижевна, али последњи извор те компилације бијаху без сумње већим дијелом народне пјесме и народне приповјетке. Њихова красота не поимаше доста онај озбиљни монах или презвитер, који се негдје први на то дао, да би из пјеваља нашега народа о јуначких банових и војводах саставио споменик књижевни у форми љетописа, и за то извуче као сухопарни љетописац, по начелих тадашњег образовања, пука имена и неколико догађаја с очевидним настојањем, које са свијем приличи на карактер хронографије бизантијске, како би читаву ону гомилу народних јунака, његових тобожњих краљева, стрпао по правилих генеологије у свезу родбинску. Ну ми, којима је освјетљен смисао за народну поезију, који радо прислушкујемо тајнам пјесничке нарави својега народа те се наслађујемо њезином дивотом, наћи ћемо без велике муке и у том прерушеном данашњем облику кронике дукљанске читијех трагова народне поезије и народног причања.”²⁷

С. Новаковић има сасвим друкчије мишљење. Он сматра да постоји значајна разлика између Дукљанинове приче о кнезу Владимиру и приче елбасанских калуђера. Све што поп Дукљанин

27 V. Jagić, *Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskoga*, Zagreb 1867, 13.

прича не показује се као легенда него као историја. Прича нема у себи ништа нити претерано нити натприродно. То је право историјско дело које је настало одмах после Владимирове смрти. На ту књигу, без сумње писану словенским језиком, поп Дукљанин упућује као на свој опширнији извор.²⁸ Насупрот овом, грчки прерађена легенда елбасанских калуђера о Владимиру, по постојању далеко познија, а штампана први пут у Млецима 1691. године, настала је на народној традицији, која се чувала, расла, мењала и преобраћала, док није добила свој садашњи хагиографски облик, са историјским подацима сасвим збрканим, према незнању потоњих времена.²⁹

Супротно С. Новаковићу, К. Јиречек је тврдио да је већи део Дукљанинова списа састављен из епских народних песама.³⁰ Ово мишљење прихвата Ј. Ковачевић, тврдећи да једна глава Дукљанинова списа „јакo подсећа на садржај неког француског народног епа (*chanson de geste*), било да је само певан или написан”. Ковачевић више нагиње усменом преношењу, јер у наставку додаје: „Додир са пјевачима *chanson de geste* могао се одиграти за владе краља Бодина при проласку крсташа из јужне Француске на челу са Рајмундом из Тулузе у зиму 1096—1097. године.”³¹

Да је Ј. Ковачевић читао извештај Рајмунда од Пија, војног капетана папског легата бискупа пијског и грофа Рајмунда Сент Егидија, о проласку крсташа кроз српске крајеве, тешко да би заступао такво мишљење. Рајмунд од Пија пише да никако нису дошли са Србима у контакт и да су цело време пута били изложени жестоком нападима српског становништва. Сусрет Рајмунда са краљем Бодином у Драчу био је исувише кратак да би дошло до контаката између домаћих певача и певача *chanson de geste*. Уосталом, Бодин је са Рајмундом водио кратак разговор помоћу тумача и то на латинском језику.³²

Прихватајући мишљење Ј. Ковачевића као тачно, Н. Банашевић у обимној студији *Лейојис јоја Дукљанина и народно њредање* покушава да нашироко заснованом компаративном анализом докаже утицај *chanson de geste* на нашу народну епiku, која је била главни извор попу Дукљанину.³³

28 С. Новаковић, *Први основи*, 198.

29 *Ibid.*, 218.

30 К. Јиречек, *Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien*, Wien 1914, III, 60.

31 Ј. Ковачевић, *Историја Црне Горе I*, Титоград 1967, 427.

32 Р. Matkovic, *Putovanja po Balkanskom poluostrvu*. Rad 42, 91—93: cf. i F. Rački, Rad 31, 231—232.

33 Н. Банашевић, *Лейојис јоја Дукљанина*, 10 sq.

Данас све више преовладава мишљење да тридесет шеста глава Дукљанинова списа представља прераду Житија св. Владимира. Сам Дукљанин на крају те главе упућује читаоца на „животопис свеца”, а читаво поглавље о св. Владимиру својим духом и стилем чини утисак једног „житија”. У свом издању Летописа попа Дукљанина Ф. Шишић је сматрао да трезвен стил историјског излагања одудара од стила хагиографског, па је тврдио да у доба кад је Дукљанин саставио своје дело Житије св. Владимира још није постојало. Међутим, Н. Радојчић, а то прихвата и В. Мошин. управо у трезвеном излагању попа Дукљанина види доказ за његову хагиографску старину, јер су тек касније хагиографи китили своје легенде фантастичним и нереалним садржајем. В. Мошин експлицитно тврди да је „она вјеран одраз изгубљеног животописа св. Владимира, који је јамачно постојао.”³⁴

Мишљење неких историчара књижевности да у Зети пре Стефана Немаље није било књижевиог рада оповргава само Дукљаниново дело, а сачуван је и један диван споменик, Мирослављево еванђеље, из мало каснијег доба, које је могло да настане, како је то тачно запазио А. Белић, само као кулминација једног дужег развоја баш те зетско-хумске књижевне школе.³⁵ Већина ових дела писаних глаголицом потиснута је и заборављена у потоњој српској књижевности. Два су разлога за то била пресудна: католичка оријентација ове књижевности и свесна тежња у епоси Немањића да се читаво књижевно стваралаштво раније епохе потисне или његова вредност умањи. То су били заједнички интереси српске православне цркве и владара из династије Немањића. Само Житије св. Владимира било је поштеђено заборавом. Оно је са глаголице преведено на ћирилицу у охридском књижевном центру, где је било и седиште Охридске архиепископије. За веродостојност ове претпоставке говори позније, на грчком језику прерађено Житије св. Владимира, које се позива на словенски оригинал као на свој извор. У њему се у синаксару о светитељу Владимиру говори како је „у великој књизи било више и о служби и о животу светитеља; а у књигама српским чувају се боље и живот и чудеса светитеља.” Словенску верзију је последњи у рукама имао Пајсије Хилендарски, који из ње наводи кратак садржај. Пајсије пише да је Владимир царовао три године и водио свети и богоугодни живот. Био је

34 *Ljetopis popa Dukljanina*, 34, ed. V. Mošin; S. Hafner, *Studien*, 120.

35 А. Белић, *Учешће св. Саве и његове школе у стварању нове редакције српских ћирилских споменика*, Светосавски зборник, I, 211 sq. Л. Мирковић, *Мирослављево еванђеље*, Београд 1950; S. Hafner, *Studien*, 50.

велики православац. Али његов шурак и жена му Гркиња били су новатиани, па стога реше да га убију. Шурак га убије на путу у једној планини. Светитељеве мошти су лежале у манастиру, у елбасанској области. Владимир има житије и службу лепо састављену. Житије и служба су преведени на грчки језик, али са много грешака. Неки Србин или Бугарин је изменио његово порекло да би сакрио да је бугарског рода. Написали су (у грчком преводу) да је био српског рода, син Симеона Немање. Али ту се много збркало, јер Срби у то време нису имали ни краља, а камоли цара. Симеон Немања и његови синови живели су много касније. Јован Владимир је живео после Симеона бугарског и Самуила, па је овај Симеон цар бугарски а не Симеон Немања. Срби су у то време били римске јереси. Они су почели да пишу тек од Стефана Немање и од тог времена имају писане родослове и житија својих краљева и светаца.³⁶

Из извештаја Пајсија Хилендарца може се закључити да је постојала ћирилска верзија, вероватно прерађена са глагољице у охридском књижевном центру већ крајем XI века. Прихваћено у охридској архиепископији од Македонских Словена, Житије св. Владимира је делимично прерађено и прилагођено потребама верског и политичког живота. Владимир се слави као да је бугарски светац, велики борац против богомила и директно је повезан са оним ученицима Ћирила и Методија који су после прогона из Моравске нашли уточиште у Бугарској и Македонији. Одбачен од Срба, Владимир је прихваћен од Македонских Словена. У житију је у духу времена наглашена пробугарска оријентација, мада тадашње словенско становништво у Македонији није имало ништа бугарско осим бугарског имена и бугарске државности, као што су у латинској верзији изразито наглашени ауторитет Свете Столице и католичка оријентација. Приређивач житија је чак и порекло св. Владимира повезао са Симеоном, царем бугарским. Тако је српски владар сплетом историјских околности постао светац охридске архиепископије, која је већ у доба св. Саве, за време Димитрија Хоматијана, показивала отворено непријатељство према Србији и њеној аутокефалној цркви. Али кад су елбасански калуђери или сам митрополит Козма словенску верзију житија превео на грчки језик и трошком Јована Папе из Неокастра штампали у Млецима 1690. године, они су извршили неколико значајних исправки словенског текста које спомиње и Пајсије Хилендарски. Но исправљајући и сами су грешили. Наглашавајући српско порекло св. Владимира и желећи да га повежу са српском немањићком династијом, елба-

³⁶ Паисии Хилендарски, *Славјано-булгарска историја*, Софија 1972. 95—96.

сански калуђери су га прогласили сином уместо претком Симеона Немање.

Захваљујући управо исправкама словенског оригинала, на које указује Пајсије Хилендарски, може се доказати велика старост охридске прераде житија. У њој се нагласак даје Владимировој борби са јеретицима који му и главе долазе. Борба са јересима у овим областима била је актуелна само до друге половине XII века, па је и житије могло настати само у том периоду. У грчкој обради убице св. Владимира зову се масалијани или богомили.³⁷ Међутим, Пајсије Хилендарски пише да се у словенској обради као његове убице спомињу новатиани, присталице једне дуалистичке јереси која је на Балкану имала свој значајан центар само у данашњој Албанији.³⁸ Већ средњом XI века новатиани нестају, сливајући се са богомилима. О њима не говори ни један словенски извор, јер они нестају управо у време кад писменост почиње да се шири у Зети, Хуму и Рашкој. Спомен новатиана у словенској обради житија говори, нема сумње, о његовој великој старости или бар једног његовог дела који је у многим прерадама и преписима остао неизмењен.

Може се навести још неколико детаља који говоре о великој старости оне словенске обраде житија која је послужила митрополиту Козми за грчко издање. У грчкој обради спомиње се охридски архиепископ Николај за кога зна само још један бугарски споменик, наводећи га међу бугарским свецима пре Јована Рилског.³⁹ Козмина обрада зна за постојање седам словенских апостола, такозваних „седмопочатника” и тачна имена браће Владимирова таста Самуила, за које не бисмо знали да нису забележена од неких византијских историчара XI и XII века.⁴⁰ Поред тога, у дужој обради спомиње се да су „прича и дела светитеља преведени на грчки језик с бугарског”, а мало даље наставља: „Многи о томе говори бугарски синаксар, што је неисказано и неизмерно и ко би то испричао.” Очигледно је да С. Новаковић није био у праву, јер ова обавештења нису могла бити пренета усменим путем преко народне традиције. А и сам писац житија говори да га преводи са „бугарског” који се често у старијим текстовима појављује као синоним за старословенски.

37 О овим терминима cf. D. Dragojlović, *Bogomilisme et mouvements herétiques dualistes du moyen âge*, *Balkanica* IV, 138 sq.

38 J. Трифунов. *Бјесегаџа на Козма Презвиџер*, Си. БАН 24, 1923, 47.

39 Akolouthia, 24; J. Иванов, *Блјарске сѣтарине из Македоније*, 172.

40 J. Ферлуга, *Византијски извори III*, Београд 1966. 76-80.

Можемо, дакле, бити сигурни да језгро елбасанске обраде потиче из времена кад се из панонскоморавског наслеђа почела издвајати српска рецензија, а то је најкасније средина XI века.

У овом кратком приказу желели смо да покажемо да је у сачуваној изворној грађи, грчкој и латинској, остало одјека о постојању оригиналне српске књижевности у Зети, Хуму и Рашкој пре Стефана Немање, да су у латинској верзији Дукљанинова списа сачувани повећи одломци из Требињског родослова, Дукљанске хронике и Житија св. Владимира, које се темељи, као и грчка обрада Козме елбасанског, на истом, изгубљеном оригиналу српске рецензије.

TOWARDS THE BEGINNINGS OF OUR OLD LITERATURE

Summary

In the period between the tenth and the middle of the twelfth century, in addition to translations from Greek, there emerge genuine works of literature of Serbian origin. Some of these works are lost, while others are preserved in a rewritten form in Greek and Latin. We are able today to reconstruct some of these works, such as: Genealogy of Trebinje, the Chronicle of Duklja and the L. Vladimir's Biography.

The majority of these works, written in Glagolitic alphabet and catholically oriented, had been repulsed from the Serbian literature in times when Serbian people, ruled by Stefan Nemanja, accepted Cyrillic alphabet and orthodox religious orientation. That is why mentioned works of literature have been preserved until now only in their later Greek and Latin versions and modifications.

(Преузето из: *Књижевна историја*, VI 24, Београд, 1974)

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Сергеј ГЛАВЈУК

СЕРГЕЈ ГЛАВЈУК

Сергеј Главјук рођен је у Дрездену (Њемачка) 1958. године. Завршио је књижевни институт Максима Горког у Москви. Пише поезију, и преводи са свих словенских језика. Ради у Литературној газети у Москви. Објавио је књиге поезије *Гуиљај* 1991. *Тачка њовраћака* 1997, *Сџара монеџа* 2008. Поезија му је превођена на српски, македонски, бугарски, пољски, чешки, румунски, енглески.

Сергеј Главјук је уложио изузетан труд и велику љубав у превођењу савремене поезије словенских народа на руски језик. За последњих десетак година, објавио је у Москви, уз сарадњу Министарства културе Руске федерације, десетак антологија савременог словенског пјесништава под насловом *Из вијека у вијек*. Међу тим антологијама су: македонска, српска, бугарска, украинска, бјелоруска, хрватска, словачка, чешка, пољска, словеначка.

Промајни квартови

Брујали су њромукло моњори,
 шкријале љуме, семафори
 намијивали муњним очима,
 њод нојама се вода њочила.
 Сумануњ вешар. Дрвеша сколио,
 њојуњ коља им шњрчи њеме.
 Немилосрдно је ојолио
 и њросњор...и време!
 Време му из руку измиче,
 зањо је и екјлодирао;
 у бесу снежне намеше миче,
 да би се њоњом издирао.
 И у душу уноси смуњњу -
 њомилује је њобож њонесен,
 ња је одједном, у минуњу,
 силом орканском њоњресе.
 Са дна њаг изроне, уз вајаје,
 њредмењи заборављени давно,
 а он, све свирејији од најора,
 исисава из Лејне равне
 крхојине заборављене сњрасњи
 и изјужване наде лејне,
 и ужива у моњној власњи
 у журби незналице слејне.
 Све шњо досјело је од њророка
 и шњо је осњало од њорока
 врњело се њојуњ ринњишњила,
 у хаосу се мноја маска смила
 с улица њремрлих, док су њорњали
 домова њешко јаукали,
 а дрвореди очеруњани - као њане
 лејтели низ кварњове шњарњане.
 Оњкривали су се костњури здања,
 њод јачим налејима, у њомору
 нове и нове сњранице њредања
 ко солињери су клизиле ка њонору.

О раскрснице су се саиљили
булевари прешоварени људима,
иешачки прелази су завијали
ко секте у екстази лудила.
Квартови расињу земљу. Снују
вихори, ковийлац душу најада.
Светилке лојовски намијују
јод најрслинама на сјаклу зајада.

Стара монета

Тај новчић је звецкао на танком сјаклу,
и лампа је торела у уљу на столу.
Монета има орла са једне стране,
дволавој. Нашао сам је лане
кад реших у башии посла да се лајим.
На тој монети ћу и да јајам.
Од две орлове главе, једна - ка Истоку
замрла у хиноичком шоку.
А друја ка Зајаду леда дуго,
у нади похлејној сполеће друго.
Гледа та глава у балнички залив,
булеваре, мостове, низове канала.
Где је коњске ноје из финских бара
некад извлачила рука Клодија вајара.
Монета се вртела, вртела уз звоњење
као кад неко приушено синење.
На њеној бронзаној блиставој страни
указаше се чекић и сри, а кроз ламен,
кроз чујави клас појуи тике змије
прака се пробрја, најзад се свије
у мртви чвор око њеја. То је ијани,
од срија јао, ал се оново дијао.
И слетеше круне са орлових глава,
и главе све чеиће промичу, авај.
Час чекић, час грб.
Час круна, час сри.
Петојарац обичан, а судбину даде.

Час лава, час писмо. Робови смо? Нисмо?
 Ал зајевши о челично јеро, он јаде,
 у руји се зајлави - јосіранце сјаде.

* * *

Ојейи и ојейи шумарајући круіом,
 слух најейіо послушкује шішину -
 весіи каква зри у сазвежђима, дуіо,
 и вечносіи какву ваља шаласину?
 Пуіи шкриіи, дане ко цифре нанизао,
 ше леіше судбом и јромичу шамом,
 іде је шај један, шај скривени смисао -
 у замрлом небу ил у шеби самом?
 Пуіи се све сірмије уз јору јење,
 лук се савија и заішеже шейіива.
 И човек не зна, издаје іа зрење -
 іде може да се склони лава жива.

* * *

Засііа снеі сиве каііје лучне.
 Исірајне јарке исіредају, мучно
 јрећу судбина од јршіна уличних.
 Приіушен зуј у кошници људској.
 Мимошили се іи и ја, ојейи, на уском.
 Граде, мој іраде с кравом ареном,
 с мейком у аркади, с іескобом и сеном
 издаје, сіароі друіа или новоі.
 Ко у валцеру, круі се заіваре мейроом.
 Беси се дозивљу, цвиле, уз хуку
 јружају дрхшаву, знојаву руку.
 Изађеш. На сіаници ни сіранца ни блискоі.
 Па нека - у іриновљеном које се лиња
 лакше ћеш луњаіи низ смейове склиске,
 јромишљаіи о великом и о убоіом.

Пред фењером уличним као њед Бојом
Аве! - узмолиши, клекнувши. И ено -
он ће освейлиши.

И две дује сени
уз фијук одлеиће у шаму шио их сјоји.
А неко на мосиу сјоји и сјоји.

* * *

Хеј, кључару, вичем, кайију ошвори!
Цео живои јак је, бунило и мора!
Хеј, кључару, молим ие, фењер ми ујали,
иушеви блаини суморни - у један чвор су сјали.
Живои ми није рај, смри ми није јако.
Код враиа међу земљом и небом иаићу свакако.
Ја уз јору, низ ров, јоре-доле шейам,
а код шебе су визе између два светиа.
Ошвори, кључару, њед Њим да се јавим,
не мислим ниједан прех да изосјавим.
Кључару, ошвори, не ћуши, нем ниси,
између два светиа шoliko леиа висим.

Тачка њовраиќа

И. Јермаковој

Небо је било челичносиве боје,
леиело нас је двоје, само двоје.
Два јолуба-њевриача исјала из јаиа,
освиш, све су блеће свейшљке квариа.
Два јолуба које случајни сусреи лечи,
два јолуба високе, чистије речи.
Небеске сјрује, земаљско иле и семе,
ми - изнад, исјод, одбројавамо време.
Доле земља зјрејана и иесмом узнеиа,
зјраде, булевари - врши се иланеиа.
А шамо јоре - оловни диск сред звезда,

још није касно за најирај, ако презаш.
 Видиш да све је ређа ајмосфера,
 њу је вакуумски врџлој луцифера,
 и све, њу све разбијене су чесице,
 а ми смо само две залушале јицице.
 Несјаје снаје, и реч је близу краја,
 нема њу ни анђела, ни ознаке раја.
 И све земаљско је бескорисно, презрено.
 Госјоде! Ти видиш, лејимо над безданом.

* * *

Сјојим сред сјокоја на обали реке,
 јодне одише сјарином неком.
 Где су, Госјоде, рајски чесјари!
 Само је један јрави дан у сјвари
 кад јрирода објрли нас као оаза
 јокрај сјароја знаноја јаза.
 Дно је њу од јлибовијој ила,
 мноја се овде судбина збила,
 њу се зајлибила не једна ноја...
 Иза реке - све сјој до сјоја,
 видик јреда мном ко јлавейна зора:
 нису л јо воде едемској мора.
 Нешио ме маме у јрохладну воду,
 сунце, јодне - лејја ко сјји оду.
 Посјоји сјаза јјамо јреко брода
 којом ће двосјруко лакше да се хода.
 Тамо се и људи чешије срејну,
 јожелиши - јосјанеши јицица у леју.
 То ми шайуће река док врлуда,
 јјалас облаке јони, ејо чуда.
 Шјо јре у јусју воду, одмах сада
 код жила јде се насукала клада.
 Ал јде је дно, јде муљ, јде је јлина,
 нема јаза - њу је одавно дубина.

* * *

И прашиши свађа на све ситране.
 Па, ко ће, дакле, која?
 Ситаза за двоје, једна, сада
 уска за једноја.
 Ошиче вода, мирује вода,
 ми тазимо - до дна!
 Куда? - Тамо!
 Тамо? - Када?
 А где ћу биши ја?
 Свећлуца праг за прагом немо,
 мостови, насеље дрема.
 Има ширине и дужине
 али висине нема.
 Увис се не може, наниже може,
 можеш у ситрану и што је.
 Постоји барушишина, вечни лед,
 Гринич и Сибир постоје.
 Ко је крај тебе - пријатељ, враћ,
 прејознај, тамешан буди.
 И сва су крепања само крућ
 који ушайкаше људи.
 Из руку склиских оше се ниш,
 оситаде само ила.
 А балон - скок, а балон - бућ,
 сам рулећ, сама итра.
 А балон - бућ, а балон - шрес,
 ири, два, један - зеро.
 Исиче хладан живин блесак
 разбијено језиро.

* * *

Кујоле, кујоле, јуне сше празничној звона,
 као шшо балони, ситрашоситашши, јуни су шшолој озона.
 Ви узлећешше, ви сше чувари судбине и прага,
 свешшоници, врхови, међе небеској сада.

Овде доле - брише, завија мећава луда
и њушње кришчњаком челична њодземна чуда-
Ах, ви, кујоле, кујоле, њадобрани свећла с неба,
можда је у вама сјас за оној коме одговор шреба.
Мној је уморан, сломљен, њорг, ил се с болешћу бори,
а над вама њевају злашњи небески хори!
Мној се оклизнуо на лајавици њролећа и зима,
да за субојом иде недеља, Васкрс - дојавише свима.

Марњовска мећава

Ово дрвеће је снејом засујо као чађу,
шачније речено, ко да је њосујо њејелом.
Такав је марњ - љуше сњудени снађу
и намерава да још јаче шиба вејром.
Тако бих радо сад ујоноу у дом,
не би ли ме њрозор ојрадио и сјасао.
Међу сњарудијом у дому њјом
нашло би се кресиво, кремен би се нашао.
Радо бих креснуо кременом о камен,
искре бих изјонио шрењем малим,
ако већ смајрам да сам жив - њламен
бар њај ми је њреосњао, шек да зајалим.
Тек њола дима да њовучем има времена,
а мисли - ко брдо камења или хрња лишића.
Само да ме с њаванице не сњрефи њо шемену,
нешњо су сумњива ња шушићања вишиња.
Која је ејоха, ко је у њој, ко сњуја?
Поеше цвиле, њузе, и свак би да је њророк.
Да ли је време да се камење скујља
ил да се разбацује, колики је рок?
Изгледа да је шемељ чњшав, да се не да,
и кров је њу, али мало нахеро.
Може се, на њпример, узешњ креда
и њоносно најисаши на зигу: Пећа!
Али Пећа је освојо Рајхсњај,
улешео на шенку без иједне сњанке,
ше можеш брзо научиши њушен њај

или кућини америчке аеросанке.
 Каква је то згода - и кочнице и тас,
 ја напрази, стиуши се, кроз намети пробав,
 чак и најола жмурећи, не један час -
 шерај иако исцерен све до проба.
 Поседи, помашијај - прозор има прави
 вакуум: ту ти је двоструко сјакло.
 Можеш наинути живце, тризући рукаве,
 наћи курву, ојусиши се слајко.
 Или можеш себе крунисати венцем,
 као алфу, омећу, таму сиворених дела,
 а пошом то мало пошкрешити винцем,
 изаћи и тракнути преко градова и села.
 Пути је јун варница - речено је давно.
 Само понегде лежи клизави облудак.
 Мислим да је сваком скијашу знано -
 пра-снег над облудком беше чисти кућак.
 Ах, ти прозори, windows - ланц и раскош, да,
 бољи нејо полед с шрема или прага твоја.
 Тамо је само јмуша, блајо, ал звезда сја
 ћушке сја, јер ће бити Реч и биће Реч од Боја.

(Из књије Промајни квартови; с руској прејевала Злаја Коцић)

БЕЛЕТРИСТИКА

БЕЛЕТРИСТИКА

Преподобна КАСИЈА
Илија ЛАКУШИЋ
Данило ВУКОВИЋ
Вера ЦВЕТАНОВИЋ
Миленко ЕРАКОВИЋ
Дарко ЈОВОВИЋ

Стихира светиим мученицима Христивим

*(поје се 23. децембра на дан мученика Евстѣраѣија,
Мардарија, Авксенѣија, Евѣенија и Оресѣа)*

*Пеѣосѣруну лиру и свећњак ѣѣосвеѣли Цркве Божије,
Боѣоносне мученике Евстѣраѣија, Мардарија, Авксенѣија,
Евѣенија и Оресѣа
Оѣевајмо и ѣохвалимо ѣобожно:
Радуј се, Боѣомудри Евстѣраѣије,
Ти који си се ѣод окриљем Божијим срчано борио
у војсци небеској,
Војводи уѣодивши,
О, беседниче међу беседницима!
Радуј се, блажени Авксенѣије,
Од Боѣа ѣоверени ѣи ѣшаланѣи у боѣаѣсѣиво умножио ѣи си!
Радуј се, Евѣеније боѣомудри,
Ти ѣпрекрасни изданче блаѣородсѣива Божије!
Радуј се, Оресѣе ѣреблажени,
Лейолики и душом боѣаѣи, у обојем ѣиѣедро обдарени,
Сав си на висоѣама Божанским ѣребивао!
Радуј се, Мардарије неѣобедиви,
Бисере ѣресјајни и ѣрозрачни,
Јер си муке ѣорке радосно ѣреѣрѣе!
Радуј се, исѣобројни зборе мудрих девојака!
Молимо вас
Да од свакоѣа ѣнева и невоље избавиѣе нас,
Учинивши заједничарима неисказане славе ваше
Све који ѣодишњи ѣомен ваш ѣиѣују.*

Покајање блудничини

(Слава на Хвалишће на Велику субоју)

У іресима мноїм оіреза жена,
 Осейиши Божансїво Твоје, Госїоде,
 Мирносицама се іриброја,
 И, ридајући, миро Ти іре іоіреба іриноси,
 «Јаох мени!» - вели – «јер нада мном ноћ, іїмина,
 іїа блудна іомама раскалашносїи,
 Мрачна и іреирна жудња за ірехом...
 Изворе суза мојих ірими
 Ти Који облацима воду морску сївараиш;
 Уздасима срца моїа іриклони се
 Ти Који си небеса іриклонио
 Неисказаним снисхођењем Твојим!
 Изљубићу іречисїе ноїе Твоје
 И обрисаћу их ойейї власима ілаве своје, -
 Власима којима се неїда Ева,
 Чувиши у рају іред вече ушима шум,
 Од сїраха сакри.
 Но ко ће исїиїаїїи мношїиво ірехова мојих
 И іушїеве Твоје, којима броја нема,
 Сїасе, Сїасишїељу душе моје?
 Не ірезру и мене, робињу Твоју,
 Ти Који имаш
 Безмерно велику милосїї».

Овайлоћење Боїа Лоїоса

(Слава на Госїоди возвах на дан Рођења Хрисїова)

За монархије Авїусїове на земљи
 Мноїовлада једних над друїим људима іресїа,
 И оваїлоћењем Твојим од Чисїе
 Мноїобошїиво идола унишїено би.
 Под једно царсїво свейско ірадови іошїадоше,
 И у једну власї Божансїва народи іовероваше,
 По наредби кесаревој сїановнишїиво іоїисаше,
 А ми верни

*Найисасмо на себи име Божансїва-
Тебе, оваїлоћеної Боїа нашеїа.
Велика је милосїї Твоја, Госїоде,
Слава Теби!*

Препев: *Ксенија Кончаревїћ*

ИЗ СКРИВЕНЕ КЛЕТИ СРЦА ПОЈ

У сазвежђу црквених песника који су својим благогласним химнама прославили надумног и Несместивог у Тројици Господа и хвалу одали дивним Светима Његовим име **Преподобне Касије** блиста се ево већ дванаест векова међу звездама првога реда.

Података о овој духовној песникињи има доста, и њихова међусобна усаглашеност упућује на закључак о веродостојности и истинитости њиховој. О преподобној су историјска сведочанства оставили Симеон Магистар, Георгије Мних, Зонара, Михаило Глика, Георгије Кодин и други хроничари. На основу њихових навода знамо да је Касија живела за време обесног и по злу запамћеног цара Теофила (владао од 829. до 842. године), а да је своја најзначајнија остварења написала касније. Њено име није код хроничара и у богослужбеним књигама свуда једнако забележено. Помиње се као Касија, Икасија, Касијана, што би у начелу могло изазвати сумњу да ли се ради о једној или неколико личности, али ономастичка анализа (Икасија је добијено од састављеног писања члана са основном формом имена), разматрање самих песама, које упућује на њихову јединственост у погледу поетике и духа и поред неједнаке натписаности, као изричито сведочанство хроничара, уклањају овакве недоумице (Овим питањем најподробније се позабавио К. Крумбахер у студији «Касија», објасвљеној у Минхену 1897). Од биографских података који су остали забележени најкарактеристичнији је следећи: када је царица Еуфросина намислила оженити свога сина Теофила, позвала је на окуп из свега царства многе девојке необичне лепоте, међу којима су благоликошћу својом све њих засениле Касија и Теодора из Пафлагоније. Царица даде сину златну јабуку и рече му да је даде оној која му се највише свиди. Цар Теофил,

очаран Касијином лепотом, похотљиво каза: «Од жене потиче зло», на шта она скромно, али достојанствено узврати насилнику. «И боље ствари потичу од жене». Увређен овим одговором, који је очито показивао њену моралну и духовну надмоћ, Теофил је напусти, а јабуку даде Теодори. Касија, за коју историчар Зонара наводи да је била веома образована, а уз то и племенита порекла, лишена царства и осрамоћена на двору, основа манастир у самом Цариграду (међу важним здањима у византиској престоници тај се манастир помиње код Георгија Кодина), и постригавши се, остаде у њему све до смрти, живећи «философски и богоугодно» и оставивши многе списе. Писала је црквене химне, захваљујући чијој богословској дубини и високој естетичкој вредности ју је Никифор Калист Ксантопул уврстио међу највеће црквене песнике, али се успешно огледала и у профаном песништву, као ауторка бројних гнома и епиграма, у којима се, поред уметничког талента, огледа и Касијино познавање живота и велико искуство.

Целокупан Касијин химнографски опус није могуће реконструисати – не само из разлога што су многа њена песничка остварења изгубљена током векова, него и зато што сније духоносна песникиња, која се без бола повукла из бурног световног живота у монашку обитељ, да би скупа са другим мудрим девојкама, са вазда упаљеном лучом у скривеној клети срца, чекала безвечерњи дан доласка небеског женика, природно, клонила сваког публицитета и скривала своје ауторство. Ипак, у богослужбеним књигама за поједине песме забележено је да су Касијина творевина, што само додатно сведочи о високом угледу који је уживала. У питању су махом стихире, али и ирмоси и тропари: Слава на Господи возвах на дан мученика Евстратија, Мардарија, Авксентија, Евгенија и Ореста, Слава на Господи возвах на дан Рођења Христова, 25. децембра, Слава на Хвалите на Велику среду, четири ирмоса канона на Велику суботу, Слава на стиховње на вечерњу Рођења Светог Јована Крститеља и канон погребних песама.

У Касијиним свештеним песмама, као и у црквеној химнографији уопште, није присутна прозодија античког типа, него једна нарочита поетичка норма, која подразумева силабичку једнакост стихова, али и пропорционалну равномерност акцената. И у грчком оригиналу, и у словенском преводу ове песме писане су у прозном поретку, с тим што су се у оригиналу јасно доимале као ритмизована остварења. У преводу на црквенословенски језик, међутим, метричка архитектоника ових песама није пренета – оне нису препеване, него преведене у прозном облику (сачувана је само њихова информациона адекватност изворнику).

Касијино стваралаштво оцењено је и међу савременицима, и у потоњим освртима, веома високо. Можда је један од најјезговитијих и уједно најупечатљивијих судова о делима Преподобне изрекао наш познати литургичар Лазар Мирковић: «У овим песмама, - које се одликују извесном самосталношћу, индивидуалним особинама и оригиналним мислима и изразима, насупрот многим црквеним песмама..., које су само угледања и парафразе, - види се женска побожна душа, осећа се тишина манастира, огледа се блед лик са сјајним очима у манастирској полутами, извире љубав према добру, истини и чистоти, према Исусу Христу» (Л. Мирковић, Из црквеног песништва. И. Касија. – Богословски гласник, Сремски Карловци, 1914, св. II-5, стр.15). Нека би, молитвама Преподобне Касије, Господ Животодавац дао да и ми свагда захватамо бистру воду са тог извора премудрости и лепоте који тече у живот вечни и непролазни.

Ксенија Кончаревић

(Преузето из: *Православно дело*, бр. 6, Манастир Бањска, 2005)

(У новим гимназијским читанкама ова пјесникиња је представљена као “свјетовна” и заступљена једном тобоже љубавном пјесмом. *Напомена редакције*)

Илија ЛАКУШИЋ

Делфијско Е

*Добро се држи небески свод
јодујриј кључним јишјањима.
Добро се држи свако јишјање
које се не јлаши одјовора.*

*Ајолон, врховни бој у Делфима,
најјисменији међу најмудријима,
знао је само за слово Е.
И својом руком, која је
владала над рукојисима,
ујисао ја је високо у храму,
јшамо одакле се најбоље види
хемијски сасјав Свејилишија.*

*Тако вјекови,
хођу рећи миленијуми, јролазе,
Делфијско Е се у мјесју којрља,
којрља и своју судбину мијеша
са одјоворима.*

*Каг би се неко мудар окренуо јрема своду
и јозвао ја у шейњу, слово би осјало нейомично
и нико не би знао ојкуд дојире јлас
који каже:
Е се никада не удаљава од истјине.*

Троножац

Нема мира троножац
док не нађе онога који умије
да сједи на њему. Нагметале би се
ишије и сибиле и,
кад немаше бојева на оњишију,
мудровале би, троножиле и
лијечиле историју. Свакојаку
будућности продавале су и прорицале
лаковјерном народу, а они који га
хиједоше продававши преко ноћи би
остајали без њега.

Као да га валовље прешурало,
злајни троножац је лутао
од мудраца до мудраца.
Но, кад Талес рече: ошкуд
дође до мене најгорега од свих,
троножац се смири и ту остаде
док би Талеса.

Омфалос

У тој великој иричи
све је легенда за унапређење бојева,
само ти си камени иуџак
кроз који дише град.

Само ти бринеш о васељени
и прихрањујеш Хеладу.

Почешак сваког облика ти си,
једино јаје које су донијела
два орла у два кљуна.
Ошак си сваког окуљања,
мјесто где су се пољеди бојева срели,
камена суза, мајка њлакања.

Прије неіо си постојао камен,
 био си само провиђење,
 Айолонова лобања која
 никад није признала да је фалус.

Буре

Некада Буре јуно вина,
 мудрости зрелој прожђа,
 шло јо айинским пројовима
 држаше часове историје и блуда,
 сада је дневни боравак
 младоја Диојена.

Некада мујна пројовијейка, кажем,
 из које су јочене заносне реченице,
 сада је остатак бивше страси
 и мршава чипаоница из чијих зидова
 још трају исјарења сунца, хрстиа и вина...
 још се осјећа задах
 дубокој чипања и дисања.

О ти, који у појлом кревету сиши,
 наврати у моје буре,
 једини дворац који се
 у зајушијеном свијету
 копрља.

Расјеће, а било је зачеће

Десно бијаше лојов, а лијево убица,
 ја крст до крстиа, док је Голіоше и тријеха,
 док је Јуде и Суда, док је вјерној народа
 с камењем у Цейовима.

Шта? Ујекло сунце, кажеш?
 Зној у танким сузама
 краси ти чело и лице, кажеш?

Па нећеш бижуџерију неіо
џрнов вијенац бираш, Госіоде!

Добра је вијесіџ на небесима
да џи се име зірушава и
за вјечносіџ іршїрема, Госіоде!

Сви мисле да умиреш на крсіџу, но
џамо ідје Боі іоіледа, џу се зачиње феџус,
џу џи је мајка, џу џи је завичај, џу іосіеља,
џу родни крсіџ, Госіоде.

Сад су џи хиљаде іодина,
млађи си неіо икад.
Све буде некако друіачије
када си Боі.

Град

Волим да живим у великоме іраду,
да слушам іолиціјске сирене
које измишљају бјеіунице.
Волим када се ілаво роііационо
сјурі низ ілавноу улицу.
Волим кад се іојави живоіџ
и кад іроіада іозоршїше.

Доіађа се, ово је ірад!

Волим кад ваіроіасци уђу у своје шлемове
и іојуре у девей разних іраваца.
Појуре, јер све іори, ово је ірад,
свакоі іренуџка се дешава.
Волим да ме касно у нођи
іробуди сирена хиіне іомођи,
волим да се усїаничи џишїна,
да се іоцијейа миран сан.

*Ја сам савршен сџановник града,
живим и подржавам пројраме,
волим да се дешава.*

*Ја сам обожавалац ноћних шлејера
који не жале своје сирене
само да се дешава.*

*Ја сам вајирени фан дебелих возача
Це кайејорије, један сам од оних
који скандирају када зајинише јуме.
Волим сџрах када се јрави важан,
волим када смриј побјејне у мишију рују.*

Ово је град, мора да се дојаћа.

*Волим свејесе курве, још шојле
од најушишених креветиа, волим када
се враше кући и јрле своје мужеве
док им још цури низ ноје.*

Ово је град, мора да се дешава!

*Волим када на врелом коловозу
узнем изјаву од мрјиве мачке.
То буде роман који још исјарава.
Тад сџиснем зубе да не зајлачем у фабули,
јакујем кофере, одлажем јослове и
сам најушишам град.*

Диоба имена

(Пјесма о Свешом Сави)

*Кад се оно дијелише браћа,
Вукан узе градове и села,
морне коње и војничке брије,
Сшефан узе шврђаве и њиве,
Расјко јледа у небеса бела,
ја узима јернице и књије.*

Вукан узе њозлаћене ноже,
Стефан тражи кубуре и мейке,
Вукан узе доламе и коже,
још узима шћа се узей' може.

Расико узе шамјан и свијећу,
на десницу сџави сва три ѡрсџа,
анђели ѓа ѡуџем надлијећу
на дан Сунца и свеџоџа Крсџа.

Градио је себе у Кареји
све ћуџећи три ѡдине дана,
слала му је молиџве и слова
и ѡаџила сџара мајка Ана.

И ѡрошло је на мноџаја љеџа,
баш клечаше једне хладне зиме,
ѡозваше ѓа ѓласови оџара,
дадоше му освешџано име.

Тамјан џиџа, а свијеће ѡламџе,
скуџило се мноџо свешџих ѓава,
једна ѡриће и ѡред свима рече:
Ваша свешџеосџи, од сада сџе Сава.

Одувијек има добрих школа,
које ѡрају јесени и зиме,
али вјечносџи ѡросвијеџили онај
коме свеџи додијеле име.

Па се ѡлаџим за она два браџа
џиџо узеше ѓрадове и силу,
да још чаме на дну своџа злаџа
џдје Боџ слаже моћи на ѓомилу.

Данило ВУКОВИЋ

ТЕТКА ЦАНА

Јуче ми је стигло писмо од тетке Цане. Она је умрла пре десет година. У први моменат нисам схватио како је писмо могло толико дуго путовати. Схватио сам тек када сам прочитао претпоследњу реченицу у њему. *“Клужчад њамука остїави мени да везем када дођем са Мјесеца”*, гласила је та реченица. Тетка је, дакле, протеклих десет година боравила на Месецу. Зато је и писмо тако дуго путовало. Оно што у први мах нисам могао одгонетнути јесте чињеница да је писмо било адресирано на моје име, али се у њему обраћала својој мајци (Круни) која је пуних двадесет година умрла пре ње.

Ево шта је још у њему написала:

“Драїа мама здраво!”

Ове њакетїе шїебе Мињу и Рисїу. Шїоф за одијело Мињу да сашије. Рисїу кошуљу и чарапїе. Друїе чарапїе Мињу и џемїер зелени.

Тебе џемїер и ћиле кафено. Мене остїави кафену аљину. А њу друїу Јелисави гадни и два-їири веза од шїије малије везова. Тейки Сїанији њо вез шїе је мноїо навезено, и од шїије који, и илешено једно њарче. Клужчад њамука остїави мене да везем кад дођем са Мјесеца.

Свима вама њоздраве Цана и Муїо.”

У пост скиптуму, који она није назначила јер је, што се види и из писма, била неупућена у правописна правила, додала је и ово:

“Каву њодијели вашијем чељадима шїамо акоћеш.

Кокошкама немам да оїравим без једну кокошку.”

Писмо је завршила реченицом: *“Јелисави ове њаре годадни”*.

Када сам писмо прочитао до краја, тек тада ми много штошта није било јасно. Схватио сам једино да сам први закључак о теткин ом боравку на Месецу донео брзоплето. Поготово што и остали, који се помињу у писму, њен отац Мијајло (она га је звала Мињо), брат Ристо, сестра Јелисава, њена тетка Станија и братанац Муто, такође су умрли пре ње.

По навизи, као што сам иначе чинио када сам добијао писма узео сам да одмах отпишем и тетки Цани. Нисам знао како да почнем. Морао сам прво да решим ову теткину загонетку. Зашто је писала умрлима док је била жива, и зашто сада пише мени који сам још жив, она која је још пре десет година умрла?

Било ми је нејасно где се налазе ствари које је наменила најближима. Позната ми је била њена дарежљивост за везове, способност да, како је то моја мајка (њена сестра), Стакна, говорила, “савије руке и исплете чарапе к`о саливене” или “џемпер и ђиле ишара к`о писано јаје”, али ми није било познато где се налазе те ствари. Јасно ми је било и то да је за израду свега тога имала и доста времена. Никада се није удавала. Њени савременици су ми причали да је у младости била тако лепа да су чак неки помишљали да није овоземаљско биће. “Каква је к`о вила Равијојла”, говорили су за њу. Ту своју лепоту преносила је и на све што би њена рука дотакла. Но, она јој је више сметала него што јој је користила. Помисао да је лепа и да јој због тога завиде, стискала је у души као сирота у дну цепа десетицу мерне јединице новца. Јер, само је она знала тајну свог доласка на свет.

Једном када је стала пред огледало, уместо свог лика, видела је своју мајку Круну како у раширеној кецељи хвата бебу чији траг од пада допире чак са Месеца. Препознала је себе у тој беби са фотографије коју јој је својевремено показала њена старија сестра Јелисава. Одмах после тога Јелисава се разболела и умрла. Круна је ту фотографију замотала у ону кецељу у коју је Цану ухватила док је падала са Месеца и похранила је у гроб заједно са ћерком Јелисавом. Тај приказ је приметила само тетка Цана. У себи је осетила језу и први пут се прекрстила. Погледала је у мајку у намери да узме фотографију и спаси је од првих грудвица земље којом су је затрпавали најближи чланови породице бацајући их у гроб, али је монашки поглед мајке Круне следи. Учинио јој се да се претворила у санту леда. Поглед је вратила у гроб и сахранила га заједно са сестром Јелисавом и фотографијом њеног доласка на овај свет.

Од тада тетка Цана гледа само у прошлост. Прошлост је била њена будућност. Тај поглед из гроба нико није могао да разуме. Чак ни мајка Круна која је до детаља била упућена у њен случај. За оца Мијајла, Цана је била само једно од шесторо деце за које је он бринуо тек толико да су на броју. У њихове проблеме, патње и радости није се много удубљивао. То је веома рано схватила и тетка Цана. Схавтила је да је и за мајку Круну странкиња када су у питању њена најинтимнија осећања. Зато би се у моментима

потпуне искрености скривала у ћошку мрачног дела штале и ту прелиставала најтананије странице своје душе. У таквом душевном стању је и одрастала. То своје одрастање тетка Цана је доживљавала као повратак у прошлост. У тренуцима најдубље интима мисли су јој полазиле од фотографије сахрањене у гробу сестре Јелисаве. Пред очима би јој се вратио приказ првих грудвица земље које су падале по сандуку у којој је било тело њене сестре Јелисаве и кецеља у којој је замотана фотографија њеног доласка на свет.

Често је због тога одлазила на сестрин гроб. Загледала би се у њега и дуго зурила као да је била без свести. Људи су у почетку ту њену посету гробљу доживљавали као нормалан чин. Чак су то и позитивно коментарисали. Но, како су године одмицале, а њени изласци на гробље бивали све чешћи, то је мештанима било све сумњивије. Чули су се и први коментари, додуше у почетку бојажљиво, али касније све чешће и смелије, да је Цана полудела. Та се вест тако муњевито пронела прво селом Вранштицом, а затим и читавим Томашевом, као што се ширила и прича о њеној неописивој лепоти.

– Цана је полудела. По цео дан само виси на Јелисавином гробу, проносило се попут олујног ветра.

Иако никоме није причињавала било какву непријатност, људи су ипак све чешће помињали душевну болницу у Доброти као једино место где би тетка Цану требало сместити. Ту намеру мештана, па и њене породице, међутим, прекинула је прво смрт њеног брата Риста, а затим њеног оца Мијајла, па мајке Круне. За братом Ристом није заплакала ни када је умро, а ни када су га полагали у гроб. Очи су јој биле суве и усахле. Једино су јој се рашириле зенице када је поред сандука, који су спуштали у раку, угледала како се отвара замотуљак Крунине кецеље из које се појављује она иста фотографија њеног доласка на свет. Сада је била сасвим свесна да тај приказ нико други не примећује, па је њен поглед остао закован за дно раке одакле је из земље израћао замотуљак кецеље њене мајке Круне. Не само погледом, већ и свим својим бићем одавала је непоколебиви утисак да јој је сасвим јасан приказ који се дешавао пред њеним очима.

Исти приказ се догодио и у време смрти њеног оца Мијајла. Разлика је била само у томе што су се људи мање чудили њеној светачкој фигури када јој је умро отац, с обзиром да су знали да он за живота није много марио за њу. А и у свежим сећањима им је била и њена самртничка хладноћа када јој је умро брат Ристо за кога је била посебно везана, више него било који други члан њене породице.

И, као што је то чинила након смрти њене сестре Јелисаве, тако је и након њихове смрти учестао њен излазак на гробље. По неколико сати би зурила у гробницу, немо, остајући тако непомична, гледајући у надгробну плочу сада већ породичне гробнице. Мештани су били на граници толеранције њеног чудног понашања, и душевну болницу у Доброти су с њом у вези помињали у најужим круговима својих породица или блиских пријатеља све док јој није умрла мајка Круна.

Тетка Цана је тога дана, уобичајено, изашла на гробље. После дужег времена њеног немог зурења у гроб, тог јутра је почела гласно да нариче за сестром Јелисавом, братом Ристом и оцем Мијајлом. Тако је силно извијала гласом тужбалицу да су је чули и код најудаљенијих кућа у Томашеву. Иако се тужбалицом огласила након дужег времена и њених немих излазака на гробље, то њене мештане није толико изненадило. Ужаснули су се када су чули да нариче и за својом мајком Круном, за коју су знали да је жива. Било је и оних који су помислили да је Круна заиста преминула па су похитали њеној кући да изјаве саучешће и да се нађу тетка Цани при руци. Били су више него изненађени када су затекли Круну у њеној уобичајеној пози на кревету. Лежала је узаслоњена на узглављу уз неколико јастука са повијеном црном марамом око главе. Нису имали храбрости да је питају зашто тетка Цана нариче за њом када је она жива, али су је уместо тога питали да ли зна где јој је ћерка.

– Ја више немам ни једну ћерку живу, казала је Круна смирено, са уздахом као када се човек присећа нечег лепог из прошлости.

Мештанима је било јасно да је Круна посенилила, што од старости, што од дугог боравка у постељи у коју је пала с обзиром да су, непосредно пре него што су ушли у кућу, чули тетка Цану како извија тужбалицу изнад куће са главице где им је било смештено гробље. Али не! Круна је сада била много јаснија и као ветар маглу, отерала им сваку сумњу да је сенилна. Придигла се уз јастуке, загледала у тетка Цанину фотографију на зиду док су из њених уста излазиле речи као санте леда.

– Цана никада није била моја ћерка. Сви остали су ми помрли. Ни ја више нисам међу живима, изговарала је Круна док је преко њеног лица прелазило смртно бледило као просуто млеко.

Сама је прекрстила руке преко груди као што се прекрсте мртвацу, затворила очи и издахнула. У том моменту се зачуо и глас тетка Цане како са гробља још јаче поче да нариче за Круном. Мештани, који су се у међувремену окупили у Круниној кући, осташе неми. То их је у том моменту било толико окупирао да

нису ни примећивали да, од момента када је Круна издахнула, тетка Цана је никако није надаље у свом нарицању ослвила са “мајко”.

Мештани су похитали на гробље које се налазило преко реке Вранштице, недалеко од Крунине куће. Намера им је била више да тетка Цану дефинитивно одведу у душевну болницу у Доброту, него што су имали намеру да је обавесте да јој је мајка преминула, управо док је она за њом нарицала. Када су стигли, занемели су пред призором. Надгробна плоча, у којој су сахрањени најближи тетка Цанини сродници, била је подигнута. У први мах су помислили да је то урадила тетка Цана, али их је следећи призор, коме су и сами били сведоци, убрзо разуверио. Пре него што су могли и да виде шта се у гробници налази, из ње је, лебдећи, почео да израња тамни замотуљак од платна. Уз невидљиви конопац се пео лагано изнад површине гробнице до нивоа висине човека. Тек касније су установили, када је ствар постала потпуно јасна (или боље рећи апсолутно нејасна) да је чаробни замотуљак изронио из земље управо онолико колико је била висока тетка Цана. Стајао је једно време на тој висини, а онда попут метеора, остављајући иза себе светлећи траг, нестао у працу Месеца, чији обриси су се видели на прозрачном небу. Занемели пред призором, мештани нису ни приметили да је са њим нестала и тетка Цана. Када су вратили поглед према гробници, видеше да у њу, у положају како су је и оставили код куће, у белом крилатом сандуку, улази Круна. За њом се сама гробница затвори. Поред ње није било ни трага од тетка Цане. Помислили су да је и она упала у гробницу и за собом повукла поклопну плочу. Ту помисао им је отерала следећа мисао да са њима нешто није у реду, да халуцинирају, да све то сањају. Погледали су се међусобно, прекрстили се и вратили назад Круниној кући.

Уместо Круне на одру, мештани су затекли празан кревет. Призор их је заковао на вратима као да се у том моменту испред њих нашло непробојно стакло кроз које нису могли да прођу. Нису се усуђивали чак ни да приђу кревету.

Један, који је био најближи вратима, махиално дохвати браву левом руком, настављајући десном да се крсти, и затвори их за собом. И остали пођоше за њим преко прага улазних врата Крунине куће. Били су неми као надгробни споменици. Ходали су ћутке све до раскрснице која их је упућивала свакога својој кући. Још једном се немо погледаше и растадоше. Нико се од њих није усуђивао да каже својима шта је доживео. Плашили су се онога у шта су и сами посумњали: да им чланови породице помисле да су полудели. Баш онако као што су и они сами мислили да је тетка Цана полудела.

Нико више у Томашеву није помињао било шта о томе како је нестала тетка Цана. Једино су причали о њеној лепоти.

– Како си лепа, на здравље теби, као покојна Цана, говорили су девојкама када су хтели да истакну њихов изглед.

Но, и то су говорили ретко јер је мало било оних девојака које су се по лепоти могле упоређивати са тетка Цаном. Иако ни мештанима присутним на гробљу није било јасно како је и куда нестала тетка Цана, сви су је, ипак, сматрали покојном. Писмо које сам добио од ње чинило ме јединим који је био информисан куда је, заправо, нестала тетка Цана. Зато је вест, коју сам прочитао у средствима информисања о паду три метеора у Русији, код мене почела будити наду да одгонетнем и чињеницу где се налазе њени ручни радови које помиње у писму. У тој информацији сам једино ја разумео податак да су метеорити били у облику картонских кутија и да је у њима откривена “непозната садржина”. У информацији је још писало да су “пакети”, како су их, иначе, били означили, послати у Институт који се бавио проучавањем непознатих предмета што су падали из Вационе.

Узалуд су се научници тог Института трудили да објасне садржину њима непознатих извезених делова платна све док од мене нису добили тетка Цанино писмо које је упутила мени. Уз то писмо сам им послао и ову причу, не само као појашњење целе ситуације везане за тетку Цану, већ сам их замолио да га, следећи пут када нека њихова експедиција крене на Месец, уручи тетка Цани као писмо од мене којим јој одговарам на њено писмо које ми је упутила.

Вера ЦВЕТАНОВИЋ

У мудросџи џишине

*Од мрака до сиве измаџлице
неизвесносџи претџварам у мирну реку
Безџласја словесносџи*

све више

*Омамљеносџи блаџоџи неизмерја
ко васкресења узнесена
у озареном сјају замирише*

*Чак и лицимерне маске
желе да их усџава
сџонџана иџра месеца
у овом несџалном
варљивом свеџу*

*Да ли их џо
мање худим чини*

*Не желим да моја
Вера у боље суџра
ограсџе и осџари
Зайџо џушџам све немире
и зебње да ме у очи џраво џледају*

*И када ми крв џрокључа
и срце јаче закуца
џолако изађу ван*

Косовска елеџија

17. 2. 2008.

како ћеш

од іруди мајтеринске одвајају ӣе

и од себе

белу ӣи кошуљу облаче
 ӣокривају ӣлашӣом црвеним
 са црним орловима

како ћеш

хоћеш ли моћи усїравно да ходаш

међ' ӣсима

ілаву ӣи одвајају од шела
 ӣонеси срце у ілави
 сеӣи се Лазареве која је свеӣлела
 и као шіо усїаде он
 ӣоїни се у сїара свеӣилишӣа

на ӣрон

у ӣожуӣела слова векова

обуци кошуљу блаіословену
 са кришӣења својета

ӣод земљом оіањ
 у вулканским ӣрзајима
 около колају сабласне сене
 небом одјеци свеӣлосӣи

ӣуіе и оіомене

како ћеш

Шайаи маслине

(Поводом расшјајања двеју сесшара
Србије и Црне Горе)

Пред шосшодсшвом шшојим од искона,
у сребру дичном као у свануће,
ше Јагран-вали жало љубе,
шред злашним миром чуваркуће,
засшане ми дах.

Као шод мојом шљивом зрелом
шшо шлавилом у небо зори,
флуидом шочиши блашосш камена;
даљина нечујно шашашом збори
у исшш мах.

- Преко шолемих брда и шора,
ливада шросшраних, шуме шшо лисша
исшша нам свићу невина јушра,
исшш нас сунце шледа док блисша.

Жилама мојим млазеви злашни
сладошћу својом кано низ реку;
шшоја је слава у родној шрани,
сокови жушш чесмом шшш шеку.

Косе шшш беле, моја селе
и ја сам одавно сасвим седа;
моје је море, шшоје небо,
исшшш шризор нам око шледа.

Пшшшце шрелећу древносш нам исшш,
нада мном шалеб, над шшобом соко;
шшонекад шрхну јаша цела,
вину се кадкад шовисоко.

Најукле душе низ іруди небеса,
у шакама нам се веіри інезде;
сузе у оку заілићу облаци,
ноћу над нама звезде језде

Свака іамо іде боі нас здаде,
далеко а близу, нада іраје;
реч аіосіола свеіоі у нама:
Сіасава вера кроз љубав іііо даје!

Икона

Злаіно сећање
из ње извире
Ваірено око іреііі
од іоіледа іііо іаміі
Заборав у јари ірошлосіі

Кроіке оіомене
у уљу и злаіу
іуне іосіојања
у іовезаном складу

Сіасііељица чесінаја
Најуклу душу исцељује
Враћа изіубљену снаіу
Обнавља наду

Знак сїасења

*С времена на време
Мрачну маїлину
Одблесци муња обеле*

*И оснажена душа
Свейлосї у шами види*

*Исїинску свейлосї
Знак сїасења*

*Из усамљеностїи излази
Из привременої прїшворе
Ослейљена анђелом палим
Као Фаусї брїом*

*Унутрашња блистава свейлосї
Наповештава свейло
свевремено
У имаїнарној реїорїи
Ойлемењено*

*Сїваралачким поїледом била
Везивним шкивом
Посїојаностїи шраїне*

*У исконској борби исїраїној
Налази свој сањани пуї*

Ојсена у ојсени

*Искривљених лица
као у Пикасовим ошћрим
кубистичким црћама
ојсена смо у ојсени*

*Лишени смисла
смислено оклевамо
Висимо над безданом
и срећни смо*

*Све што смо имали
уложили смо у њразнину*

*То нам је једини сићуран
јоложај*

РАЗЛИКЕ

Јавно сам схватио једну баналну истину, која се другим људима. ваљда, подразумева и о којој већина можда никада и не размишља. Наиме, ако кроз живот хоћеш да прођеш релативно безболно и лагодно, мораш бити обичан.

Просечност је спас од удараца просечних који не могу да прихвате чињеницу да било ко штрчи, да својим постојањем ремети устаљени поредак ствари. Људи не воле изненађења, не могу да своје постојање непрекидно прилагођавају нечему што је другачије. Зато се већина окоми на оне појединце који се на било који начин издвајају.

У том односу између просечних и појединца успоставља се сурова игра која може да има два исходишта: или већина сатре појединца и гурне га у властито сивило просечности и анонимности, што је најчешћи случај, или се, пак, појединац у тој жестокој игри наметне и докаже супериорност властитог постојања.

Тада он бива прихваћен и тако ваљда настају хероји и вође.

Али, ни таквима није једном заувек дата привилегија да буду прихваћени и обожавани. Сви они морају непрекидно изнова да доказују властиту супериорност у односу на оне који су их прихватили и који траже нове доказе за дивљење. Све се оспорава и ни једно људско дело није за вечност. Непрекидно се оспоравањем и преиспитивањем и највећи домети, којима су појединци обележавали епохе, за врло кратко време обесмисле и претворе у прах.

Чак ни мртвим херојима није загарантована позиција у памћењу потомака, који са заносом руше њихове споменике и на њиховим местима граде нове, за нове величине. Тако је то одувек и тако ће то, по свој прилици, увек и остати.

Различитост је плодно тло на коме успевају горки плодови живота. То је трајна осуда на бригу, бол и самоћу. Онима који су другачији, загарантован је живот као вечна борба а то, само по себи, није нека привилегија, ма какав исход те борбе био.

Разлике почињу да се жигошу и излажу руглу већ од првог тренутка уласка појединца у колектив. Детињство је најсуровија

припрема за живот, јер деца, на самом старту, уочавају оно што је другачије у односу на већину и то немилосрдно обележавају. Ко успе да издржи дечје жигосање и кога деца прихвате, има добру шансу да се у зрелом добу наметне и да његова различитост буде прихваћена од људи.

Те разлике међу децом успостављају се на најбаналнијим појединостима, на томе како је ко обучен, како хода, пише ли левом или десном руком, је ли разрок, муца ли док одговара, уме ли да шутне лопту, на свим оним малим детаљима који нису карактеристични за већину. Школски разред је идеално место да се оспори све оно што је другачије, да се на старту преиспита свака алтернатива, да свако пред колектив стави појединачно постојање, па сад, ако успе да га већина прихвати, у реду, а ако не успе, мора да се суочи са жигосањем, одстрањивањем или, у најбољем случају, изједначавањем и потонућем у безличност већине.

Такво одмеравање појединца прошао је свако у детињству и морао је да буде заморчић у тој реторти живота.

Ја сам, морам признати, био добар пример за такво преиспитивање, јер сам са собом носио више разлика од свих других, са којима сам 1951. године пошао у школу. Те су разлике, свака понаособ, биле уочљиве и забрињавајуће велике у односу на разлике друге деце са којима сам био у разреду. Биле су непремостиве за њих, јер сам ја знао беспрекорно да читам и да пишем, а они нису и мучили су се са исписивањем „косих танких” и „усправних дебелих” линија док сам ја, потпуно суверено, исписивао и најсложеније реченице савршено китњастим рукописом. Они су срицали из Буквара језиво баналне и глупе реченице „Иса и Аса ујела оса.” или „Његован чува свиње”, а ја сам без икаквих проблема могао да прочитам најсложсније реченице, једнако течно као учитељица.

Таква супериорност и толика разлика није могла да буде прихваћена и морао сам да се суочим са отпором и осудама деце у разреду, којима је било непојмљиво да будем толико другачији.

Како нису смели јавно и колективно да оспоре ту моју индивидуалну супериорност, јер су и сами тежили да овладају вештином читања и писања, тражили су оне карактеристике које могу оспорити без проблема, а које неће угрозити њихове појединачне судбине и животне приче. Те су карактеристике лагодно нашли у чињеницама да нисам имао родитеље и да сам се презивао Рол. Та два податка из мог живота била су за њих спасоносно откриће и прилика да властите индивидуалности и безличне обичности увећају и осветле пред колективом, тако што ће се окомити на мене

и изложити ме руглу и понижсњу до бесмисла.

Са ове дистанце потпуно разумем ту њихову потребу. Не разумем, међутим, одакле је потицала снага мог отпора и из чега сам црпео жељу да се одбраним. да опстанем и да се наметнем. Каква је то енергија која ме покретала и какав би она резултат могла изнедрити да је нисам утрошио у одбрану права на баналну различитост као што је мојс презиме.

Сећам се, већ првог дана када нас је учитељица питала за име и презиме и када сам рекао да се зовем Матија Рол, један поодрасли дечак добацио ми је довољно гласно да сви чују : „Роле, воле!“ Завладали су општи смех и вриска деце које је учитељица једва савладала, ударајући великим дрвеним метром по столу испред себе. Узалуд је она годинама касније причала дуге и замарајуће тираде о другарству и пријатељству, о томе да је ружно вређати друге, да је ђачко доба „најлепше од рођења па до гроба“, све те њене приче престајале би да важе оног трснутка када смо остајали сами. Тада би хор дечака и девојчица, ударајући ручицама по клупама испред себе, као да дају ритам, сложено понављао само две речи: „Роле, воле!“. И тако хиљадама пута, свакога дана, годинама. Готово да сам целе три године био једини пример различитости и осуде разреда због свог презимена.

Не знам зашто тих година нису открили разлику код неког другог и почели да је жигошу. Можда су разлике међу њима биле толико неприметне, па је било бесмислено и указивати на њих, а можда је то по чему сам се ја издвајао било довољно за све њих да се окоме на мене и да све друго занемаре.

У питању је, изгледа, била чињеница да сам се толико разликовао од сваког између њих појединачно, да је то био довољан разлог да занемаре све индивидуалне недостатке између себе и да се окоме само на мене. Имали су, разуме се и због чега.

Непремостив јаз између мене и њих представљало је то што сам, као што сам већ поменуо, знао течно да читам и да пишем, а пошто то нису смели да истичу, окомили су се на моје презиме, на то што нисам имао родитеље и што се о мени бринуо брат.

Треба да поменем да сам се неким чудним избором судбине нашао у одељсњу у којем су сва деца имала живе родитеље. У годинама после Другог светског рата било је готово незамисливо да међу тридесеторо деце, колико је нас било у разреду, само једно. односно само ја, није имало ни оца ни мајку. Та чудна игра случаја убацила ме и тада, као и много пута касније, у ситуацију да се по нечему разликујем од осталих и да на тај начин скренем пажњу и осуду.

Ја нисам имао родитеље, а сви остали јесу и то им је било довољно да ме жигошу. Био сам пред њима крив зато што је мој отац, Никола Рол, професор француског језика, погинуо 20. октобра 1944. године негде између Теразија и Калемегдана, неколико часова пре коначног ослобођења Београда. Био сам крив и што је моја мајка, Катарина-Каја Рол, ћерка угледног руског емигранта Виталија Журавјева, прминула у лето 1946. године од туберкулозе, док сам ја имао непуне две године.

Тако су та два догађаја унапред одредила моју кривицу пред мојим друговима у разреду, који су сви имали живе родитеље.

Међутим, моја кривица не би била толико видна због смрти родитеља. Можда би чак и прешли преко ње. Њима је „парало очи” то што је о мени бринуо брат и да је, уз то, брат био успешан, познат и признат. Био је изразити представник нове власти, а у мом разреду, готово сва деца била су из породица које нису волеле нову власт и којима је она нанела неку штету.

Вероватно је то био потиснути разлог њихове мржње према мени, јер, како њихови родитељи нису ни смели, ни могли, да се свете ни новој власти, ни мом брату, остало је само да њихова деца, вређајући и понижавајући мене, који сам представљао симбол њихове мржње према новом поретку, чувају углед и достојанство својих породица и старих времена.

Тешко је повсрвати да су родитељи говорили својој деци да ме мрзе и понижавају. Највероватније је да то они нису ни знали. Међутим, њихову потиснуту мржњу према новој власти, коју су скривали „као змија ноге” и од себе и од других, њихова деца упијала су свом снагом и пројектовала је кроз своје сурове игре на мене.

Тако сам ја, поред осталих проблема који су ме пратили, постао и предмет класне борбе између развлашћених представника капитализма и нове пролетерске класе која је тих година после Другог светског рата жарила и палила и сејала пролетерску правду. Реакције оних на које се та правда односила биле су страх, мржња и жеља за осветом. Ја сам био само мали пример, занемарљив узорак за такво манифестовање друштвених односа и нико, разуме се, у том колоплету није ни размишљао о томе.

Нисам размишљао ни ја, али сам педантношћу хроничног болесника, који предано брине о својој болести, свакодневно записивао све оно што ми се у школи догађало, сваку изговорену реч, сваку увреду, све. То је била моја реакција на њихово неподношљиво шиканирање и мој спас од сурове реалности кроз

коју сам се, одрастајући, кретао.

Записујући, тако, догађаје који су ми се свакодневно дешавали, ја сам се затварао у свет маште и у тој радионици духа градио око себе потпуно паралелну стварност, знану само мени и хартији којој сам се поверавао.

Реални свет у коме сам доживљавао само увреде и понижења прихватао сам као ноћну мору, као нужно зло, које сам морао истрпети да бих се докопао сунчане оазе у којој сам био сам и могао да пишем. Лепота писања надокнађивала ми је све горчине кроз које сам тих година морао проћи у школи и у играма са вршњацима.

Тако сам се полако издвајао из живота и почео још у тим првим школским данима да живим властиту болест. Писање, а не живот, за мене је постајало стварност и све изван тога било је, са становишта мог схватања света, потпуно безвредно. Кад данас, са прага старости, погледам уназад на свој живот, видим да га, заправо, није ни било и да сам, уместо да живим, само писао.

Како се то, накнадном памећу, може поправити?

(Из недавно објављеног романа *Досије Писар*)

Дарко ЈОВОВИЋ

Како ти боли са Исцока

(мајци Русији)

Када те самој оставе наде,
а рана ишће дубока,
гледаш да живом очи ми ваде,
како ти боли са Исцока.

И док одговор крије бодљикава жица
и окови сћежу у њојришћима ока,
ти ћушиш док ме односи заражена клица,
Како ти боли са Исцока.

И кад ме небо изда и кад ме није,
Чекам, а нијде браћа висока,
како ћу сам из њровалије
како ти боли са Исцока.

И кад се сви на мене њолакоме,
без одбране, без сведока,
јласа ти нијде док ме ломе,
како ти боли са Исцока.

И кад те изненади ко не би смио
у ожиљцима минулој рока
не њомишљај да сам ти ојросишо,
како ти боли са Исцока.

И док њоново њнем без сћраха,
њрободен сћријелом крволока,
смилуј се зову ујарака,
како ти боли са Исцока.

Поновљена ѝрича*(На ѝемељима родне куће Михаила Лалића)*

Ойеѝ Зла ѝрољећа и Лелејске ѝоре,
 Раскоди лозарима њиве ору,
 Међама кад Хајке зајуборе
 Раѝна је срећа ѝосјекла зору.

Мајчина рука, олисѝала ѝесѝа,
 Вијује ѝруну ѝо друму,
 Ойеѝ на уму осѝављена мјесѝа,
 Пруѝом ѝо води урасѝамо у шуму.

То иза брда Тајовића ѝраже,
 Из сна се ноћ извија,
 Да му најави док заѝомаже
 Назначен ѝоход крвоѝија.

На оѝњиѝиѝу самоћа ниче,
 Мјесѝа нема за ѝвоје ране,
 Куда ћеш Ладо бескућниче,
 Тамне су зидине оѝлодане.

Имам ли право

Имам ли моја луда право
 право на право
 на јабуку калемљену
 у крај наше куће, крај ошара,
 где су се множила браћа,
 у где ошар разговара језиком планине
 да жив осанем где су нам осојбине.

Имам ли снаге за право
 и храбрости за ишину,
 осмијех да задржим где почињу и ину
 ријеке и равно поље,
 а да ме човек,
 а да ме ријеч не закоље.

Имам ли право на љубав,
 на освете и совке мојим језиком,
 смијем ли да се оласим криком,
 изађем из склоништа,
 окове скинем са усана,
 заузмем право на своје очи,
 заорем лутом,
 измамим сунце да освједочи.

Имам ли право да искојам мртве
 да виде шта им говоре дјеца
 и какав збор чине,
 имам ли право на мјесечине,
 на зов, на светиговине,
 кад ме језива сјечива хране
 кроз оноћ, кроз очи зазидане.

Имам ли право на ишта
 осим на ова судилишта,
 где завија вук у јори
 ласом нечувеним,
 где штама прекрива слово,
 имам ли право на ишта

осим на олово
 уїнуш̄о усред срца, усред вена
 їдје їуца земља жедна,
 їдје су нам жиїша їовијена
 од ножева и невремена.

Имам ли їраво на свијећу
 да са њом їорим док нас није
 и со їродужим на живе ране,
 имам ли їраво да зајецам у овој їори
 док ми се лобања їреорави
 и сјекирама їраїови ломе,
 имам ли їраво на їрадједове.

Моїу ли да їледам и жедним као нико
 док ми односе блаїо свеколико
 и укидају їраво на сванућа
 да не моїу шамо їдје ми је кућа
 забосїи колац у жедну земљу,
 а да ме нико не оїомене
 и ријеч оїме са усана,
 їокида їраво на усїомене.

Имам ли їраво на їјесму, на сажалења
 и на їрољећа дуїа,
 а да не будем слуїа
 и да не одсијеку моју їлаву
 и їокоїају све живо,
 имам ли їраво на ишїа осим на сјечиво
 шїио блудном зноју їрилої їружа
 кад моју ријеч разоружа.

Имам ли їраво да жедну њиву изложим сунцу,
 на жељу да ме неко чује
 док мач ми језик разрезује,
 имам ли їраво на ишїа
 осим на шушїњу и склонишїа
 и на їрилої за шїућу јаву
 која ми одрубљује їлаву.

Сеоба

*Из њланине, из самоће исели се вук
из чарне ѿре ѡрошјера ѿа мук.*

*Побјеѿао из срешанања, у несѿокоје
Из несанице, из младосѿи моје.*

*Звијер јушром крсѿари ѿо друму
на сѿошала моја засадио шуму.*

*Узалудња молишва ѿвращка у ѿору
свака наша крешња ѿриличи умору.*

*Тамо крв више не црвени
у ѿори у којој смо заједно ѿобијени.*

Несшјање

*Побјеѿле воде са наших извора,
ошшиле да ошеру шшђе ѿраѿове
и законаче у нека друшса срца.*

*Побјеѿле воде из наше младосѿи,
шдје су дјевојке умивале
своју невиносѿи и своје ѿрве љубави
ѿвјеравале њиховим млазовима.*

*Побјеѿле воде које су ѿрале наш умор
и шасиле жеш живошса,
док су шдали ошкоси љешса
и цвешшови нашеш дјешшњсшва.*

*Побјеѿле воде из наших губина.
како шу жедан без зашрљаја,
куда шу са увирањима?*

Док сањаш Лим*(Рисџу Рајковићу)*

И њоново Лим на њебе личи
 И њоново усна на чело њи њада
 Још онај шешир њоџлед њи носи
 По њами бијелој џрада.

И њоново море и њи у њему
 Трејери њишина дана
 Дуџи су снови без реда
 Оџимаџ Лим са усана.

И њоново обала и шуџиње блиске
 И она Икона и џорка сџања
 Има ли времена за исџине
 За нека нова џуџовања.

И њоново џражиџ има ли шџа светиџе
 Од џе ријеке њише
 Док луџаш без џољубаца
 И слушаџ „никад више“.

И њоново даљине без ријечи
 Гдје је одавно све речено
 Оџимаџ џрумен џе воде
 Док џловиџ неџак разџежено.

И њоново џвој Лим расџеже њишина
 Уснама на чело њи њада
 Док џримаџ бол вирова снених
 По њами бијелој џрада.

Њива

*Ова је њива хранила
Једанаесторо дјеце, оца и мајку.
Безброј мука прекојано је очима и рукама,
Док су се њунили кошеви
Жућим златом и надницама.*

*Сад се укоровило јућиро,
Зарасли њућевеви, ѡреврнули кошеви,
Неузорана ледина леги.*

*Ноћ њала њо крововима,
Поломљени њлоћови, ѡразни коћари,
Зарћали срћови њо аћулама
нечије руке сањају.*

*Сваку је клеку оћац искрчио
Сад оне олицћавају из њиве
Бране је од хладноће.*

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

**Радомир УЉАРЕВИЋ:
КОЈИ СУ СЕЈАЛИ У СУЗАМА
ПОЖЊЕЋЕ У РАДОСТИ
Милутин МИЋОВИЋ:
СРПСКО ПИТАЊЕ**

КОЈИ СУ СЕЈАЛИ У СУЗАМА ПОЖЊЕЋЕ У РАДОСТИ

*Видим ли у његовом оку сузу. Велику сузу у којој се оледамо.
У тој сузи смо сви ујоћљени.*

*Он је великомученик, - како за овоземаљскога живога, иако се
душа његова бори и данас са алама овога свијета које руше робове,
и скидају крстовете!*

Његово дјело је кућање у свјетлости.

*Његово дјело свијетли нама једнако и непрекидно, кроз њихове
историје и незнања.*

*Шта је он радио на земљи за оно крајко вријеме колико се задржао
међу својима? И да ли смо му ми - своји?*

Само мисли његова, то је храброст, и њиховинуће.

*Сваки онај ко га се дошакао преузео је дио велике снаге, и дио
одговорности за његова, јер сви ми смо одговорни за његова, на
наша слабаина илећа иало је највеће бремене.*

Да ли је онај који је пјевао да суза његова нема родитеља мислио и да суза његова нема дјецу. Сна љуцкога ћета ал очеви – вајка се Његош релативизујући све. Његош је граница између епског времена и савременог доба, епски јунаци код Његоша почињу да осјећају. Емоције се пројављују као код Бранка. Његош је почетак нове епохе.

Позван, послат да објави истину о народу, да васкрсне сјећања, да живим ријечима оживи успавана времена, да покаже пут онима који су код очију слијепи. Сјаји се у свој својој љепоти, умној и физическој, у свој својој надмоћи полубожанској. Трајични јунак косовске мисли, рекао би Андрић, трагични јунак српског

мита, додајмо. Онај који је препознавао и толковао божанске знаке међу нама, који је одгонетао језик који је постојао у неком неосвијетљеном и непознатом облику, који је проговорио гласније од громава, и улио страх свима који су замуцкивали мислећи да говоре, који су слијепи ходили мислећи да виде. Врховни учитељ и зналац наших душа, наших изворишта и исходишта.

Зато су запаљене оне ватре 18. августа 16 - те, и још сјаје, - кад је раскопан велики гроб, и грб свенародни, кад су Швабе славили на Цетињу, и у Загребу, и у Бечу. Ја видим, и не видим, како и данас гледамо пут оних врхова који су сагорели наша срца, у којима су сагореле наше наде, и не гледамо, јер *суза моја нема родитеља*. Али било је још црњих дана који се памте, као код Кјеркегора:

Бјеше сѝрашан дан кад су ѝогранили завјереници да руше гроб на Ловћену.

Бјеше необичан дан кад су ѝогранили вријдени радници да зараде своје дневнице.

Бјеше добар дан и једва мало злослућан кад су кренули јуришници у ѝоход на гроб Њеѝошев.

Бјеше ѝреужасан дан, и ѝлакали су људи у својим кућама, и калуђери у својим келијама, а ѝијуци су сијевали на Ловћену.

На овом скупу који је насловљен *Акѝуелностѝ Њеѝошева*, желим да испричам једну личну причу која би могла да се зове *Муке с Њеѝошем*. Одиста, често се присјетим моје прве фасцинације једним Његошевим стихом - још дјететом, на зидини изнад улаза у стари град Будву прочитао сам три ријечи: *Покољења дјела суде*. Нисам се могао начудити тим ријечима, нисам се могао начудити шта је све стало у само три обичне ријечи, и то чуђење ме једнако држи и данас, и кад год уђем у Будву, врати ми се исто осјећање, и свијест о томе да нисам унапредовао у разумијевању тога стиха. Касније, на Електротехничком факултету сам разумио како *ѝерѝеѝум мобиле* није могућ, и одмах затим помислио да сам управо открио *ѝерѝеѝум мобиле* - треба само да дешифрујем тај Његошев стих. Касније, како сам се сретао са другим Његошевим стиховима неријетко сам упадао у сличну замку, суочио се сваки пут са истим проблемом, опет *муке с Њеѝошем*, али лијепе муке, јер некако у свему оном нерешивом скрива се неко потајно добро осјећање што је то управо тако. И ја сам те стихове доживљавао као нека бића, жива бића, као неке блиске људе. Можете само замислити *колико сам и колико*

йуџах покушавао да ријешим проблем с Његошем, да завири у тај механизам помоћу којег тај *йерџеџум мобиле* функционише. Смишљајући како да данас изађем на крај с Његошем наметнуо ми се један стих, и моја прича ће да буде углавном прича о том стиху: *суза моја нема родитеља*.

Бої и ја само знамо моје йоложеније, пише Његош Вуку Караџићу који је до скоро имао своју улицу у Цетињу (сада се та улица Вука Караџића зове исландском), дакле *Бої и ја само знамо моје йоложеније у овом часу*, када сам преузео ризик да изгладим са овим стихом, да нешто дознам о Његошевом писанију, о мукама с његовим писанијем. А ја сам Његоша читао, и доживљавао сам га као да је он надчовјечански догађај у Црногораца. *Ог Косова до данас* није било сличног догађаја, да се присјетимо тога Његошевога аршина, јер он све мјери и самјерава са Косовом. Једном прилико је рекао Матији Бану: *Ог Косова до данас овакве йриликe није било, йа да сага све йо исйразно йрође, йо ће ме до смрйи бољейи*, мислећи на револуционарну 1848, која је била посљедња шанса за решење српског питања јер се убрзо потом на дипломатском нивоу затвара *исйочно йийање*. Можда је Његош тада исплакао ону сузу која нема родитеља, сузу која је покренула лавину српскога неутјешнога плача, Његош, који је, са својом сузом, највиши доказ да човјек има сродство с Богом. Јер била је та 48. шанса да се једном Срби боре за себе, а не за друге.

Ево шта Његош 1849, након пропуштене велике шансе у 48. револуционарној години, пише кнезу Александру Карађорђевићу, којему с одушевљењем потврђује да су Карађорђевићи из Васојевића, којег он бескрајно уважава, неупоредиво више него Милоша Обреновића, иако кнеза Александра никада лично није срео: *Војводина на слабим йранама сйоји, йа да је срйсйиво сасвим ослобођено од Мађара, йо не би имало никаквој значаја, јер се Срби не боре за себе неіо за йуђине*. И одакле би него овим правцем дошли у средиште питања које наша тема отвара: *Акйуелносйй Йеіошева*. Писао је Станку Вразу те кобне 48. *Иде ли наша сйвар йравцем? Хође ли се наш народ свијейу йоказайи народом блаіородним и досйојним самосйалносйи своје, или ће вјечно обожавайи йуђе верите, које им већ йолика вијека іоішово йрейилише врай и сайријеше народносйй?* Данас, ако би неко писао Његошу о томе шта би са тим правцем, морао би се загрцнути и казати истину: *йрейилише врай и сайријеше народносйй*.

Овоме стиху нови догађаји отварају нова тумачења, они који ће се тек десити након смрти пјесникове, они најгори и за сузу најподобнији, међу њима предњачи рушење гроба и прогон пјесника са Ловћена, - одиста је то догађај који се не може оплакати, који сви оплакују оном сузом која *нема родитеља*, јер тек ова несрећа нема утјешитеља. И већег чуда нема него како тумачи стихова Његошевих са лакоћом растумаче у једном потезу, у једној реченици неки овакав стих, а сви су овакви, овако комплексни и многозначни. Утјешитељски. Нема утјехе до Његоша, ни утјешитеља до Христа. У том суноврату је *небо зајворено, свијет се у ад претворило* као у *Откривењу*, људи су паклени духови, и у тој градацији слиједи кршчендо, свеобјашњавајући стих: *О кукавно српство уташено!* Ту сузу нема ко да отре.

Илија Гарашанин, аутор *Начертанија*, политичар и државник Србије на вијест о смрти Владике Рада у једном писму каже: *Читаћеће црну вијест о смрти дичној и поносној владике и јосодара од Црне Горе*. А појављивање Ловћена у српском народу је велики празник. То је онај час како га види Милош Црњански, кад су небеса спала као завјеса, а указао се врх. Прије Ловћена Срби су некако нестални, Ловћен је вертикала која је обавезујућа. Усправљујућа. Косовска вертикала. Бог нам је дао Његоша, али свакоме у различитој мјери, колико је ко спреман да узме.

Кад је требало да се наш народ легитимише пред великим културама дошао је Његош да покаже како се обнавља косовска драма у свакоме од нас, и како нам је суђена управо та и таква драма. Дошао је Његош носећи у срцу своме Косовску српску драму, у уму своме драму овога свијета, у духу своме озарење другим свијетом. Дошао је обасјан, и кад је отишао остало је обасјање. Зато кад уђемо у тај међупростор и сами смо обасјани волшебном свјетлошћу.

Тајновидац цетињски живи 39 година, а свака година, и сваки дан у години – у пустињи. У обасјању унутрашњим огњем, сам је постао сунце које ће обасјавати свој народ. Владика Николај каже како је Заратустра живио 20 година у пустињи прије него је постао обасјан. Пустиња је тако плодотворна, тако неопходна. Пустињак цетињски је најдубље тајне откривао у најранијој младости, журио је, као пророк који зна колико му је дано времена, а шта му је дано у задатак.

Пјесник, самоук, док није Сима Милутиновић препознао велики дар Божији, док није у ђаку препознао учитеља. Пророк који вапије Бога, васцијелога вијека. Његово пјевање је вапијући крик, о Богу. Његова патња је устотручена пред отвореним проблемом питања која су нерешива. Тај проблем је главни Његошев проблем, онај проблем који га пречицом води до Бога. Та пречица је као код Хераклита – наоко проста, а спушта се у само дно ствари. Његош има ту сонду која се спушта у дно ствари, има тај хераклитовски, божански осјећај за врховна питања. Зна тајну онога механизма с почетка ове приче.

Главна тема *Горској вијенца* није на сцени, главни догађај се види, оплакује, сјетимо се оне сузе, сјетимо се оне страшне одлуке *Млаго живио навијај класове*, главне слике, застрашујуће слике су иза завјесе, на позорницу Његош само изводи јунаке прије и након главног догађаја, након покоља. *Горски вијенац* је надојен крвљу, и мишљу. Страшна је мисао које нема без крви. Мисао која је могућа само у крви.

Кад неко први пут прочита стих *суза моја нема родитеља* онда је њему јасно да тај стих није написан него је овдје однекуд *груио*, није ни из народног памћења, ни из народне епске поезије, ни из десетерачког нашег памћења и десетерачке памети. И тај стих *суза моја нема родитеља* није подложен тумачењима, тако је неумјесно објашњавати необјашњиво. Откуда *груио*, питаће неупућени. А има ли ко ко није неупућен? Са друге стране, из неког вишег разумијевања, из неког дубљег умовања, из неке теже памети!

Постоје језичке формуле, најчешће стихови, сентенце које нису погодне за тумачења, које нису разумљиве ако се тумаче, врло су прецизне и чисто формулисане, језички беспрекорно изведене и сваком јасне. Међутим, ако се објашњавају њихова јасноћа се губи као кад приближите предмет каквим сочивом, тако да он изађе из фокуса и почне да губи контуре, тако се приближавањем и читањем неких текстова губи сјај и могућност разумијевања текста.

Над овим стихом, као над цјелокупним Његошевим дјелом, уосталом, ваља се наднијети, огледнути се у њему, загледати се у бескрај, у бездно овога стиха, и онда ће нам се показати зашто је стих *суза моја нема родитеља* необјашњив и несагледив. Између једне народне пословице, једне максиме, једног филозофског афоризма, објекције и, разумије се, - стиха, поезије, дакле онога што

у себи носи неко осјећање које је дубоко трагично, надтрагично, дакле надљудско, та суза као да је надљудска суза по свему, или надљудске су оне патње које су ову и овакву сузу узроковале.

Јасно је да нема једнозначности и нема читаоца који ће полагати право на своје читање, овај стих нас је сам по себи увео у проблем: не само Његошеви, - стихови уопште упозоравају на опрез. Опрез код руковања стиховима. Нарочито је тај опрез важан код Његоша. Често смо слушали тумаче који кажу: ово је Његош мислио. Е тај се гадно преварио, јер *умна сила која ѿоржесѿвује* над овим стиховима је неисцрпна и необјашњива.

Иде ли ова сѿвар ѿравцем. Је ли Његош као неки спиритуални Јов. Владичина суза је управо *суза моја нема родѿшеља* јер је заслађујућа, васионска, космичка суза, јер у духовном свијету нема сузе, нема ока физичкога, и нема такве сузе, и нема тога бола, духовна бића плачу неком другом сузом, о тој сузи је Његош пропјевао. Кад је стао на позорницу владичанску, на позорницу на којој је митрополит црногорски затечен пред ужасном одлуком, онда је Његош дошао до саме суштине, до најдубље патње духовне, и нашао да то духовно тијело има ту сузу. Ко је заправо способан за такву патњу, и ко може плакати таквим *сузама без родѿшеља*. Дакле, ту патњу дубоку која овога владика и *Пусѿињака ѿѿињакоја* размиче на све четири стране свијета, многа друга бића не осјећају и не знају, и не виде, не знају за могућност такве патње, зато је ова патња тежа, патња пред одговорношћу доношења једне застрашујуће одлуке. Владика испушта сузу која необјашњиво настаје, која искупљује његову одлуку, која на крају изнуђује његову одлуку, јер кад он схвати која је то суза, он онда зна да то није више у моћи људској, него је у другој моћи, та одлука и та суза има прекретнички значај.

Касније ће она прерасти у оне стихове *нада мног је небо замрачено/ не чује ми ѿлача ни молишве*, то је већ људско, и плач и молитва, али овдје је претходила суза која ће бити на граници два свијета, која ће спустити међу нас онај *јорњи* свијет. Само су се неки наши духови усудили да читају Његоша, да се њему посвећују, да се загледају у Његоша, и да тумаче Његоша. Али то је сасвим недовољно у односу на могућности које стоје иза ове величајше душе, иза ове фантастичне поетске творитељности. Све правце, све дубине, и све висине његошевског стиха ни многи аналитички духови нису препознали, јер Његош се затворио у једно од лукавстава стила, у једну народску матрицу, форму која вас унапријед дестимулише.

Ако суза *моја* нема *родитеља*, то би значило сузе *моје* нема, то би значило: *моје* око не може да исплаче сузу, то би значило *моја* туга је голема, она надмашује сваку сузу.

Или можда - *мој родитељ* нема сузе, *мој родитељ* не плаче, не само што суза *нема родитеља* већ је таква природа и *мој родитеља* да ни он нема сузу.

И још нешто, кад Владика каже суза *моја*, јасно је да то није било чија, и било каква, то је владичанска суза. Она је исплакана за нечим конкретним, овдашњим, за нечим што је у надлежности овога владике црногорскога, о чему брине овај владика црногорски, а он брине о душама. Значи ли да су те душе у таквој пометњи да владика за њима пушта сузу која нема родитеља, јер ови људи су се измјестили из родитељског загрљаја, можда су се одрекли родитеља, зато суза за њима, родитељска суза нема родитеља. Узмимо да је Његош и тако могао да мисли, и тако плачући и бринући за народ свој, за душе које су владици повјерене, и осјећајући и знајући, и видећи да те душе опадају, да се те душе саме отимају, превјеравају и самоуништавају. Можда је ово суза која нема родитеља јер се одрекла оца свога.

Ако је својство ове сузе да нема родитеља, дакле *моје сузе*, какво је онда својство *мој* родитеља. Вјероватно такво да ни он нема сузе, то је неко обострано својство које говори о једној другојачој природи, и то је суштина тога што мене занима код читања овога стиха јер вјерујем да је Његош тако јасно осјећао ту другу природу кад је записивао стих, осјећао друге људе, ту другу стварност, и друга бића која немају својстава која су нама позната, дакле природу без овоземаљских знања о њој.

Суза није рођена, јер нема родитеља, јер она је одувijek и заувijek, ту, и владика је присвојио, или му је остала у наслеђе од претходног владике, и тако све уназад, линијом рукоположења, можда је то таква суза, али будући нерођена, она је дакле сама свој родитељ, да ли је она, будући нерођена, способна да рађа, будући нерођена можда искључиво она рађа.

Мојоси ове сузе ће нас довести до застрашујућег смисла јер она је *моја* а ја јој нисам родитељ, дакле, ја сам је усвојио! То што је суза *моја* то значи да је она присвојена, она је *самородна*, али та *мојоси* је истакнута да би се свијест о сузи истакла, јер та суза

је свачија, свакога онога ко може да досегне до разумијевања и доживљавања стања које ову сузу узрокује. *Мојоси* сузе је заправо најдирљивији моменат у драми овог стиха, на овој позорници, његошевској, та *мојоси* је нешто засљепљујуће задивљујуће присвајање нечега што је прије за одрицање, за бјежање од тога, тај замах духа и ума и срца, прије свега срца владичинога да ту сузу присвоји. *Мојоси* те сузе је оно што тешко да ће допријети до наше свијести о томе.

Ова *моја* самородна суза без родитеља није ли сама вјера, сама црква можда, јер је ова суза радосница, о том не знамо ништа, мада она нема родитеља, можда је она радосница, суза христолика. Има у *Псалмима Давидовим*, у преводу владике Атанасија, ријеч: *Који су сејали у сузама њожњеће у радосици*. Овдје се говори о плодовима суза. Кад неко плаче крену сузе у пару, двије по двије, из оба ока у глави, а својство ока из ког је исплакана ова суза је таква да је оно једно. Можда оно свевидеће, недријемано око има само једну сузу, као што је и оно једно, а та једна суза је истовремено и све сузе, јер је у њој садржана свеколика туга, и зато је природа те сузе божанска.

Јован Златоусти каже *друјачије се нећеш угосијојици дивних и блажених њризора њорњеџ Јерусалима, ако не будеш дан и ноћ њроливао сузе*. Умилостиви Господа твог сузама, да би ти пришао. Је ли то оглашавање сузе заправо молитва, тај стих можда гласи *Госиоде, оџри моју сузу*.

Кад читамо Његоша, све нам је однекуда познато, све те стихове, кад смо их први пут чули, осјећали смо као да их знамо однекуд, из неког другог памћења, као да смо их сами изговарали, јер изговарао их је народ, изговарао их је српски *хомер*, српски народни пјевач. Оригиналноост је у оном тајном механизму. Тај *хомер* новог доба није био слијеп, већ видовит и проницљив, онај који провиђа кроз времена.

Ево шта је *Мука с Њејошем*, ево како нас дуго мучи ријеч *суза моја нема родитеља*, јер нигдје краја њеном разумијевању. Није то само усамљена суза коју нема ко да обрише, јер родитељ брише сузу, најчешће мајка, па би било - *нема мајке*.

На крају, разумије се, све ове варијације можемо пустити низ воду зато што остаје зачудни стих пред нашим очима: *суза моја нема родитеља*, необјашњив, нејасан и неразговијетан. И сад, пред таквим зачудним стихом остаје наша запитаност, нешто што нас упућује на стих, али и замагљује прилазе к њему, јер је тај стих као врх који вири из магле, и њему се не може приближити јер наилазите на окомите стијене.

Што смо се више трудили да разумијевамо, овај стих је све даље одмицао, у свом бљештавилу и сјају, измицао се, као дуга. Кад прилазимо дуги чини се да је тако близу, али како јој се примичемо она постаје све даља и све тајанственија и нејаснија до мјере да се на крају губи у даљини. Тако је и са овим стихом, чини се да је надхват нашег поимања, али видјели смо кад покушамо да се приближимо како се он већма удаљује. Механизам овога стиха чини се тако упрошћеним, као да имају три основне полуге како Његош иначе прави своје главне стихове, са три ријечи – *иокољења дјела суде*, - *суза моја нема родитеља*, овдје је ова *мојоси* важна, рекли смо, за читање пјесме, - *суза моја* је једна ријеч. Механизам је прост, *суза нема родитеља* – *иокољења дјела суде*. Ти механизми су недоступни у својој једноставности.

Његош је као гром који непрекидно тутњи у небесима, и за кога никада не знате кад ће да одапне своју стријелу, и кад ће муња из његовог срца и његовог ума да бљесне и кад ће да се укрсти од Острога к Ловћену и од Кома к мору, а кад се та муња укрсти онда се освијетли и унапријед и уназад. Покојни Мирослав Ђуровић своју антологију црногорске поезије почиње ријечима: *Иза Њејоша као иза прорма...* Бећковић каже: *да онако није зајрмио...* Дакле та грмљавина над Црном Гором коју смо слушали и слушамо код Његоша не да нам да заспимо, и ја вјерујем да ће та грмљавина као што је и досада будила будити покољења и опремати их страхом божијим и вјером у Бога. Шта нам је чинити данас са Његошем. И кад га људи читају само потврђују своје увјерење да су то све знали и чули јер све је то сабрано у неком архетипском чипу, али тај чип је ипак садржином духа свога напунио Његош и нико други. Не само што је тај чип он напунио садржином духа свога, него је садржином срца и ума свога замијесио тај хлеб наш насушни.

Његош је постао свијест и савјест народа. Тако су и та два народа сједињени у Његошу и, ниједан се не да и не може се замислити без Његоша, мада су врло озбиљне намјере нових критичара Његоша да га одвоје од самога себе, сад се Његош сецира и посматра кроз специјалне наочаре као кад се гледа помрачење Сунца. Уз *Горски вијенац*, и уз друге Његошове књиге дијелиће се затамњене наочаре којима неће моћи да се читају неки придјиви и именице. То је пројекат у ком саучествујемо нечитањем Његоша.

Страшно изгледа тај претпрошли вијек са самим Његошем на сриједи (*сам га Милош остиа на сриједи, ња би Србин данас Србом био*) - тај вијек са много главара, и једним Његошем (и једном главом) који је једини знао да над *свом њом њрном мјешавином оиџи умна сила њоржесџвује*. Он је знао какву снагу може имати умна сила на свом примјеру, и заиста, кад се загледамо у тај мрачни вијек видимо неписмене Црногорце и брђане и остале, како сричу слокове, а један од њих, Његош, разговара са вјековима и са највећим духовима кроз вјекове. Његош је просто заузео тај вијек својом појавом, надмашио својим умом и сабрао у свом уму сва умовања *срџска*, и претворио у један исказ, он је објаснио шта је тај појам, он га је уздигао из прашине вјекова, из праха славних грађевина и славних царстава и краљевстава, (*весели се њраку Немањића, Немањића и Гребелановића*) он је пропрао и пробрао чисто злато, и показавши нам га отишао, а нама се учинило, и данас нам се чини, да смо све то ми раније гледали, читали, слушали, разумијевали, знали.

Његош у сваком часу гледа из угла вјечности, он по аутоматизму интегрише ово вријеме у вјечност, ставља га у контекст вјечности и онда пјева. Он пјева из угла из ког су иконописци сликали, у главним исказима његових јунака постоји једно унутрашње обасјање, једна унутрашња свјетлост гоњена или произведена дубљим моралним назорима, и та свјетлост обасјава те ликове баш као што на иконама божанска свјетлост обасјава ликове, и нема овоземаљских свјетлости и сјенки, ововремних дешавања. Он је као иконописац гледао хорде анђеоске, њему се казују те визије, та виђења, надземаљска дешавања.

Ријеч Србин прије *Горскої вијенца* зацијело је значила нешто друго. Њено значење након *Горскої Вијенца* је ново у својој пуноћи. Ријеч српство означавала је једну заједницу, људе истог рода, исте вјере, и исте културе, али након Његоша, ријеч српство означава све те људе, исте вјере исте културе истог рода, али људе заточенике велике традиције и косовске трагичаре, косовске погорелце, косовце. Срби су косовци. Он је Црногорце и црнорисце видио као косовце, и он је утемељио косовски завјет. Црногорци нису ништа него косовци. Он је српски народ поново управио према народној поезији у којој је сачуван тај мит, и у којој је живјело Косово. Он је видио да је народна поезија одраз у огледалу српскога народа. Зато је он и избор народних пјесама насловио *Олѣдало срѣско*. То је онај правац с почетка наше приче о којему се распитује Његош: *иде ли ова сѣвар ѣравцем*.

(Ријеч на округлом столу на тему *Актуелносѣ Њејошева*, који је организован у Никшићу, у оквиру *Дана Њејошевих*, октобра 2009)

СРПСКО ПИТАЊЕ

Питање идентитета, око којег се, овако или онако, највише покрећу полемике у јавности, са којим су у вези и највиши проблеми, сударања и неспоразуми, није јасно постављено. И, рекло би се, остало је у простору (корисне) манипулације.

Прије двадесетак година, српско питање је покренуло велику друштвену енергију на простору бивше Југославије, а такође и у Црној Гори. Тражило му се рјешење: ратом, оснивањем политичких партија и програма, а ту и тамо, и неких других институција. И као што је очекивано, кад је у питању идентитет, стављене су у игру најдубље матрице, - вјера, нација, језик, православље, Косово, Његош, Карађорђе... А кад се активирају те матрице, прије несрећно него срећно, свако има посла. И најбезначајније јединке траже себи прилику, да учине какво «важно» дјело за које им се пружи прилика. Катастрофалан резултат тог покретања, на колективном плану, одговара великој манипулацији значењским потенцијалом тих матрица.

Негативно искуство, током свих ових година, толико је, да је, на колективном плану, скоро изгубљена шанса очувања националног идентитета. У тој краткој, али јако затамњеној историји, велике сјенке пале су на лидере националних покрета, и прогутале их. Није само ствар у томе, што су најизразитији национални лидери, високу националну реторику претварали у прагматску рекламу и своје послове, него што су искомпромитовали разлоге националних захтјева, и расули велику друштвену енергију, просто, - бацили је на отпад. Тако је супстанца народног бића сведена на минимум

Али ипак, постоји тајна (и негативног) лидерства, јер не може свако бити ни лидер-манипулат (библијски језик каже –лажни учитељ, или, лажни пророк). Дакле, ни лажни лидер не може бити без харизме и знања. Његова суштина манипулације састоји се баш у томе да користи, сходно свом циљу, то што посједује – знање и харизму. Знање само по себи није тајна, али харизма јесте. Позадина, или, извор харизме, не препознаје се лако. А најтеже је препознају они који је немају. Тајна тог харизматски-енергетског кола је управо у томе, што они који немају харизму, могу да учествују у њему тако што ће просто да обожавају свог лидера, да му дају (приносе) своју енергију - одушевљење, послушност (што може да добије

«регуларан ток», давањем безрезервног политичког повјерења), - и тако буду мали субјект или објект харизматске мисије. Важно је учествовати, јер то директно обезбјеђује више осјећање постојања.

Снага неког покрета или неке партије, директно зависи од интензитета енергетског кола (харизме) која потиче од њеног лидера. Тамо гдје је енергетски притисак већи, могуће је ораганизовати и већи скуп, већу подршку, снажнији покрет. И нормално је да у том колу опада рационала моћ, а појачава ирационалана, и понекад - фанатична. Сужава се простор за личне ставове, а проширује атмосфера колетивистичког трансa, безличног стапања, и, утапања.

Значење ријечи харизма јесте божји дар, дар доброг или злог духа. Или, помијешани дариви, зар и та комбинација није могућа? Елем, харизма надраста разум, у томе је њена тајна и моћ. И управо зато није лако утврдити поријекло харизме, тек по њеним последицама које оставља на онима који су у њеном струјном колу, и наравно - по последицама остављеним на њеном главном носиоцу.

Суштина негативне харизме јесте у томе, да се она претвара у црну рупу, усисава велику енергију и гаси је. Српско питање у Црној Гори има тешко искуство са негативном харизмом. Неке харизме, које су експлодирале на српском питању, угасиле су се у сраму и стиду. А на оне који су учествовали у њиховом грађењу пала је контаминација од које се тешко могу опрати.

ПОКРИВАЊЕ ЛИЦА

Српски културни идентитет у Црној Гори много је дубљи, брани се сложенијом процедуром, потентнијом слободом, заснованијим ставовима, снажнијим личностима, него што то захтијева новокомпоновани црногорски идентитет. Новоцрногорски идентитет (ако то није само у себи противрјечно) јако је (про)видан, октроисан с државне инстанце, без тајне, конструкција. Он се просто изводи из «потребе државе, да би била држава», а не да би њена култура имала стварни идентитет. То је важно и симптоматично мјесто иделолшке амбиције, која, управо тиме што говори како је нешто (културни идентитет) важно, али чим то каже, истовремено га понижава, јер хоће да га конструише. И то је њена унутрашња горотеска, коју не примјеђују, иако је она урезана на сваком лицу опсједнутом (или посједнутом) том причом. Тај идентитет подразумијева повређујућу редукцију интелекта, памћења, слободе, самим тим, што се покушава успоставити одсијецањем од очитог српског културног наслеђа, као историјске подлоге.

Други вид страдања доживљава српски културни идентитет у Црној Гори. Донекле организовану његову одбрану, показивале су политичке партије, али је та одбрана, од почетка била у, најмање, двострукој грешци, јер је била декларативна и без стварне сарадње са аутентичним културним дјелатницима који свједоче тај идентитет. Тако је суштина проблема српског културног идентитета остала изван јавног третмана. Политичке партије имале су партијски интерес да га тако (неадекватно) бране, (вјероватно ненамјерно), а у ствари су помагале његово урушавање. Читава прича о црногорском идентитету, сводила се на то да се преименује српски језик у црногорски, узимајући за довољан разлог осамостаљење нове црногорске државе. И, умјесто да опозиционе партије, партиципацијом у друштвеној моћи, омогуће да се та полемика води у простору културе, гдје су сви аргументи у прилог српског језика и културе, пристале су да се о тим темељним идентитетским питањима гласа у скупштини, гдје је апослутна премоћ државног апарата уз потпуну подршку националних мањина. Тиме је српски културни идентитет неповратно урушен изван институција државе, а политичке партије које су га браније, изгубиле су стварни разлог постојања.

На обадвије стране (српској и црногорској) гомила се несрећно стање – црногорски идентитет страда изнутра, јер је по себи немогућ, а српски се, споља свим државним механизмима, онемогућава. Остаје зарушен у простору народне душе, и избија повремено у стваралачком чину преосталих личности који се ослањају на тај идентитет.

Генерално гледано, за новоцрногорски културни идентитет треба само пристати на државну конструкцију, без креације и слободе, без савјести, искључујући бездушно све који другачије мисле по тим битним питањима. Колико пропадају као људи ти Црногорци, види се и по том што се у својим јавним наступима понашају као да у Црној Гори нема оних који супротно мисле. Шта је то друго него поновно убијање браће? Та је традиција у Црној Гори позната, али ово убијање без метка, нови је црногорски изум, на којем стоји нова држава.

За српски културни идентитет, потребно је при-стати на живот са свим његовим ризицима и изазовима, оспоравањима, тражећи унутрашње ослонце, и практично, бити изнутра супротстављен свему што је систем, октроисано мишљење, државна привилегија. Живјети на свом темељу, а под туђим кровом. То је нова ситуација, нови изазов за ум и живот, гдје се сви наговарају да учине нешто за своју државу, а за почетак, бар мало да измијене своје име.

ПРИЗНАЊА

ПРИЗНАЊА

Ранку ЈОВОВИЋУ

Печай̄ вароши сремскокарловачке

Миодраг Перишић, Миодраг Трипковић,
Срба Игњатовић, Желидраг Никчевић,
Момчило Парушић, Илија Лакушић,
Стеван Кордић, Радивоје Микић,
Новица Ђурић, Светислав Басара,
Милан Ненадић, Зоран Богнар,
Драган Стојадиновић, Иван Комарица,
Марина Јочић, Милутин Мићовић,
Селимир Радуловић, Милица Краљ

Ранко Јововић је несумњиво једно од најубједљивијих ијесничких имена у српској поезији групе половине двадесетог вијека. Од појаве његове прве књиге *Гвоздена шума* (1968) читаоци и књижевна критика су у њему препознали ијесника, прворазредног, једног од оних ријетких који могу и «кад се не сме», да «запевају мало нове песме». А да се увијек «не сме» видимо и по томе што је овај ијесник недавно, заједно са **Св. Савом, Марком Миљановим, Тешаном Подруковићем** и многим другима који су смјели, искључен из нових школских програма и гимназијских читанки, иако, у Црној Гори, нема ијесника о коме се толико озбиљно писало, који је толико објављиван, призиван (и пошказиван) читан, оцјењиван и провјераван, превођен и напређиван престижним напредама. Недавно и напрегом **Печат вароши сремскокарловачке**.

Тим поводом, уз искрене честитке нашем цијењеном сараднику и пошврћујућу дијелом горе изречену шврћу, доносимо избор из обиља објављених приказа, и књиженокритичких оцјена његовог ијесничког дјела.

Миодраг ПЕРИШИЋ

МЛАДИЋКА ЈЕРЕС СРПСКЕ ПОЕЗИЈЕ

«О свињама и ја помало шарам, не изузимајући ни своје величанство.» Р. Јововић

Објављене у размаку од по годину дана, последње три књиге песника Ранка Јововића као да су написане у истом даху, у једној ноћи, као да су циклуси једне књиге: *Пољубац за Ану Ахматову* (1985), *Гомилање страх* (1986) и *Земља за уком* (1987) излазе из јединственог осећања живота, јединственог виђења света, јединственог расположења према људима, њиховом друштву и установама тог друштва. Згуснутост тог једног даха сведочи о томе да се нешто интезивно накупило у Ранку Јововићу баш ових година, месеци и дана, да се појавило као коначан резултат једног продубљеног искуства, све га је то притисло, згадило, па он, *немајући више времена* за било шта друго, *цичи ли цичи* као сужањ у древној тавници.

Наравно, исти је аутор који је написао књиге *Дивљи њлач* и *Пса ми*, али овога пута са свог *шесној месџа* притиска и читаоца. У последње три књиге однос према злу, беди, општем сраму, моралном и духовном опадању није естетизован, садржи тек неопходну меру стилизације, дакле, мање је део поетике, а више готово изнуђена непосредна реакција на сам живот, његове манифестације и његове срозане вредности. И Јововићева песничка средства су у функцији те непосредне реакције: без икакве «камуфлаже», он је истовремено гневан и згађен, испуњен презиром и самопрезиром, дрзак и сетан, резигниран и сентименталан, циничан и самосажаљив; на махове подругљив, а онда, опет патетичан. Закука и богоради, па проклиње и исмејава. Ритмом који проистиче из жестине говора замењује бригу о формалном виду стиха. Ако се за песнике, сваког појединачно, може рећи да су «нерви» свог времена, онда би се, судећи по напетости и узнемирености «нерва» Ранка Јововића, могло рећи да је *нашћуило њоследње време*. (...)

(...) Младићка чедност песника Ранка Јововића препознаје се и у томе што за њега поезија није тајна, чин посвећења: он је унутра и отуд је његов песнички говор сведен, једноставан. Његов наративни ритам подређен је жестини песничког исказа и свесно једноставној метафорици.

Јововићево песничко и животно искуство (као и неких других ваљаних песника, њему блиских по годинама и схватањима) у суштини је непоновљиво и беспримерно. Судбину «проклетих» могу да понове само «проклети». Социјално неукротив, песнички непоновљив, он је успоставио високе моралне критеријуме за све оне који би од песништва да начине позу или рутину. Подржавати Ранка Јововића значило би прихватити улогу комичне кафанске маске: оно што би код другог било моралисање, лажно проповедништво и чистунство, код њега је побуна, отпор, злонадање, мука, копање до слободе, подругивање и самоподругивање – крајње индивидуализовано песништво. Као и многи други, и Јововић је свестан да у литератури морају постојати књижевни чиновници, али ту одору он не би навукао. И кад се обраћа Богу, *одметнувши роб* се труди да му умакне; зна он оно што знају и неки други: Бог је одговоран за оно што *јесће*, за *јаг* и *црнило* што нас окружује, а Бога није измислио песник, срам и беду још мање. Његово је да о томе пева. Што жешће.

Поезија (1987)

Миодраг ТРИПКОВИЋ

РАНКО ЈОВОВИЋ ИЛИ КРВАВИ ПЛАМЕН КОЈИ ЈЕ НЕМОГУЋЕ ФАЛСИФИКОВАТИ

(...) Од самог почетка Јововић је био пјесник Патње. И пјесник Побуне. Иронични јеретик који је пјевао из властитог живота, трагичног осјећања пролазности и ужасавајуће самоће. Патња, прогањања, смрт – врхови и понори људског постојања – врховне су тачке у којима је његова лирика покушавала и успијевала, упркос отпорима и горчинама, да нађе смисао властитог постојања и упориште у једном пјесништву нимало наклоњеном свијету. (...)

(...) Ранко Јововић је један од оних ријетких, усамљених и уклетих мартира једног «махнитог заната» (Валери), коме се моја душа, доиста, радовала.. Његова мандељштамовски ужарена звијезда, која ће на црногорским каменим терасама концем шездесетих засијати невиђеним сјајем, преточиће се полагаано, на сивом, београдском небу, у брехтовски «крвави пламен који је немогуће – фалсификовати».

Познајем доиста мало пјесника који су с толико острашћености вјеровали у мисију пјесника и пјесништва, дакако; који су с толико «срцбе Ахилејеве» улазили у одбрану свијета, у име једног свијета.

Од своје прве збирке «Гвоздена шума» па до *Земље за укој*, Јововић ће у својој одбрани поезије непрестано, готово хугенотски, дакле завјеренички, истицати природу и интегритет пјесника и пјесничке истине, чиме ће главне атрибуте потражити у оквирима једне «посрнуле природе».

Иако настала из опозиције према пољуљаној лествици људских и друштвених вриједности, његова поетика је у суштини строго моралистичке природе. Мада у интонацији представља песимистичку побуну против једног отуђеног, тоталитарним маглама и лажним кумирима, чија се позлата већ полако љушти, опхрваног свијета.

Његов крик и «дивљи плач» нису, заправо, ништа друго до, у основи, оповргавање једног романтичарског сна на његовом властитом тлу, на тлу тзв. «узвишене поезије» - лишене *стиварности* и *савремености*. Укидањем јаза између стилизованог идиома поезије и језика свакодневице, Јововић ће на рушевинама свог некадашњег симболизма и акмеизма створити параметре нове осјећајности и препознавања «реалног свијета». Тиме ће, заправо, пјесничку патњу уздићи до апотеозе, тријумфа; бранећи свој говор

од патетике иронијским слојевима, пажљиво одабраним вербалним поретком, јасно израженим осјећањем за боју-звук-поруку одређене ријечи, чиме ће, заправо, избјећи замкама ритмизираних прозе. (...)
(1991)

Срба ИГЊАТОВИЋ

ПЛОДНО РУШИЛАШТВО РАНКА ЈОВОВИЋА

(...) Јововићеве зреле песничке књиге и поетски језик који је у њима уобличен одликује, што ваља посебно нагласити, **синтагматска луцидност** здружена са спретним комбиновањем различитих језичких нивоа, односно типова говора. Ранко Јововић, наиме, с успехом обједињује елементе колоквијалног говора, локалну лексику, пародирани административни и формулативни језик, стилизоване дијалашке упадице и питалице, хуморно-смисаоне игре, «аутобиографизме», исповедне исказе, лажно аподиктичке фразе, посувраћене паролe, ироничне слогане, цинизме, бизарне слике, алогизме, «псовачки» језик, пародирани формуле заклињања, чојствене покличе са саркастичним «репом» и високо стилизоване лирске синтагме.

Све се **једначи и спарује са свачим**. Ово **спрезање света** у антитетички, изнутра проблематизовани спој најдоследније је и поетски најцелисходније остварено управо у књигама *Дивљи њлач* и *Пса ми*. Тако Јововић, после *Јемсџива*, одмиче **више корака** даље. Не остаје на досегнутом. Даље неимари. Разграђује и гради, синтагматски **меси и преиспитује** свет. (...)

(1991)

Желидраг НИКЧЕВИЋ

СУЗА МЕЋУ ЗВИЈЕЗДАМА

(...) Након значајних књига *Дивљи њлач* (1978) и *Пса ми* (1981), у тренутку кад је овај аутор изборио право на самосталан, помало ексцентричан глас на сцени савременог српског пјесништва, његову поезију можемо сматрати и неком врстом широке парадигме

– упутства за читање не само сродних пројеката млађих аутора из Црне Горе, него и укупне поетске атмосфере која обиљежава осамдесете године. Некад у опозицијском, некад у маниристички интонираном духу јереси и вјечног изгнанства, Јововићев поетички стандард постаје утицајан у мјери која превазилази уобичајене генерацијске кореспонденције. С обзиром да глобалну поетску сензибилност профилирају углавном најмоћнији, најдинамичнији појединци, Јововићева лирика спонтано преузима превратничку улогу, са свим особеностима идејно-тематске и стилско-језичке дисонанце. На дјелу је плаховито негирање устаљених образаца пјевања и мишљења, а за црногорску поезију то ће значити прилично радикалну измјену поетичког хоризонта, са свим дражима и опасностима које та врста «недисциплине» носи.

Може се рећи да Јововићева лирика коначно ослобађа пјесничку субјективност, бавећи се оним што је најинтимније и најкрхкије, без много компромиса са малограђанском фантазијом и њој примјереним моделима изражавања. Пјесник је превише нестрпљив, превише снажан да би се посвећивао колективном, «правилном» симболизму. Он нема времена за стилизације. Напуштајући матрицу друштвено овјереног језика, уз помоћ непосредног говора унутрашње драме, растрганим, јеретичким, контрадикторним исказима он ће изложити беспошtedној анализи и стварност која га окружује и сопствени емоционални регистар који ту стварност упија и трансформише. Збиља више не може бити прикривана козметичком алузивношћу, са тим је завршено.

Али се учинци субверзије ту не завршавају. Идеологизованом говору окреће се његово монструозно наличје. Коначно чујемо непоткупљиви глас појединачног протеста. Не само дивљи плач, не само резигнација – ту је и демонски смијех човјека који више ништа не може изгубити, и баш због тога његовој психолошкој супериорности тешко да може бити супротстављена брижљиво стилизована иконографија социо-политичке збиље. Она је сада препуштена властитој хипокризији и траљавости. Јововићева антиморалистичка жестина прилази канонизованом дискурсу помало наивно – али ефикасно. За пјесника самог тај продор у реално ни издалека не значи коначно исцрпљење амбиције. Управо након њега можемо говорити о судбинском драматизовању, Јововићеве поезије, о успонима и падовима које та поезија неумољиво уписује у свој егзистенцијални хабитус.

Позициона техника коју почетком осамдесетих увјерљиво демонстрира читав низ значајних пејесника Јововићеве генерације, у наредном периоду код нашег аутора бива раслојена неочекивано

смиреном, готово хришћанском интонацијом, мада из ње неће нестати онај плаховити индивидуализам, она повремено апсолутно јеретичка нота која свједочи о Јововићевом интуитивном осјећају епохе. У тим крајностима вибрира жива садашњост и актуелност Јововићевог пјесништва. (...)

(1991)

Момчило ПАРУШИЋ

МАЧ И КРСТ

(..) За поезију која је настала у заносу изворног, непосредног говорења, без узора, не би било примерено тражити место у оквирима било које поетике, школе, таласа или моде. Она се најбоље, можда и једино тако, може разумети и објаснити из ње саме. У њој је много више горких сокова корења самониклог биља него култивисаних благих боја и мириса цветова. Пише се из вере у аутентично надахнуће као најдубље њено извориште, па зато она и не тежи високом естетичизму и актуелној мудрости и угледу. Она се једноставно догађа у непоновљивости, као природна појава. Стих је најчешће мањи или већи изгред, прекорачење међе а не замах птице крилима у затвореном ваздуху благонаклоних детерминанти. Поезија се не чува у књизи, не држи се на канонима и дефиницијама; она је као нерв, као дамар, као чин – она зато и јесте и није. Она може да живи зато што није озакоњена, организована, ухватљива, она *иада као снијеј*. (...)

(...) На кући поезије Ранка Јововића затекли смо врата деветора. Путања која се указала покретом тачке наслућене у *Гвозденој шуми*, освајајући простор, у деветој књизи *Црњански* као да се срела са својим почетком. Један или девет кругова, једно или три тројства. На почетку његовог певања срили смо песме – бајке, а на последњим страницама књиге *Црњански* песме – молитве. Мач из бајке са почетка књиге био је перо, реч, а велика тамна шума у коју је ушао да се бори – нетакнута белина или тишина, почетак на ком није ништа затекао. И крст у деветој књизи је – перо, перо које се «прекрстило» као да се песничка снага удвостручила. Авантуру са почетка сустигли су искуство и мудрост путовања – реч се стишала, постала библијски елементарна а поглед и на земљу и на небо – смеран. А испод њега стихови пуни сакралне тишине за све што гмиже, плива, хода и лети, за све што дише. То су тренуци

осећаја, додира свега са свим – свега изван свега и свега у свему, свепржимања. Велико Једно или мало Све. Тако, за сада, србу борбе и ироније смењује високи занос праштања јер у метафизичком осећају блискости даљина као да просијавају зраци надмоћи добра над злом. То стање препознајемо као обнову песничке воље. Бодри уранци и посустајања дешавају се у просторима владавине велике пукотине, дуализма добра и зла односно изворне чистоте и њеног мућења са токовима. Добро и лепо се фениксовском снагом обнавља, враћа, али их зло сустопице прати изнутра. Тако човек остаје далеко од *јединствене кључа неба и земље*.

Предговор за књигу *Црњански* (1995)

Илија ЛАКУШИЋ

ОТКУП УЗВИШЕНОСТИ – ПОЕТИЗОВАЊЕ МАТЕРИЈАЛА

(...) Јововић, несумњиво, има ту врсту позитивне вјештине да уз добар инстинкт озганује своје рационално биће и свом мотиву приђе са најотвореније стране. Отуда је његов говор убједљив и готово елементарно очигледан као да аутор своју пјесму, као какав плијен, носи у зубима; односно, као да се пјесма коначно осамостаљује па свог аутора надјачава носећи га и показујући његов смисао говора и жртве. (...)

(...) Овај аутор као да показује своју пјесму, као да његова поетика има физичко обличје, као да је рентгентски снимак личног емотивног и духовног живота па том снимку није страно ни срце ни суза, нити патња, ни осјећања високог ни ниског реда, није му страно ништа од онога што се у кошмару и стварности мијеша као урин и нектар те твори неупотребљиву супстанцу сред које би ваљало спасити свијет. Отуда је све, наизглед, подложно рушењу, а то рушење би, опет, требало да буде полазна основа чистога стања, човјекове потребе да живи у вишој сфери од оне која му је објективно дата. Јововић је свјестан да уз помоћ куртоазних поетских манира не може пробити такође куртоазне опне које су непробојан зид за традиционално пјевање за устаљене шеме. Зато се он судара, разилази и сукобљава са својим ужим књижевним окружењем, наизглед напушта један свој поетски резултат и осваја други (...)

(...) Ако би се riječ сукоб узела као једна од битних одредница говора, онда би суштина тог сукоба била у потреби да се објасни свој свијет те да се пред окружењем, којем нијесу увијек најближи овај ниво и ова сфера разумијевања, одбрани тај духовни капитал, било да је естетске или етичке природе. Јововићево пјевање, дакле, у крајњем исходу никада није деструктивно, како се то понекад каже на фону површног читања, већ је то увијек откуп узвишенијег, савршенијег...

Просвјетни рад (децембар, 1996)

Стеван КОРДИЋ

О РАНКУ КАСНИЈЕ КРОЗ КЉУЧАОНИЦУ ЈЕДНОГ СТИХА

(...) За ову кратку бесједу о Ранку, за ову кратку не треба ми ништа друго до ова једна пјесма, бићу још смелији, не треба ми ништа друго до њена наслова, кључаонице једног јединог стиха. *Смрдим, дакле живим*, у том наслову мешају се филозофија и њена пародија, филозофија и поезија, ту је виђење света које није нимало ново, које је једно од баш невеликог броја могућих, виђење у кому само преовладава нешто што нужно није страно ниједном човеку који не прође кроз овај свет глуво, слепо и немо, а то је извесно гађење од телесности, полности, зноја, смрада, црва, паралелног живота, обиља слузавог живота који за човеков укус понижава саму идеју живљења као нечег великог и особитог.

То је једна страна живота и она се не да превидети. Није једина а колико ће се пустити да она превлада, колико ће се на њу мислити, колико ће се она и осећати, колико ће она, и да ли ће, превладавати у укупном доживљају света а колико друге и можда лепше, колико ће је се песник сећати или присећати и без стварног повода, то ствар је некакве његове грађе или пре – судбине, суда или судбине подједнако или неједнако.

И филозоф који је као јак онтолошки доказ ускликнуо своје *Мислим, дакле, јесам*, и Ранко који је кликнуо своје *Смрдим, дакле живим*, и ја сам, несрећни писаатељ ових несрећних редака и ја у својим скромним списима имао сам своју верзију тога закључка, своју пародију, превод те мисли на свој јад или превод тога јада на своју мисао, па сам негде, давно негде записао – *Мислим, дакле*

нисам, јер ми се чинило тада, и не само мени, а и сада ми се чини, и те како чини скоро сигурним да мишљење убија живот, да га разара, а да живи, или јесте се само пре мишљења, или после њега.

Има та мисао Декартова, има она сигурно јоште колико разних варијанти, разних изведеница из ње, и свака је некакав посебан доживљај, превласт једне стране света или живота, нешто друго нечег трећег, до безбројног.

Некада је то избор, некада неизбежност. Некада се изабрано узвикује а потиснуто скрива, некада се неизбежном не бежи, некада се ни избежном не бежи већ се и оно развикује. Некада је то светост, некада порочност, некада је то мисао којом се живи или тако изгледа, некада је то одбацивање мисли, некада је то дух, некада тело, некада лепота тела, некада само смрад тела који је на почетку и на крају, и много пута по средини, који неко превиђа и потискује а који опет неко попут нашег песника узвикује и развикује на сав глас иако остаје отвореним питање да ли га он на тај начин разглашава или ућуткава, да ли му бежи или му прибегава, да ли му прибегава зато што не може да му побегне, да ли и једно и друго, и да ли нарочито нешто треће и неухватљиво, нешто што када би ухватљиво било, не би било вредно хватања, не би било вредно помена и нарочито – певања.

Вртимо психолошка или тобожфилозофска питања, удаљавамо се од естетског које је у стиху најбучније. Смрад који се живи, којим се, дакле, живи, пре него што га појмимо као сиорановски крик безнађа, прво треба појмити као једну естетску рачуницу, иако неспорно је да све то треба видети као једну резултанту сила које када би се откриле и нацртале, нестало би поезије која паразитира на зјапу несазнајног, између таме која нас гута и светла које нас гура.

Смрдим, дакле живим – када би та једначина била коначна и једина, нестало би певања. Лоптање са Декартом, са чистунцима мисли, то лоптање изнова завређује чигру и покреће игру у којој понекада добија онај што губи.

Мислим, дакле живим и *Смрдим, дакле живим*, то клатно је од највишег до најнижег, од раја духа до пакла тела, од раја тела до пакла тела, али нису ствари тако јасне и ту песма разликује се од мисли, ту је стих да надвиче смрад, не да га разноси, ту је да га надвиче и победи. (...)

Овдје (март, 1997)

Радивоје МИКИЋ

ПРОПОВЕДНИК ПОЕЗИЈЕ

Поезија Ранка Јововића спада у књижевне појаве које су необично сложене. Та сложеност, нема сумње, проистиче из настојања да се један образац лирског говора изгради као синтеза неколико различитих модела. Као и сви модерни песници, и Ранко Јововић не бежи од тога да свом читаоцу, на овај или онај начин, помогне у разумевању/тумачењу сопствене поетике. И кад узме у обзир све поетичке сигнале који су унети у поједине песме, читалац ће видети да су они захваћени из различитих извора и да, поред оних узетих из националне књижевне традиције важно место имају и они који су у поезију овог песника дошли из других традиција (руске, превасходно). Највећи број поетичких сигнала показује да је Ранко Јововић настојао да прати ону линију развоја модерне лирике која, израстајући на романтичарском моделу, песнику не само да додељује важно место него га види и као оног ко, у трагичним историјским околностима, на себе прима бремене заступника читавог једног система вредности. (...)

(...) А о вредносном нескладу је, врло често, реч у Јововићевим песмама. Примера има много али су посебно упечатљиви они из књиге *Црњански*, пошто је у њима реч о некој врсти вредносног пражњења света. Оно је тако систематично да захвата све а посебно духовну сферу: «књиге у полицама/Слике на зидовима/одавно ничему и ништа». Приказујући празнину која све захвата па и «празне очи човека у празнини», лирски субјект у овој песми настоји да прикаже атмосферу у којој посебно важно место добија «црно одијело у ћошку». То што се то одело преображава у «живог роба» али не у метлу којом ће, очигледно, само постојање бити почишћено, сведочи само о једном – о потреби да се једна интонација и један смисаони смер претворе у интегративни елемент, у средиште песме. А сличне примере ћемо наћи и у песми «Капела», посвећеној митрополиту Данилу. Опевајући у овој песми судбину «владике без народа», лирски субјект, преко тог засебно узетог детаља, односно преко судбине митрополита Данила Дајковића, настоји да дође у прилику да говори о читавом једном времену у коме су многи били «свијећа која догоријева», у коме су се многи претворили у «сузу међу браћом». Суза међу браћом је важна због тога што је дошло до вредносног пражњења. О њему је реч у песми «Цетиње» која је замишљена као слика контраста између оних глава које су «праве народне ризнице» и тужног питања да ли «цетињске властеле игдје

више има». Градећи у овој песми низ реминисценција, од којих једне захватају миомирис и Свету Гору а друге више иду ка чисто историјским садржајима чији је симбол «пресвијетло, мужевно Цетиње», Ранко Јововић је настојао да припреми подлогу на којој ће дилема да ли «Цетиња у Цетињу има» бити логична последица затирања смисла и вредности.

А то затирање је довело и до низа сасвим конкретних последица о којима је реч у песми «Кад су цветале љубичице». Сасвим супротно од готово идиличне стилизације у наслову, лирски субјект захвата само оне призоре који треба да што детаљније прикажу време у коме «не умире се у свијетлом боју/Од свијетла оружја/И свијетла образа-/Умире се под батинама». Тако се време у коме лирски субјект живи види као време тортуре, време у коме се изашло из оног вида историје која се призива са поносом. Због тога се и каже: «Није ово историја и народ/ Да се умире/Пред Богом и људима». У тако оцртаном временском оквиру једино је могуће да «сви умиру и умираће/као пси у туђини», што је још један доказ да лирски субјект у песмама Ранка Јововића настоји да говори о оном времену у коме се одвијају крупне промене. Уз све друге садржаје те промене доносе и измењени положај готово свих вредности и то је разлог што су, у лирској визији, сви са «слијепим лицем/слијепој земљи окренути/Погански синови».(...)

(...)Ранко Јововић, наиме, није тзв. ангажовани песник, он промену света не замишља као неки практични и непосредни подухват. Он, другим речима, не тражи од песника да служи некој идеји која није у свом бићу проистекла из судбине саме лирике, самог лирског говора. Због тога је он чврсто уверен да је реч вербална акција на промени света, акција која има свој унутарњи смисао и једино је њему обавезна. Због тога је овај песник и настојао да образац свог лирског говора изгради тако што ће у њега унети и одређене романтичарске црте и тако што ће ту склоност да песника издваја и супротставља свету да поставља на подлогу узету из наше епске поезије у којој се често говори о том стајању на «биљег» али и тако што ће, имајући у виду искуство модерне и авангардне поезије, доследно настојати да покаже да поезија може да буде само акција у језику, акција у речима. И да је то довољно за њену мисију. А да је реч о мисији сведочи и сам тон у поезији овог песника – он је профетски. Песник је постао проповедник поезије.

Овгје (март, 1997)

Новица ЂУРИЋ

ПОГЛЕД У СУЛУДЕ ОЧИ

(...) Искрен и до краја истрајан у свом песничком бунту Јововић са истим заносом пише и о ономе чему прилази са најтананијим лирским осјећањима: «Пати ми душа да загрлим, Бога Осипа, и Бога Поа, Црно јој око игра у крви, О миле душе царства снова.», као и о оном над чиме је згађен: «Смрдим, Смрдим, Смрди мој дом и кров, Дан се рађа – Домовина смрди, Народ смрди надалеко, И споменик од камена; И споменик од кисеоника, Смрди као сунце, као пенис посред сунца». (Смрдим, дакле живим).

Ранко је пјевао. У четрнаест књига је пјевао сократовски искрено, сизифовски исплативо! И, што је најгоре од свега: сасвим је знао што чини. Знао је да се бити племенит, знао је да је истина најгори штап на који се човјек може ослонити, љубав према ближњем, знао је – НЕ ПРАШТА СЕ! Да ће бити прогоњен: «хоће ли рећи бијаше хуља (о момци стасали за биједу), кад оно болни ум пољуља, Кад ме окују и поведу, (већ ме гоне), и то је знао.

Па ипак је певао! Рађали су се стихови у којима су као архетипси записи, као својеврстан генетски код, шумели гласови његових претходника Волта Витмена, Бајриона, Бодлера, прегласавали се Пушкин, «Серјожа», Дучић, Ујевић, Дис... Духовно и културно, изображен, лирски надахнут, стамен у уверењу да чини праву ствар Јововић је уз четрнаест књига створио ризницу стихова на којој би му сигурно позавидјели и многи славнији претходници. Његови стихови су свједочанство да се ниједан истински пјесник ни у једном времену не може ослободити жеље да се поезијом оплемени и сагради један прихватљивији и бољи свијет. У тој и таквој борби пјесник наивно истрајава чак и онда када као Јововић: «По стоти пут стварам један свијет, А они га руше; Каква упорност на обје стране; Просто невјероватно,» (Жучна градња), схвати да је сва борба узалудна...

Дневник (2. фебруар, 1997), *Побјега* (15. март, 1997)

Светислав БАСАРА

ИЗВЕШТАЈ О УЉУ ИЛИ РАНКО ЈОВОВИЋ
ЈЕДАН ОД ПОСЛЕДЊИХ ПРЕОСТАЛИХ
ПЕСНИКА НА СВЕТУ

Поезија се с разлогом не чита. Нема више песника! У информатичкој катаклизми доба постисторије нестали су као сталез. Још се овде-онде може наћи по који преостали поета од педигреа и од позива, али углавном се могу срести у књигама. Или, понекад у Рибљем ресторану у Подгорици, када је реч о Ранку Јововићу, можда последњем преосталом песнику на овом простору потонулом у геополитичком бродолому. Оно јесте, и даље се пишу песме и пјесме и штампају, не може се рећи да је то лоше, али некако је празно и личи на хладне чекаонице забачених железничких станица. У њима се човек нерадо задржава. То стога, држим, што је песма без песника који стоји иза ње и подупире је својим животом лошија половина поезије.

Пишу пјесме пјесници чиновници, пјесници доценти, пјесници голанфери, пјесници чланови. Напишу песму, па оду; упале телевизор и гледају емисије из културе. Ујутру кукају до небеса: овом свету је отврднуло срце – нико не чита поезију!

Није овом свету отврднуло срце зато што не чита поезију, него се песме не читају јер песници не живе како су написали. Не стоје под својим песмама.

Ранко Јововић је од оних који су стајали иза својих песама и још стоје. Ја сам одустао пре много година, нисам више могао да стојим, некако је у причама било безбедније. Могло је да се седне. Али стално сам се враћао јату из којег сам отишао. Долазио сам по грађу у Подгорицу, крајем лета, а зими сам од тога писао. Цигле кућа разбацаних по мојим књигама из Ранковог су мајдана. Оно мало камења што се около може наћи из његових су каменолома. То су Ранкове куће. Њихова су врата за њега увек отворена.

Долазио сам, кажем, крајем лета. Дању сам узимао Ранкове књиге са полице Жељка Никчевића и читао их, а ноћу смо заједно пили у Клубу књижевника и по подгоричким ракијашницама. Словенске душе поред палми, чемпреса и смокава, некако не иде, недостају прапорци, мећава и тројке. Вреле ноћи на ничијој земљи Сибира и Синајске горе. Сто сам пута хтео да упитам Ранка: зашто се застало на пола пута између две крајности, ни тамо ни овамо, али младост-лудост, заборавило се: тек сад питам. Чекам брзи одговор!

Друга су то била времена. Шеф сале Њако, већи је био песник од највећег данашњег барда. О песницима да и не говоримо.

Тада је песник још увек био = песма; и песник/песма; и песник и песма. Песме су стајале на главама својих песника, а на песмама је почивао свет.

Опет кажем. Није се свет покварио. Песници су отишли. Ко Богу на истину, ко трбухом за крухом, ко у Синдикат, ко у Војни одсек. Песме су остале без ослонца и свет је почео да се руши.

Раније сам мислио да свет опстаје захваљујући окретању молитвених млинова у Ласи; сад сам склонији да мислим како се држи окачен о оно мало песама које још имају своје песнике. Као што Ранкове песме имају.

Не мора ни да их пише. Довољно је да стоји.

Једне године у Подгорици беше се у кафани сакупило друштво да ме испрати на воз. У разговору споменух, онако узгред, да волим да сипам маслиново уље у салату; речи ко речи, прођоше кроз уши па несташе, у неко доба куцну час да кренем, кад нема Ранка. Мислећи да је отишао послом, изађосмо да се поздравимо, кад ето Ранка излази из продавнице. Носи у руци велику зелену конзерву маслиновог уља да ме дарује. «Ево, вели, мало уља да ти се нађе!» И трпа ми у џепове свежањ пара, за дуван и ракију. «Далеко је, вели, Београд».

Има томе, богме, тринаест година и дошло је време да поднесем извештај о уљу.

Ево, господо, овако ствари стоје:

Једну четвртину уља сам погорио у кандилу. Другу четвртину сам насуо у флашу и у њу ставио хајдучку траву. Половину, пак, сам запечатио воском и оставио за посебну намену.

Чекам, Ранко, старост да се затворим у неку празну собу, да седу косу помажем твојим уљем, да средим утиске, да се сетим где смо били, шта смо причали. И да се исплачем као човек.

Овдје (март, 1997)

Милан НЕНАДИЋ

ПЛЕМЕНИТ ЧОВЕК ДУБЉЕ ЈЕЦА

(...) А где је права стварност човекова, где је, и шта је стварност песника Ранка Јововића? За све оне који су прикрили главу уз живот и сисају као пијавице, стварност се налази искључиво у њиховом личном добростању и добробити њихових најрођенијих.

Такви не хају за више циљеве и не улажу напор који ће резултирати понирањем у саму стварност камоли да покушају да је промене, помере, измeste или макар непоткупљиво да је сагледају. За њих стварност остаје онде гдје је сама природа поставила. Онда се не треба чудити да су ретки песници попут Ранка Јововића, да су уклети и да постоје пре ради других него ради себе. Трагична озбиљност наше јаве породила је трагичну озбиљност Ранка Јововића, она је магнетски привлачила његова преосетљива чула, сјајан ум и непоткупљив таленат. Они ретки, за нормалне ненормални људи, чија личност није сведена на практични егоизам, у стању су да понирући схвате саму суштину ствари, бића, појава, да сегну до навиших истина, да их као и Јововић обухвате речима, одену у рухо препознатљивог песничког језика. Његова поезија је примални крик расног песника, Човека који је схватио. Ранко Јововић је схватио, али Ранко Јововић је то и рекао песнички уверљиво. И то је дефинитивно тако. Само истински песници могу стварност да гледају напремасе, да је измeste у објективност. Зато су Јововићеви људски подвизи често доживљавани као нешто скандалозно, нешто непримерено људској природи. Али, ту је Јововић велик и све што му се приписује (и дописује), опет је његово, опет је то он. Њему је циљ био и остао – *његова ѿсма* која подразумева императив да је све «тако и само тако». А око ногу му се мота руља којој је песма, којој је поезија (па и Јововићева), само *средствво*. Тражили су, траже и тражиће своје ствари, свој посао, своју релативну срећу и, по правилу, то ће и налазити у кругу онога *јединој* који је све принео на Олтар Поезије. Поезија Ранка Јововића је *ѿлемећка ѿовеља*. Припадајући Строгом Реду Уклетих Песника, то јест Реду оних који не кокетирају са смрћу, овај апартни алхемичар речи, својим стиховима, системом уста на уста – у живот враћа живот. Парадоксално? Није, јер господар речи «као господар залудног сјаја» зна шта је жртвовао, чега се морао одрећи како би његова песма доживела тријумф једноставности, опојан тријумф складно казане истине.

Нешто слично се догађа и на личном плану: Хиљаде свакојаких познају Ранка Јововића «лично» само зато што је и он жив човек, саздан од «просте твари», па ипак свима њима није својствено што је својствено управо Јововићу. Он има песнички белег. Он га, богме, и носи. Ко тај белег нема, нити га може носити, нити га може подносити. (...)

(...) Истина се, поготово скандалозна и трагична наша истина, не казује шапатом. Она се мора вриснути до неба, до иза самог неба. (...) Он, Богу хвала, не штеди ничију маску, а још је мање

марионета на трагичној нашој позорници. Генијална разборитост дозвољавала му је да буде и актер и публика, да боље види «шта нам се догађа», да без милости врисне своје «не» у лице нашој опрезности у бласто. Рачунције би од тога «направиле посао», песник никада. Рачунције су биле и остале способне за разне акције, само је Песник остао способан за Дело.

Када је реч о поезији, име Ранка Јововића се изговара са пуним устима. У једној мудрој књизи из давнина пише да *йлеменић човек дубље јеца*. Овоме се може додати да, коначно, најплеменитијем не остаје него да плаче непрестано, да плаче и без престанка, да плаче до Бога и даље од Бога. У песми «Васкрсење» Јововић страхује да се Свет не промени, да не умре. Какав је такав је, он је добар и од Бога је као и наш живот – *а Бој не йруне*. Проказан а искрен до изнемоглости, Јововић се мири с годинама и самоћом док, кроз сузе пуне крви и жучи, проноси високо подигнуту заставу Поезије, стално подсећајући и опомињући да се, без дубоке вере, лако не прелази поље живота и да је, још само поезијом, могуће гонетати укупно наше посрнуће у минулом столећу.

Овјје (март, 1997)

Зоран БОГНАР

ПОРАЗИ И УЗНЕСЕЊА

У својој шеснаестој књизи песама *Мрачни хљеб* Ранко Јововић (1941), кроз четири луцидна циклуса (Мрачни хљеб, Мене читају моји мртви, Тајна и Раскољников се хранио само трновим венцем), исписао је потресну поему о вечном човековом моралном паду која се састоји од песама ишчупаних из утробе, од песама рођених на «посољеним ранама», од песама личне и колективне катарзе... И претходне књиге овог песника биле су препознатљиве по наглашеној експресивности, драматичности, бунту и саркастичној реторичности, по филозофичности и акрибијској језичкој избрушености, али, чини нам се, ниједна у толикој мери колико ова најновија. Поред наведених постулата, поезија Ранка Јововића оглашава другачији поглед на свет, мудрије и сложеније гледа и интерпретира суштинске односе у човјековом животу и времену. За разлику од многих других песника Јововић збивања у времену и људима посматра дубље, готово увек трага за битним, за оним што егзистенцијално одређује човека, време, ситуацију, морални

чин... Овај песник никада није посезао за описом и за спољашњим одблесцима, он је увек полазио од варница емоција, од пролома у мислима, увек га је занимало како се појаве и најразличитији односи у међуљудској комуникацији одражавају у свести. У ствари, у овој експресивној, споља и изнутра извајаној песми, бритким и вишеслојним сликама, симболима и метафорама исказивана су есенцијална стања човека. (...)

Свети књије (јул, 1999)

Драган СТОЈАДИНОВИЋ

НЕМА НА ЗЕМЉИ ТАЧНИЈЕГ КАНТАРА ОД ДУШЕ РАЊИВА ЧОВЈЕКА

(...) Тачност, убитачна тачност је одлика Јововићевог пјесничког исказа. У овој књизи та је врлина доведена до коначности. Извргнуто је руглу све што је ван Добра и Љубави, све изван Божјег и људског реда. У том погледу, у најотменијем значењу те речи, ова поезија је **дрска**. Све ружно је по Јововићу **ружније**, лијепо је **љепше**, свуда је пјесник **удјенуо конач у иглу**, сваки ће се читалац видјети гдје је **танак**. Али, књига *Мрачни хљеб* поручује и више и дубље. Казана је црна истина о свијету и вијеку, изречена је тачна повијест о човјечанству. Нема на земљи тачнијег кантара од душе рањива човјека. Оно што је извагано на тананим теразијама пјесниковим, утиснуто је црним словом као свједочанство о самоћи и сужањству, али и недохватној Слободи – великом сну раба Божјег на земљи. *Мрачни хљеб* је поема о уљуђеној гранчици која дрхти и хладној људоликој сјекири, о Добру и Злу, о **двома** у једноме, о вјечној свијећи коју изгара вјечна тама: «Моја црквица трепери у самоћи/Моја црквица моја преслица».

Књига *Мрачни хљеб* настајала је у часима највећих искушења за Божје племе српско, посебно за Србе у српској Црној Гори. Одатле нарочита свјежина и високи осјећајни напон ове поезије, остало је сјајна последица пјесниковог прегнућа и искуства. Горко талого искуства, како је говорио данило Киш. Пјесме су збијене, збијене у кругу, свих пет кругова у цјелину. Све је у овој књизи природно сливено Књига *Мрачни хљеб* пуна је «фосфора у ноћи који испалује пољско цвијеће», сва је оквашена лирски. **Мрачни хљеб** је круна Јововићевог стваралаштва.

Глас Црнојорца (28.јул, 1999)

Иван КОМАРИЦА

ЛИРСКИ ЈУНАК ЕПСКОГ СОЈА

(...)Песник Јововић се издваја у животnoj борби афирмишући доминантну улогу која га је, а приори, одредила и издвојила.

Суштински његов улог у борби за свет, за Човека, за овај народ је стих.

Песник Јововићевског типа је бацио коцку и тражи један обрачун са Светом-наказом, он је заратио, патетичне су његове импликације на моралном плану («Сретох три! То бијаху/Три/ Правичне особе/И ужасних се»).

Хришћанска вера, и српска вера, у песми се откривају и доживљавају као решеност да се истраје до краја као апостол и мученик, и проповедник. У таквом дубоком поимању проблема, које спознајемо и преко физичког и психичког бола (у сукобу потпуном!) се «ородио» и већ поменути и познати његов модел «сирове» перцепције, гдје се да препознати лирски јунак епскога наслеђа. Но стихотворци имају заната и моћи да стихотворенија одвоје од боје потока вода његових свакодневних.

Јововићев текст је и естетски и етички аутономан.

Познавање Ранкове поезије, и за мене песника, ипак не мора да буде коначно. Речи које изговара песник овај, Ранко Милошев Јововић, који је усред гомиле Која је на Страшном суду, често престраве, и не могу уму и души да прибаве онај неопходан делић простора неповредивости око главе, срца, душе, који би омогућио извесне филозофске огледалности расплета драме. Да. Те речи лирскога јунака српскога соја као гром повреде и распрше ауре ума и душе.

Ово време је време несреће. Ако је некада, можда, било среће, данас је скоро нема. Зима и тама походе људске душе, ине, а немоли песничке. Ранко Јововић је без дилеме. Живећи у неком свом «центру» и времена и света, и одатле посматрајући светска збивања и неки «центар света» он је долазак тих категорија из мрака у време, наслутио и описао још онда, као ретки и поједини песници.

Јововић се, рекло би се, определио за изгнанство себе из Света у поезију као да је свестан да велики ход наиласка сенке и таме се више не може зауставити, определио се, можда, зато што ће ту тај тешки бол бар некада доживљавати и као свети.

Збиља (февруар-март, 2001)

Марина ЈОЧИЋ

РЕКВИЈЕМ ЗА ЧОВЈЕКА

Када би се пјеснички језик Ранка Јововића у његовој последњој збирци *Мој дојринос разарању свијетџа* преточио у музички запис, био би то реквијем у коме би заглушујућу драматичност оргуља и бубљева повремено, врло ријетко, смијенио јецај виолине. Био би то реквијем за пјеснике, за националисте, за идеалисте и сањаре, боеме и усамљенике.

Из животне перспективе када је све коначно дошло на своје мјесто, из таме илузија и заноса, израња и савршено се види огољена истина. Топови, оргуље, тимпани са страница ове потресне књиге саопштавају оно што не видимо или нас је страх од себе самих да признамо (...)

(...) Сваки стих ове књиге је до сржи искрен, преживљен и орошен знојем несанице, окупан сузом праведника и грешника који се, ето, латио пера да са свијетом подијели своју ризницу свјетла и таме (...)

Дан (8. новембар, 2007)

Милутин МИЋОВИЋ

ДИСТАНЦА

(...) Језик Јововићеве лирике ослоњен је на непосредни говорни идиом, изнијансиран жаргоном улице, кафане, обогаћен почесто сјајним сублимацијама вишезначја, противстаљајући свијет поезије као виши, реалном животу, као нижем.. Зато је Јововић прихваћен као нов пјесник, слободњак, јеретик у времену комунистичког раја и духовне празнине. Кроз њега се и поуздало да пјесничка ријеч може нешто да учини и у стварном свијету. Иронијска жестина потиче из пјесниковог сазнања да је свијет и друштвени живот организован на некој смишљеној обмани, која је сакривена и од његових вјерника. : *Како живе ови неки сјоменици/ Бронзани, челични, камени-/Масе вјерника у ирану их ирле...Како се не сруше/ Имају ли срца ови неки сјоменици.* Из тог основног сазнања, које одређује пјесникову позицију избија одушевљени

„анархизам“: *Ја сам универзални њрекршииџель*, и разорна страст: *Ја сам сџворен да рађам и рушим*. Јововићев пјеснички анархизам иако изразито виолентан, али је у основи племенит, и невин, јер објект разарања је само лаж, обмана, инсталирани као друштвени ситем, вриједности, које врше неподношљив притисак на пјесниково, на човјеково срце, на сан, стварнији од свијета. Потрајаће ова битка, наочиглед јавне сцене подуго, с великом упорношћу, „са обје стране“ и са драгоцјеном подршком Јововићевих читалаца, пријатеља и навијача. Негдје на крају ове издвојено-индивидуалистичке фазе свог пјесништа, сумирајући учинке пјесничке слободе, Јововић пише: *Имао сам једној малој орла/Саг за њим џлачем/Какав је само он био разбојник/Какав робијаши*(Дивљи плач)

На средишту свог пјесничког пута, међутим, Јововић се сусреће са једним тежим сазнањем, увиђајући да се дистанца између њега и тамних бездана његовог народа, па и неке тамне рупе унутар универзума, губи: *“Сџаси Боже мој разум, раздробљен, најаднуџ безданима... Мој разум ошинуџ хиљадама јачих...”* Тамна страна свијета, као унутрашњи садржај, пројављује се од почетка пјевања, али она је досад изгледала као шарм пјесникове издвојености, који увијек нешто више мисли. Већ у овој пјесми, узнемирење пјесниково достиже врхунац, и поприма апокалиптичан тон. Он више није издвојен, његова издвојеност као да прелази у посјед самог колективног удеса, у којем се утапају појединачне судбине, па макар она била и пјесничка. **„Спаси Свемогући мој изгубљени народ/ Не дај очају“**. Излазком из привилегованог **Ја** у удесно **Ми**, пјеснику се отвара још дубљи, бескрајно противрјечнији и безизлазнији простор народне трагедије: *Једном џроџнани са неба/ Бићемо џроџнани и са земље, Владико*. У толиком колективном зјапу, саме јединке немају никакве одбране (*Ког Себе, без Себе*). Пјесник ређа паклене призоре са тамне стране живота, колективног памћења, актуелног стања народа, у којем, као да су се нагомилале све таме и историјске трауме, у којој је она „монструозна“ страна човјекове природе, преузела вођство: *„Касаџница је ово,/ каква џоезија/какав Кафка и њејове дјеџињарије/Орвел је џворац најјеџиших бајки*(Распеће) Мрак и злочин усељава се у срце наше браће: *Сијете мрачно сјеме/У мрачну земљу/Исџод мрачној неба/ Браћо мрачна*. Човјек, љепота, поезија, историја, на крају, западају под паклени жрвањ који све меље.

Али, и из људског пакла, Јововић води битку за свој Сан, сан поезије, јер она је једини истински израз човјекове суштине: *Шџа је човјек, без џодвиџа, Госџоде*.

Слово (17, 2008)

Селимир РАДУЛОВИЋ

ЗРЕЛОСТ МЛАДЕ ДУШЕ

Када се, у једној од најљепших лирских пјесама у савременом српском пјесништву (*Јесења*), Ранко Јововић, прије више од три десетљећа, пјевајући о добром човјеку на мосту, што гледа у ријеку, док ријека тече, а вријеме пролази, савјетује доброг човјека да иде својој драгој, јер је доба јесење и намјере постају мрачније (иако у склоништу топлог дома, пјесник је у мислима с човјеком на мосту, с добрим човјеком) и све се склања у своја склоништа, и све бјежи с пута, јер путеви умиру један по један, а само он стоји на мосту, док му драга броји сиве таласе, и јеца, а црне мачке скакућу по трулим балванима, јер је доба јесење и љубав је све краћа, онда је јасно да смо се суочили с једном од дубина његовог пјесничког доживљаја, односно, с богатим душевним животом који даје плодове примјерене веродостојном пјесништву душе.

Када, пак, овај неподношљиви вјесник бола и очаја, изравњена душа људска, у Проклетој троји пјева да је његов живот, заправо, пораз, односно, да је бол од пораза преживио у њему и да се читавог живота, заправо, он, Ранко Милошев, од смрти лијечи (*Завичајна пјесма*), онда је извјесно да пред собом имамо пјесника који је хитао к животу, али и к дубинама себе самога, пјесника који живот разумијева из живота самога, а дубину себе послушкујући треперећа стања скровитих превоја своје душе.

Када наш пјесник отворено завапи што се не убијеш Ранко Јововићу, што мрчиш међу омрченима, јер си мрља Славног Творца (Што се не убијеш Ранко Јововићу, или, у једној другој пјесми, која носи наслов *Како живе ови Црногорци*, када опомиње себе да је црн као крило орла, развлачећи свој крик питањем како живе ови Црногорци, односно зашто се и они не убију, рекло би се да ту није ријеч о отежалом нихилистичком уздисају, нити, пак, застрашујућем инстинкту замора. Слобода је нешто што се има или нема, човјек слиједи своје импулсе, реагује, мисли, осјећа, као да хоће да каже пјесник. Слободно гледати, слободно мислити, слободно говорити, испуњавајући налоге аристократске културе, дакле, слободно пјевати! Али, савремени човјек, с дебело ватираном хуманошћу, сагласно томе и савремени Црногорац, за савременике Чезара Борције је, примјерице, комедија од које се умире од смијеха. (...)

(...) С изразитим пјесничким нервом и коренском лирском дикцијом Ранко Јововић нас, најнепосредније, без религијских и

метафизичких позласта, уводи у основне вриједности слободног живота. Као да му је сам живот дотурао перо, нудећи, - ево, биљежи, пјевај – и као да је сам Јововић све давао, и даје, за фину језу која проструји кроз све мишиће крхког и њежног бића које се зове пјесник. (...)

Дан (12. септембар, 2009)

Милица КРАЉ

ИСКУСТВО КРИКА

(Ранко Јововић «Муње и молитве» Књижевна задруга српског народног вијећа, Подгорица, 2008)

Једна од бројних дефиниција поезије гласи: «Поезија је својеврсна молитва којом прави песник приноси апсолутног себе на дар орфејском надахнућу.»

И управо би се овај исказ могао применити на најновији песнички избор Ранка Јововића, назван «Молитве и муње», то јест, целокупно његово песништво у служби је ове тврдње, то јест у препознатљив песнички мит:

Јововић уграђује јасно уочљиву слику осамљеног лирског субјекта у безмилосном свету.

Песник Ранко Јововић припада оној врсти српских песника који дефинишу само средиште патње, уклете одразе свеукупног зла, нарушени след основних етичких и естетских принципа, средиште разбратства, осу око које циклично вибрира поништење, ништавност и рашчовечење. Његова песма је светлосно молитвено успињање ка врховном отелотворењу и поражавајућа свест о пропадању и трагизму и личног и колективног бића, тамним и тешким тоновима означени простор који (и све нас) срамним и убиственим жигом затирања до непостојања, обележава.

Јововић припада оним песницима који између властитог живота и песме стављају знак једнакости, знак потпуног идентитета.

Суоднос: *сīварносī њесме и лична сīварносī* поклапају се у свим издвојеним фрагментима од чијих потенцијалних значења песник гради песму, песму чија се упечатљивост доима као својеврсно трагање за смисленом потврдом трајања.

Сопствени колективни духовни простор, ову сеобну матицу, његошевско поимање трагизма Кососва и српског народа, Јововић реализује искуством које је утемељено у прожимању мита и ишчезнућа, у подударању свеколиког лутања и, простором и временом омеђеног захтевима и захватима репресивно – идеолошке матрице.

Условна дефиниција песничког послања, по Јововићу, покретачка енергија стварања и творења, откривалачка игра неисказиве Тајне надахнућа, просјаја креће се у широком пространству неверице и вере – православне молитве и личне вере у непотрошену моћ поезије:

«Ја вјерујем у Невјероватно и Немогуће
То видим, Ја сам та Вјера –
Иста су лета, јесени, зиме и прољећа
И Човјек који Гроб помјера.»
(«Васкрсење»)

Јововић је песник у чијој се поезији препознала и отелотворила и, некадашња и данашња Црна Гора, она « **тамна земља небеска** »чији увирни откуцај срца пулсира у дамарима његове силовите и бескомпромисне речи.

Песмом Јововић и сведочи о драматичном временском опсегу који и окува и подрива најсветије темеље заједнице, поништава свете твари, фалсификује, негира, обесмишљава саму основу трајања; кроз песму он исказује и поругу и покуду не штедећи ни себе ни друге; обухвата време и свет у најбруталнијем и најокрутнијем виду; иронијом и цинизмом потцртава ововремени трагизам.

Јововић је са повишеном и експресивношћу, енергијом која исијава побуњени језик и побуњени ум од прве до последње објављене књиге готово без икаквог одступања опевавао крик.

Ону врсту крика који се, као то **Тадеуш Ружевић** каже «мора учити»: *«Стварао сам поезију за ослепљене и ирејлашене. Само очајан или резиниран човек описује цвијетове вишње, ђун месец, ђауне у вршћу; силази још једном у хладан ђакао есијетике. Ја сам викао или ћушао не мислећи о есијетички. Такав је извор моје есијетике и поезије. Крик се мора учити, а ћушање долази ђосле крика, као смрт ђосле јурњава живођа.»*

Такве врсте је и естетика Ранка Јововића, крик и поклик, муњин просев који у једном трену процепи небо заглушним вапајем иза себе остављајући блистав траг. Отуда је свака његова песма, песма магичне осећајности, песма неконвенционалних стања, песма патње, удеса и побуне, песма суштинског промишљања властите судбине у средишту удеса рода.

Познато је да су истински песници трајно присутни у свим националним менама и њихово креативно дело указује се и отвара у пуном сјају тек ако свој лирски дијалог успостави са духовно – историјским, митким и врхунским песничким наслеђем, ако се све те одреднице укрсте са језичком светлошћу, зрацима који се песничким средствима преименују у песму – симбол сједињавања свих тих елемената у повишену осећајност премоћи над општим и свакодневним.

Књиге песама : «Гвоздена шума», «Додир таме», «Јемство», «Дивљи плач», «Пса ми», «Пољубац за Ану Ахматову», «Гомилање страха», «Земља за укуп», «Црњански» «Пагани пред распећем», «Шта је Човјек без подвига Госпде», «Мрачни хљеб», «Мој допринос разарању свијета» - показале су, с једне стране етичку доследност и припадност највишим категоријама човечности, лепоти и премоћи вере; а с друге, наличје и зрачење самог ада, ништавности, кала и горчине.

Јововићеве песничке слике су микрокосмичка честица лирских исповести, сливене од различитих нити – повезаних саморазарајућим мотивом патње, силаском у општи животни пакао свеколике баналности, исказане тоном повишене ироничности и експресивности; то је то *«свељудско нишћавило»* чије варијације означавају наше време.

Увек исказана у раскошно- емоционалном заносу Јововићева поезија огледа се у широкој скали тамних тонова, од оне дисовске тамнине и уклетости од метафизичких категорија тмине, од оног најтужнијег призора закланог црног лабуда у Косићу, који показује судбину читавог једног народа, филозофску категорију бића и небића – живота и смрти, жртве и крвника.

Најновији избор «Муње и молитве» чита се као целовита песма о драми људског трајања на тлу пометње и раздора, у времену слепила, у немогућности да се једном и за свагда избегну и мимоићу константе отаџбинске и личне пропасти.

Озарене молбеном светлошћу ове песме уздижу се из понора најдубље таме пламеном муњиног жара, ватром која и обасјава, и закриљује и чува.

Песнички избор „Муње и молитве“ непоткупљиво је сведочанство аутентично песничке повлашћености, песма сузног озарења под црним небесима страдања.

(Овај текст се први пут објављује)

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Весна ЛОПИЧИЋ:
КОСОВО И МЕТОХИЈА
У ОЧИМА ДИЈАСПОРЕ

КОСОВО И МЕТОХИЈА ОЧИМА ДИЈАСПОРЕ

(“Перформанс” Стојанке Раденовић-Петковић)

Апстракт

У последњој збирци песама, *Перформанс*, објављеној 2008. године, Стојанка Раденовић-Петковић посветила је низ песама Косову и Метохији. Ова збирка представља поетске белешке песникиње са пута по српским земљама на који се упутила 2007. године. Сам назив, *Преформанс*, указује и на њен субјективни доживљај историје и положаја нашег народа у овом политички сложенем тренутку. Језгровит и динамичан језик песама о Косову и Метохији, поред оригиналне обраде постојећих проблема кроз слике и терминологију својствене позоришту, чини ове песме значајним доприносом српској књижевности за коју границе дијаспоре не би требало да буду непремостиве међе.

Кључне речи: Косово и Метохија, дијаспора, поезија, историја, позориште, родољубље.

Resume

The creative output of Stojanka Radenovic-Petkovic with great clarity mirrors the cultural dichotomy that characterises our authors in Diaspora. Although she has been living in Canada since 1994, her sensibility is still very much receptive to the social and historical events in the home country she has left while at the same time she takes an active part in the Canadian cultural milieu. Besides, she has been writing poetry in both the Serbian and English languages which also indicates the complex state of mind of the author displaced from his own country. Taking all this into account, it is not surprising that in her latest collection of poetry, *Performans*, published in 2008, Stojanka Radenovic-Petkovic dedicated a number of her poems to the themes relevant to Kosovo and Metohija. This collection represents a series of poetic notes of the author who travelled all over Serbian territories in 2007. The very title, *Performance*, reflects her subjective experience of history and the position of our nation in this politically very complex and delicate moment. The pregnant and dynamic language of the poems

dealing with Kosovo and Metohija, and the original representation of the existing problems rendered through the images and terminology characteristic of the theatre, make this collection a significant contribution to Serbian literature for which the boundaries of Diaspora should not be insurmountable.

Перформанс као појам означава јавно сценско дешавање. Пред сцене, оно се може уприличити и на улици у виду акробације, пантомиме или жонглирања, у кафани или на неком отвореном простору, може бити са текстом или без њега, може га пратити музика, али и не мора. Стојанка Раденовић-Петковић својој збирци поезије из 2008. године у издању Сцене Црњански даје назив *Перформанс* и само речима које чине поезију успева да дочара низ сцена и дешавања у сасвим јасном политичком контексту. Обједињујућа метафора ове збирке јесте слика позоришта и представа које се у њему игра-ју. Песникиња се потрудила да до краја и конзистентно одржи позоришну атмосферу у овим песмама, стварајући Позориште СПН што значи Српско позориште народа, одређујући глумце који ће у њему играти, а то је народ као заједница, и режирајући представу за те исте глумце којој се може дати име Уметност живљења.

У једној од песама, песникиња каже: „школе живота су све исте/Само су времена живљења различита“ (50). Тиме у исти положај ставља себе и свој народ, указујући да се лекције живота уче у контексту времена, па и на сопственим грешкама. Ова песма спада у најбројније песме из *Перформанса* у којима се аутор на аутентичан начин бави уобичајеним поетским темама: пролазношћу, непрестаним трагањем, усамљеношћу, значајем ретких тренутака праве љубави, распадањем система вредности, положајем уметника у свету и сл. Занимљиво је да се не помиње пол аутора нити се он може наслутити, али се зато осећа истанчани сензибилитет песника, примећује се изузетна перцептивност, а већ после неколико песама читалац схвата да је на делу и таленат да се нађе права реч за одређена стања ума и душе.

Поред ових песама које се баве личним искуством аутора, у *Перформансу* је и изванредан број песама чија је тема положај Србије и српских земаља данас у којима песникиња са истим жаром као о својим личним преживљавањима говори о недаћама кроз које пролази њена земља. Са гневом и тугом, а понекада чак и духовито, она успева да истакне значај историјског тренутка, последице одређених одлука и потеза, неправду светске заједнице према једном народу, све у свему, опасност политичке кризе са којом Србија мора да се носи.

Трећу групу песама чине оне које се директно баве Косовом и Метохијом. На свом путовању по српским земљама, као што поднаслов ове збирке каже, песникиња је оком писца из расејања пратила промене моралних вредности и ставова, спонтаних и наметнутих, код наших људи у покрајини и правила поетске белешке у намери да разуме најновија дешавања на овим просторима. Треба рећи да песме у збирци нису издвојене у целине, нити су им дати наслови, тако да се стиче утисак да је за песникињу тема сваке песме само један аспект, један детаљ из живота, ње саме или њеног народа, без разлике. Уметност живљења, као перформанс који сви ми у овим крајевима изводимо, ангажује сваког појединца на различите начине, а песника уз то и инспирише.

Ово наводи на питање дефиниције поезије и њене улоге у свакодневном животу. Када Стојанка Раденовић-Петковић пише лирску или исповедну поезију, онда је по суду многих добар песник. Међутим, шта је са песмама које су очито ангажоване, јер говоре о конкретном народу, конкретном историјском тренутку и проблему, па чак нескривено дају и вредносни суд песника? Да ли песник сме да буде ангажован? Прихватљив одговор на ово питање дао је јужноафрички песник Денис Брутус (Brutus):

Верујем да песник – као песник – нема обавезу да буде ангажован, али да човек – као човек – има обавезу да буде ангажован. Хоћу да кажем да свако треба да буде ангажован, а песник је само један од тих `свих` (Brutus).

Брутусов став се своди на идеју да је човек друштвено биће и да као такав треба да буде свестан политичког стања у заједници у којој живи, да затим критички реагује на стање у друштву уколико је оно незадовољавајуће, те да је једина разлика између песника и `обичног` човека у начину на који реагује. Грађанин може своје незадовољство изражавати на разне друштвено прихватљиве начине, док песник поред своје улоге као грађанин има и улогу као уметник да путем своје уметности субверзивно дела у друштву. Појам `субверзивно` овде свакако има позитивне конотације јер подразумева преиспитивање система вредности прихваћеног у датој друштвеној заједници и његово кориговање у циљу спречавања идеолошких злоупотреба целог народа.

Ангажована поезија се може сврстати у две категорије: протестну и дисидентску поезију. Опште је мишљење да је протестна поезија ниже уметничке вредности. Њен циљ је да подрије и разобличи важеће идеале, нарочито оне које намеће владајућа политичка структура и да подстакне читаоца на политичку акцију. У свом чланку под називом „Поезија протеста“ Роберт Шо

разматра више примера протестне поезије и указује на њене слабости. Без обзира на оправданост такве ангажоване поезије, која се често бави табу темама и разоткривањем непријатних истина, она је обично бомбастична, екскламаторног стила, заснована на убеђености у сопствену исправност и моралну супериорност и као поезија је најчешће потпуно промашена. Док критикује постојећи естаблишмент, његове структуре, администрацију, политику, протестна поезија пада управо на ниво бирократије јер језик губи моћ да искуству да уметничку форму. Задатак уметника јесте пре свега да сирово искуство, ма како упечатљиво и живописно оно било у својој бруталности, уобличи у универзални и трајни израз, чиме се може мерити и успешност једног уметничког дела. Претерано ослањање на чињенице и политичку реалност одузима поезији виталност без које она постаје новинска вест или обична критика. Без обзира да ли је реч о неком догађају ширег значаја или неправди нанетој једном појединцу, политичка песма настала као реакција на ту појаву неће имати ефекат добре поезије уколико се занемари поетска вештина. Гнев не може да надомести недостатак талента нити је сама критичност према друштвеним појавама довољна да се створи уметничко дело. Песник је етимолошки пре свега стваралац, креатор, те стога неприхватљива политичка реалност може послужити само као инспирација за стварање поезије која ће бити разумљива у сваком историјском тренутку. Као што је у шекспирово време свако знао да је Данска из стиха „Нешто је труло у држави Данској“ у ствари Енглеска, тако и данас уместо Данске читалац ставља име своје земље.

Са друге стране, дисидентска поезија има исти циљ као и протестна, то јест да раскринка злоупотребу власти и да промени вредности које намећу структуре моћи. Међутим, Скали (Scully) објашњава да је за разлику од протестне поезије која је концептуално плитка, реактивна, предвидљива у погледу средстава којима се служи и често агресивна, дисидентска поезија она која узвраћа, која дела као део ове стварности, уместо да је само рефлектује у виду огледала што чини протестна поезија. Скали даље тврди да дисидентска поезија не поштује границе између јавног и приватног, између себе и другог, већ напротив слама те баријере, нарушава тишину и проговара у име оних који су ућуткани. Такав песник успева да отвори неретко херметичну поезију и да је смести у само средиште животних токова. Дисидентска поезија подстиче читаоца да самостално вреднује сервиране `истине` и да сходно својој процени крене у неки вид политичке акције. Због тога Скали ту врсту ангажоване поезије види као један облик друштвене праксе.

Он је у великој мери истомишљеник са чувеном песникињом Адриан Рич (Rich) јер се обоје залажу за уметничку и културну праксу која се активно супротставља структурама моћи под чијом су доминацијом често и врхунски интелектуалци. Дисидентска поезија је стога и глас савести јер доводи у питање успостављену доктрину, политику или институцију.

Перформанс Стојанке Раденовић-Петковић јесте ангажована поезија, али не би било оправдано ове песме сврстати ни у протестну ни у дисидентску поезију. Оне садрже елементе обе категорије: гнев, али ироничан и пригушен; коментар на одређен догађај или политичку одлуку, али песнички заоденут у метафору; критику владајућег естаблишмента, али не своје земље већ светске заједнице. Можда је најпримереније Стојанкине песме назвати патриотским, уколико се прихвати Ракитићев став да је свака добра песма и патриотска.

У потпуности бих се сложила са Ракитићем када каже да је свака добра песма и патриотска. Српска национална самобитност, осећај за веру, традиционалне вредности, културу или историју, достојанствен и поносит став или најдубља емотивна стања могу се исказати како кроз родољубиву тако и кроз љубавну или неку другу врсту поезије. Истанчаност сензибилитета песника као одраз националног духа испољена у врхунској поезији могла би бити најбољи вид промовисања вредности једне етничке заједнице када би се књижевност више читала. Свака добра песма заиста јесте и патриотска (Лопичић).

Дакле, добар песник је увек и ангажован песник јер поезију сматра инструментом дубоког промишљања, а не забавом налик укрштеним речима. Писање поезије је у том смислу заиста важан вид друштвене праксе, без обзира на приватност самог чина писања. Можда је и сама песникиња на то алудирала када је својој збирци дала назив перформанс, предочавајући јавни карактер свога делања и потребу да песма буде изложена тој јавности.

Ламентирајући над положајем песника у савременом друштву, посебно америчком, Адриан Рич понавља Брутусов став да је песник изложен свим оним манипулацијама којима структуре моћи долазе до својих интереса на штету обичних грађана. Међутим, она је позната по свом неуништивом духу и вери у поезију. Следећи цитат као да има у виду *Перформанс* Стојанке Раденовић-Петковић:

Али – немојмо ово никада омаловажити – унутар сваке официјелне, статистичке, именоване нације живи и дише још једна нација: неименованих, непомирљивих, непризнатих група људи који се свакога дана својом жестоком маштом и истрајношћу

супротстављају актима окрутности, искључивања и нарушавања достојанства, и шаљу сигнале кроз те баријере – које су често и буквално кавези – преко поезије, музике, уличног театра, мурала, видео спотова, веб сајтова – као и путем разних облика директног активизма (Rich, 133).

Стојанка Раденовић-Петковић јесте била и међу онима који су на улицама Торонта јавно протествовали у време НАТО бомбардовања наших крајева и том врстом директног активизма показала своју грађанску и патриотску свест, али уметнички перформанс који она изводи сама, кроз своју поезију, сигурно има трајнији и дубљи утицај. Читањем њених песама о Косову и Метохији стиче се сасвим јасна слика о томе шта се овде дешавало и дешава, без потребе да се поткрепљује чињеницама и новинским вестима, као у протестној поезији. Од свих тих песама, ја сам изабрала осам и поређала их тематски и донекле хронолошки по редоследу догађања и последица, не тврдећи да је песникиња уопште имала идеју да њене песме представљају делове историјске слагалице. Оно што је очигледно и што је свакако била њена намера јесте да уметношћу баци ново светло на мрачне политичке догађаје.

1. У складу са обједињујућом метафором позоришта, Песма 23 се поиграва БИТЕФ-ом. Стојанка Раденовић-Петковић БИТЕФ окреће наглавачке, и од космополитске идеје да Београд буде позорница за најновија позоришна достигнућа, она долази до реалности у којој цела земља постаје ФЕТИБ (БИТЕФ читан с краја), а уместо глумаца они споредни, то јест српски народ, добијају нежељену улогу. Да би се тај накарадни фестивал одиграо по плану свог главног организатора ОТАН-а (НАТО-а) „Сви учесници и саучесници његови / Најпре успешно уклањају баријере / Језичке звучне оптичке историјске / Свакојакe сметње физичке и духовне“ (32). Песникиња недвосмислено указује на манипулације светских моћника који на све начине покушавају да избришу идентитет једног народа сматрајући га препреком у оставрењу својих циљева. Територија, споменици културе, материјалне тековине јесу физичка сметња јер подсећају на постојање националне заједнице која их је стварала, а још већа баријера јесте језик и историја самог народа које због тога треба фалсификовањем анулирати. Кроз три стиха једноставним језиком песникиња суптилно подсећа, те читаоца наводи на критичко преиспитивање: шта су нам то урадили, а шта ми можемо урадити? Она каже да је ОТАН „Измислио (је) најновије форме игре / Говор безгласја гласне јавне тајне / Заменио светла за таму на позорници“ (32) и тиме унео мрак у историјски тренутак. У том моралном мраку који се дешава пред очима целог

света одиграва се нема игра једног прогоњеног народа, кују се тајни преговори за које сви знају и „Нема главних сви су само статисти“ (32), јер се наравно режисери не појављују на сцени. Егзистенцијална неизвесност до које је доведен цео народ приказана је у последњој строфи ове песме:

У историјској драми ОВОСОК
Нико се не узбуђује сви су супер кул
Док смо ми статисти супер неважни
Не верујемо у оно што чујемо и видимо
Уздржана даха чекамо и зебемо.

ОВОСОК је наравно Косово, а оно што се на њему дешава јесте не позоришна већ права историјска драма, како песникиња и каже. Мада изгледа да је стање под контролом ОТАН-а, реалност је много несигурнија што инциденти исувише често потврђују. Народу се приказује та историјска драма, али он више не може да верује ономе што чује и види јер није само у позицији гледаоца већ директног учесника који добро зна да ли струје има или нема и да ли је чесма сува или није. Блистави успеси преговора, стални напредак у успостављању закона и права, достизање правде постају декламације на политичкој сцени, али не и нешто због чега ће народ одахнути и што ће одагнати зебњу. Стојанка Раденовић-Петковић својим стиховима показује да је и сама у истом положају, да слуша али не верује. Њена песма је субверзивна јер читалац мора да се запита на крају докле ће трпети ту зебњу и чекати, уместо да дела.

2. Следећа песма у овом избору, 57, појачава зебњу. Песникиња каже да се припрема комад „Нестанак Срба“ у коме многи хоће да учествују „И Јаки и Слаби и Непознати и Познати / Мудри ћуте Немудри предсказују / Неће бити Срба на Балкану“ (74). Пред озбиљним и реалним претњама о уништењу српског народа, Стојанка као песник посеже за филозофском мудрошћу: „Комад се десио и дешава се непрестано / У трајању је и настанак и нестанак“ (74). Тешко је прихватити реалност која не подразумева постојање правде, достојанства, истине, али је још горе негирати је или улешавати. Уметник је увек суров у приказивању неумитности која је део стварности јер само тако може подстаћи на одговарајућу акцију. Та стварност у нашем случају значила је неравноправан и непотребан рат.

3. На ову тему се надовезује Песма 31 у којој се у позоришту „Балкан“ игра адаптација романа „Сви наши ратови.“ Динамичним стиховима ове песме Стојанка дочарава узбуђење рат-ног стања, звукове, комешање, вреву народа, „Миротвораца и Ратотвораца,“ слогане и пароле, „Светла се час пале час гасе,“ ратни

пламен се или распирује или гаси и то тако траје док не дођу „Администратори.“ А они „Носе мапе оловке шестаре угломере/ Цртају прописују забрањују одобравају“ и на крају састављају споразуме на новом европском језику који песникиња с правом назива „Језик разједињења“ (43-44). Туробан и безнадежан тон ове песме из кога постаје јасно да је тешко снаћи се у хаосу који стварају „Миротворци“ разведрава последња строфа у којој се песникиња ослања на неку врсту космичке правде када каже:

Последњи улази Цига Мечкар
 Води и своју мечку Добрушу
 Стане усред Међународне заједнице
 Пита Где су бре ваше куће и капије
 Да и вама заигра моја мечка Добруша (44).

Нада да постоји неки точак судбине који се окреће наводи песникињу да замисли тренутак када ће се историјски догађаји преокренути у корист српског народа. Она црпе из локалног фолклора и народних обичаја слике помало већ заборављеног значења, али моћног ефекта. То је појачано хумором јер мечка Добруша треба да стане у сред Међународне заједнице и заигра, што додатно наводи на разматрање контраста између новог и старог, између политичких експеримената као што је Европа без граница и националне државе са својим вредностима, између новотарија и традиције, макар она подразумевала и ускраћену етничку мањину и злоупотребу животиња. Када сви наши ратови на Балкану прођу, можда ће српски народ моћи да посматра драматична дешавања на сцени смештеној тамо где су сада

„Миротворци и Ратотворци“ који вуку конце и према једном народу се понашају као Цига према својој мечки.

4. Песма 38 већ приказује поратно стање. „Битан догађај“ (51) се већ одиграо, извештаја о њему више и нема, јер је он небитан за оне који су га изазвали. Нове драме у свету одвлаче пажњу, а на нашој малој сцени тек тада се схвата да је тај битан догађај, рат са свим својим конотацијама, „само први чин драме / У транзицији `Велика распордаја`“ (51). Огорченост уметника пред историјском неправдом у овој песми је сасвим очигледна. Стојанка Раденовић-Петковић из туђине сагледава оно што се догађа у нашој земљи и схвата да је крај још увек далеко, а да је у току велика распродаја не само материјалних добара већ и духовних и моралних вредности једног народа. Уништавање нашег система вредности јесте само део опште моралне ентропије која не дозвољава самобитност, већ под велом глобализацијског благостања води ка униформизму и деградацији свега. Како се спасити од губитка идентитета?

Индиректан одговор даје следећа песма.

5. Песма 50 је најдужа у збирци. Стојанка Раденовић-Петковић у њој описује своје напредовање на путу и на неки начин логично из позоришта „Балкан“ после комада „Нестанак Срба“ улази у театар „Срце Србије.“ Она наравно путује по Косову и Метохији и обилази српске светиње: цркву Св. Стефан, манастир Зочиште, цркву Св. Врачи, манастир Св. Арханђел, цркву Богородице Љевишке и одлази у Пећку патријаршију на службу Божју. Своја осећања исказује кроз два стиха: „Ма где да сам била и ногом крочила / Нисам отишла нисам се изгубила“ (66). Ове речи су одговор онима који прекорно гледају на наше људе у расејању којима се пребацује да касне јер „драма је одавно почела“ (66) и да треба да се врате тамо одакле су и дошли. Песникиња јесте једна од оних који су се расејали по свету, али и једна од многих који се труде да сачувају вредности са којима су пошли на тај пут у туђину. Као што Томашевић каже: „Дијаспора је огранак, а не отпадак српског народа“ (24). Као огранак, она дели све одлике наше националне културе, можда и израженије него у матици. Уз то, сада када је матична земља угрожена нападима на суверенитет, па стога и идентитет народа, дијаспора ће можда одиграти кључну улогу у очувању основних елемената наше културе. Због тога песникиња не дозвољава да је застраше или поколебају, ни бодљикавим жицама око храмова ни пушкама ни прекорним речима. Напротив, у позоришту Срце Србије она се осећа као особа са пуним правом да буде ту:

Стојим не тражим дозволу и седиште
Имам трајну улазницу за Косово и Метохију
Јер крај је увек и почетак тог перформанса
И без седишта ја ту налазим своје средиште (66).

6. Међутим, није лако одупрети се режији међународне заједнице. У песми 36 Стојанка Раденовић-Петковић описује оно што се тренутно догађа следећим стиховима:

На међународној и домаћој сцени
У току је перформанс „Косово и Метохија“
Одвија се час као староставна серија
Час постаје нова рунда преговора
У туђим мисијама и посланствима
На телефонима глувих се преговара (49).

Обесхрабрујуће је што се драма једног народа заиста доживљава као неки перформанс за свет, где су главни актери туђини глуви за аргументе и слепи за истину. Која је улога уметника у таквој ситуацији? Песникиња каже: „Држим карту Косова и Метохије /

Хоћу да крочим у ту представу“ (49). Њена карта за овај накарадни перформанс је историја њеног народа, културна баштина коју чува и жеља да остане део тог наслеђа. Као ангажовани уметник она јасно каже „Хоћу да крочим у ту представу,“ да будем учесник у том комаду, да променим ток радње. Наоружани стражари је враћају, светски режисери не дозвољавају мешање, али песник остаје доследан: „Никад не одустајем од своје улоге“ (49). Скептицизам који наша цивилизација гаји према улози поезије и моћи уметника да било шта промени у свету опште је познат. Поезију не треба идеализовати, јер она није, као што каже Адриан Рич, ни исцељујућа маст, ни емоционална масажа, нити лингвистичка арома терапија. Поезија не би требало ни да естетизује стварност умањујући тиме разне врсте насиља које постоје, јер тако песник постаје саучесник насилника и нека врста анестезиолога који сузбија бол. Међутим, Адриан Рич инсистира на прецизном дефинисању естетског, па и на непризнатој снази поезије:

Али „естетско“ такође можемо дефинисати не као привилеговано и самотно приказивање људске патње, већ као вест о свесности, отпору који свеобухватни системи хоће да угуше: као уметност која посеже за оним што је у нама још увек страствено, још увек незастрашено, још увек неугушено (137).

Стојанка Раденовић-Петковић је таква врста уметника коју затворене косовске капије не могу да зауставе. Њено оружје је реч и она мора све да изговори, како сама каже, без обзира којим просторима хода. Неко би рекао да су речи као меци, али она каже да су речи свици у мраку. Разоткривање истине може бити подједнако убојито као и метак. При томе, Стојанка не идеализује ситуацију па ни Србе као жртве.

7. У песми 55 она се још једном враћа Косову и Метохији у коме се дешавају све сама приказања, „Не знамо ко ту кога глуми / У ком је времену та представа“ (72). Њено путовање по српским земљама се завршава, она оставља иза себе оклопна кола, котуре бодљикаве жице, уперене пушке и стиже до Грачанице као врхунца не физичког, већ свог духовног путовања. Она каже:

Кулминација драме је ту
 Међу зидинама и ван њих
 Међу вашарским шатрама
 Где продаје се све и ништа
 Од игле до локомотиве уз
 Бес јад незнађе тихи пркос (72).

Да се песма завршава овим стиховима превладавала би патетика која није својствена доброј поезији. Међутим, Стојанка Раденовић-

Петковић јесте добар песник те стога поставља и питање сопствене одговорности, пребацујући га на поље вере као важног елемента српског националног бића. Она у последњој строфи приказује све нас у овој представи за коју више нема име и замишља анђеле који нас гледају док страдамо. Да ли се Бог драги на нас због нечег наљутио, има ли наше кривице у догађајима који су нас снашли, пита се песникиња. Ако нас анђели гледају, умето ли ми тај поглед да препознамо. Ово је последњи стих песме који отвара, уместо да затвара проблем. Да ли је и у којој мери систем моралних вредности српскога народа урушен дешавањима последњих година? Да ли су основне јединице наше културе угрожене сталним притисцима, манипулацијама, медијским злоупотребама и економским искоришћавањем?

За крај смо оставили песму 58 која се тематски наставља на песму 23 са почетка јер разрађује слику такмичења позоришних група на коме и ми учествујемо са представом „Прослава свих српских пораза.“ Ово је иронично-духовита песма у којој нестрпљива Светска публика очекује ту необичну представу која изгледа постаје куриозитет српске културе. Оно што узнемирује јесте начин на који песникиња приказује саму публику која „једва чека да нас види згажене / Понижене погужване посувраћене / Као мокре ногавице речних рибара“ (75). Изгледа да у наше дехуманизовано време отуђеност поприма монструозне размере јер се уништавање једног народа доживљава као забава чије узбуђење расте сразмерно округлости. Као у некој видео игри, противник је небитан јер је виртуелан, али га ипак треба до краја дематеријализовати. Питање како један народ међу свим другим народима постаје непријатељ светске заједнице не поставља се. И тако у песми народ приказује све своје голготе, на јавној сцени, све битке изгубљене, чегарску, кумановску, мишарску и своју представу завршава неочекивано, али у складу са њеним називом:

Онда за крај
 Отпевамо „Тамо далеко“
 Одиграмо „Марш на Дрину“
 Превара превара добацује публика
 То су песме победе а не пораза
 Ми и даље певамо и одговарамо
 Овако ми славимо ваше поразе (75).

Супериорни тон последњег стиха је можда одраз једне истрајне особине нашег народа, ината којим се он супротставља моћнијима од себе. Када народ има виталности да и своје поразе преточи у омиљене стихове, онда тај народ није лако уништити,

као да поручује песникиња. Она читаоца такође подсећа да је било лоших и неуспешних периода у нашој историји и да су сви остали иза нас, а ми преостали, уз то још са песмама којима не препуштамо заборау те тренутке несреће. „Они који воле само победе“ то не разумеју, али ми који вековима живимо на балканској ветрометини веома добро знамо да су ово немирни простори где победе смењују поразе као део живота.

Ако је Стојанка Раденовић-Петковић ангажовани песник и ако прихватимо дефиницију поезије Мјуриел Ракејзер по којој је поезија размена енергије која за последицу има промену свести, онда има и наде да ће се читањем њених песама код читалаца створити такво стање свести које ће довести до промене постојећих друштвених и политичких услова. Косово и Метохија виђене њеним очима 2007. године биће другачији приликом следеће посете.

ЛИТЕРАТУРА:

Brutus, Dennis. *Poetry and Protest: A Dennis Brutus Reader*. Ed. Lee Sustar and Aisha Karim. Chicago: Naymarket, 2006.

Лопичић, Весна. „Поетски патриотски перформанс: из туђине у одбрану домовине.“ Излагање са научног скупа „Јединство и мултидисциплинарност савремене науке“ поводом дана Филозофског факултета, Пале, Универзитета у Источном Сарајеву. 23-24. мај 2009. (у штампи)

Ракитић, Слободан. „Опасност од духовне клонулости.“ Разговор са писцем Слободаном Ракитићем. Славица Лазић, *Православље*, Новине Српске патријаршије, Број 1009, Рубрика „Разговор“

Rukeyser, Muriel. *The Life of Poetry*. Ashfield, Massachusetts: Paris Press, 1996 (first published 1974)

Rich, Adrienne. “Poetry and the Firgiotten Future” in *A Human Eye: Essays on Art in Society, 1997-2008*. New York: W. W. Norton & Company Ltd., 2009

Scully, James. *Line Break: Poetry as Social Practice*. Foreword by Adrienne Rich. Willimantic, Connecticut: Curbestone, 2005.

Shaw, Robert B. “The Poetry of Protest.” *Poetry Nation*, No 1 – 1973, 62-72.

Томашевић, Ђорђе Вид *Јединство српској историјској бића...*, Књижевне новине, 15.-31. бр. 1058, мај 2002.

СТАВ

СТАВ

Момир ВОЈВОДИЋ:
НАГРДЕ “ЊЕГОШЕВЕ НАГРАДЕ”

НАГРДЕ «ЊЕГОШЕВЕ НАГРАДЕ»

«Његошева награда» је установљена да буде подстицај књижевном стварању на ондашњем југословенском простору, да је југословенски жири додјељује сваке треће године најбољем књижевном дјелу, роману, насталом у три године након претходног награђеника. Замисао првобитна је била добра. Међутим, убрзо се показало да ни награда под Његошевим омфором неће моћи да опстане као књижевна награда додјељивана по естетском критеријуму усаглашеном од угледних чланова жирија, пошто је одмах у рад жирија почела да се мијеша владајућа врхушка Црне Горе. Само је у одлучивању први жири радио без видљивих притисака и том приликом награђен је роман *Лелејска њора* Михаила Лалића, објављен код «Нолита» у том времену. Име Михаила Лалића је прво уписано златастим словима на мермерну табљу на Његошевој «Биљарди». Други роман награђен «Његошевом наградом» без већих некњижевних обадања је *Дервиш и смрт* Меше Селимовића, који је иза те награде награђен свим већим наградама на простору српског језика. Слави роман *Дервиш и смрт* је предложен био и за «Нобелову награду», од чега се Меша «искрено најежио». А иза Мешине бесједе пред Његошевим ликом у «Биљарди» дешавале су се миле и немиле, достојне и недостојне бесједе и политичке ујдурме. Тако се књижевна награда, Његошевим именом заштићена, претварала све чешће љуту нагрду «Његошеве награде». Најбољи доказ да је «Његошева награда» постала књижевна награда књижевног тренутка јесте њена недавна додјела прозуну Мирку Ковачу, коју му је, ни криву ни дужну, утрпао у руке књижевни жири острвљен на српску књижевност и српски језик. Само жири који не зна суштину Његошевих пјесмотвора, висину, дубину и ширину Његошевих духовних полета и долета, који чак мрзи Његоша, могао је ударити шамар «Његошевој награди» и културном тренутку у Црној Гори, утрпавајући награду с Његошевим именом прозуну Мирку Ковачу, који не може никога увјерити да је икада прочитао које Његошево дјело као добар читалац. Међу добитницима «Његошеве награде» су и писци који су о Његошевом дјелу написали врхунске есеје и студије. А садашњи награђеник Мирко Ковач о Његошевим

пјесмотворима не би могао да напише ни шлајфну словесног текста. То гарантујем својом душом. Да затворимо овог прозуна у његову радну собу и да му дамо времена колико сам каже, само да му одуземо телефоне, па ако напише шлајфну словесног штива о Његошу, која би добила прелазну оцјену од учитељице, посућу се пепелом кајања пред «Биљардом» на коју је ових дана уклесано латиницом име и презиме писца *Губилишиџа*, јединог, а правог, његовог романа који сам ишчитао без застоја и без мучнине, док сам његове ексцентричне романе *Враиџа од уџробе* и *Моја сесџира Елиџа*, читао са обавезним превртањем утробе и повраћањем. Лауреат «Његошеве награде» Мирко Ковач није могао у Никшићкој гимназији 1955/56. код професора и прозног писца Владимира Мијушковића да напише писмени задатак за прелазну оцјену. Пошто није био кадар мождано да заврши гимназију, пошао је у Београд, социјалистичко пландиште свих мозгова оданих режиму, и у Београду је закриљен именом Ратка Божовића, социолога културе, постао прозун, објавио је роман првенац *Губилишиџе*, чије сам дјелове читао и у рукопису, када смо га сви куражили да се не плаши учења граматике и синтаксе, а имао је урођени никшићки осјећај за тачне падеже. Не треба доказивати да је проза Мирка Ковача крпеж и дрпеж штива његових лектира. Блиједи имитатор стваралачког метода Данила Киша, огромне ерудиције, Мирко Ковач, огромног незнања, је дрписао штива мање знаних писаца, не дирајући Борхеса Кишовог, и од тих дрпи-штива крпио своје романе, еклектичке крпљевине. За те еклектичке крпеже Мирку Ковачу је београдски власни естаблишмент културни измишљао и давао награде. Возикао се у бијелом «мерцедесу» и шепурио ситуираношћу када су озбиљни пјесници и прозаисти таворили, животарећи од књижевних хонорара. У тим годинама седме деценије, од 1960. до слома несрећне Брозославије, Мирко Ковач је био велики маженик режима и велики ругач свему црногорском, трудећи се да се што љуће наспрда црногорским пјесницима и прозницима: Бранку Бањевићу, Чеду Вуковићу, Сретену Перовићу и прочим, а Његоша је, имитирајући, тј. цитирајући Мирослава Крлежу, називао «џин на стакленим ногама»? А ових дана, из ината српској књижевности, јадни жири је нагрдио «Његошеву награду» додјелом исте Мирку Ковачу, прозону ког су до јуче, до ината и србогонске пакости, презирали и чланови жирија. А тај награђеник је приликом примања «Његошеве награде» брбљао покуде великој пјесникињи Десанки Максимовић, чије је име украсило «Биљарду», уз дивна имена Бранка Ћопића, Добрице Ћосића, Стевана Раичковића, Меше Селимовића, Михаила Лалића,

а име Мирка Ковача треба замазати глибом да не црвени од бруке «Биларда». Дакле, ко је мрзио Његоша, тај је утрпао «Његошеву награду» ексцентричном шкрабуну и дрп-прозону Мирку Ковачу, чији је мозак, то се одмах види, изузетан по томе што му је мали мозак већи од великог.

+ + +

Велико чуђење у Црној Гори настало је када је очајни жири тада у «процвату највише слободе», додијелио «Његошеву награду» непознатом књижевном трудбенику Јосипу Видмару, да би се похвалили великом Јосипу, како су наградили Јосипа из Словеније који је по наређењу компартијске врхушке изговарао велике похвале «вођи и учитељу» Јосипу Брозу, у данима када се исти утврђивао у краљевском двору у Београду, док су још димиле горе Похорја од ломача на којима су горела тијела безброј четника, остатака Краљевске војске Југославије, побијених по личном наређењу “маршала” Тита, који је наредио својим генерал-лајтнантима да код Зиданог Моста ликвидирају све четнике које су Енглези издали и разоружане предали егзекуторима «маршала» Тита.

А када је чуо Видмар да му је неки жири у Црној Гори додијелио «Његошеву награду», рекао је свом секретару: «Потражи у књижевним лексиконима и библиографијама основне податке о том црногорском попу, пошто морам при примању тог новца да им похвалим њиховог попа!» и око тог и таквог Јосиповог Јосипа шенила је ондашња црногорска врхушка, на прстима око њега ишла, само што му нијесу масирали старачке сијерме, пузећи пред Видмаром који о Његошу није знао више од словеначког ћука!? Несрећна нарав црногорских главуцана да шене и пузе пред јабаном никако да ишчили од Његоша до данас. Жалио се Његош Љуби Ненадовићу: «Нико не служи туђина као јадни Славјани!» Однио је Видмар новац од «Његошеве награде», а диплому је «заборавио» у хотелу, па кад су га звали врховници црногорски да им каже адресу на коју ће му послати «заборављену» диплому, он им је цинично препоручио да је «похране у Цетињски музеј». И тако је републички кључ, по ком су додјељиване «Његошеве награде» омогућио Видмару да се руга свој Црној Гори. Само то није једини случај ругања Његошу и Црној Гори од награђеника награде са именом Његошевим, чији су Ловћен са његовим гробом посјекли црногорски крстоломци, по наређењу Брозовом и по вољи Ватикана. Посебно фарсична збитија збијала су се у вези са додјелом те награде Мирославу Крлежи, о

чему сам говорио о претходном броју *Слова*. Додаћу овом приликом само згуду на свечаном ручку након уручења «Његошеве награде». Наиме, тадашњи црногорски предсједник Андрија Мугоша је нехотично, гестикулирајући про-суо супу, ударивши конобарову руку баш када је усипала супу Крлежи у крило. Крлежа је салветом отресао супу, дигао се, узео са чивилука мантил и шешир и отишао у шетњу пут Орловог крша, а када је излазио само је рекао: «Наши људи и наши адети!»

У Крлежином дневнику стоји умјесто описа прилика на Цетињу приликом додјеле «Његошеве награде» само овакав подсјетник за попуна страница у огромном дневнику од преко тридесет хиљада страна: «Његошева награда», Цетиње, Свети Стефан, велика жега, Мугоша». Иначе, каснија црногорска врхушка око Видоја Жарковића је била огорчена на Крлежу због његове борбе да не сијеку Ловћену главу, не руше Његошев Олтар и не дижу на Ловћен Мештровићев сецесионистички Маузолеј. Крлежа је боље од икога знао, као велики познавалац ликовне умјестости, да естетски маузолеј биће нагрда Ловћена и Његошевог идеала љепоте. Мирослав Крлежа није био Крват, био је Цинцарин поријеклом, православни атеиста, дјед му је из Крљежа, крај Дебра, био власник пекара по Славонији све до Беча и Пеште. Живио је од дједовог конта у Швајцарској, и први је 1946. године дао Титовој Југославији државни кредит који је, једини, враћен тачно по договору.

+ + +

Да је и непоновљиви монарх социјализма Јосип Броз доста патио од ненадмашног српског додворништва, рајинског умиљавања туђину, о чему је немогуће начинити хронику најмизернијих полтронских уфулавања сатрапу под реп, добро говори и ова кажа о подвирепству црногорске компартијске врхушке.

Пошто је црногорска компартијска булумента, освједочена по србогонству код врховног тираноса, начинила и од «Његошеве награде» политичко трговиште, довела је Сретена Асановића, црногорског прозуна, који је збирку прича *Слајка смрт* штампао десетак пута са десетак нових наслова, и тако, као за нове књиге узимао нове награде, као мезимац режима, поставила за предсједника жирија за «Његошеву награду», он ју је додијелио Оскару Давичу за његово најгоре пјесничко укоричење – одарницу поему *Реч на делу*, прво посвећену «хероју» Жарку Зрењанину са насловом *Зрењанин*, па по потреби доста касније препосвећену троструком

«хероју» Титу са насловом *Реч на делу*. Како је Асановић учинио да жири награди Давича жовијално се похвалио црногорској врхушки, трљајући руке: «Ударих шамар београдској књижевној четничкој олигархији!» и након свих фолклорних приредби око уручења «Његошеве награде». Окети, црногорска полтронерија је штампала Окетину награђену оду у најлукузнијој опреми. Када је искористила први велики пријем код Тита свечана делегација црногорска на челу са Видојем Жарковићем театрално се устремила на Тита у бијелој униформи герингуши и помпезно му пружила Окетину поему. А Тито, кад је загледао књигу, слушајући декламацију да је то књига награђена «Његошевом наградом», разочаран што није примио луксузно штампан јеловник црногорски, вратио је књигу уз уздах: «Кад ће мене тај Оскар оставити на миру?» Црногорци су остали без ријечи због *Речи на делу* у недјелу. Тако им је и требало.

+ + +

А када сам предложио за «Његошеву награду» роман Милоша Црњанског *Роман о Лондону*, са двадесет седам потписа онда познатих новинара и умјетника у ондашњем Немањином граду, и предао предлог Секретаријату за културу, и када су покушљали да сакрију мој предлог, а ја завршио на информативном разговору због њега, Бошко Пушоњић, дописник «Политике» објавио је да је *Роман о Лондону* предложен за «Његошеву награду», онда је Видоје Жарковић, бумбашир црногорски, кудраве косе бреноване, «ведра чела и образа чиста комуниста», запријетио празноглаво Душану Костићу, пјеснику и предсједнику жирија: «Ја Црњанском, фашисти, нећу уручити ‘Његошеву награду’, ако му је случајно додијелите!» Пјесник Душан Костић се нашао на муци, предочио жирију пријетњу врховне песнице црногорске, па су награду додијелили *Башии слезове боје* Бранка Ћопића, те је тако «Његошева награда» опет дошла у праве руке, а не у руке неког мезимца црногорске властодржне тевабије. Културна јавност је била огорчена због пријетњи жирију због Црњанског, а задовољна што је награда дошла у руке Бранку Ћопићу, који је сав износ награде дао за библиотеке основних школа и додао још својих пет милиона. Новчани износ «Његошеве награде» су поклонили и Добрица Ћосић, за обнову Његошеве капеле, Борислав Пекић, за основну школу у Шавнику, Стеван Раичковић, за библиотеке школа, Десанка Максимовић, за основне школе, Матија Бећковић, Митрополији црногорској, Меша Селимовић, такође библиотекама, а то нијесу учинили Давичо,

Видмар, Конески, Крлежа и Ковач.

Сјећам се Ћопићевог писма др Нику Симову Мартиновићу, директору Библиотеке «Ђурађ Црнојевић»: «Драги мој Никче, бићеш ми одговоран за ове књиге, хоћу да буду у дјечјим рукама. Само учини да ме не зову на разне свечаности у Црној Гори, пошто су моји нерви добро истањени на многим саслушањима иза рата». А у својој захвалној бесједи рекао је ово: «Хвала на овом великом признању, које за мене значи не само изаћи пред Његоша него изаћи и пред Милоша, вјековног симбола наше борбе за слободу! Ову награду примам и за оне моје саборце који су изгинули и нестали у вировима Врбаса и Уне и у мутним таласима Сутјеске!» Били су намргођени црногорски мргуди што Ћопић није причао похвале о њима. Ћопић је прошао боље од Крлеже, није му Жарковић Видоје просуо врелу супу у крило на свечаном ручку на Цетињу. Ћопић је замолио Душана Костића да се склоне од новинарске потјере, па га је Костић сакрио у Плав, свој родни крај. Међутим, и тамо их је прво јутро притиснуо тамошњи секретар комитета, који их је давио до подне причама о «великој перспективи Плава и Гусиња», а када је око подне замолио Ћопића и Костића да му «опросте што ће их оставити саме», јер мора да иде на сахрану свог тетка, ког је првог дана усмртио медвјед, Ћопић је викнуо: «Остави нас на миру, несрећнице! Причаш и трућаш о перспективи великој Плава и Гусиња, а сваког дана ти међед поједе по једног тетка!» Ову истиниту анегдоту испричао је лирничар Душан Костић.

+ + +

Велика гунђанција и грдна брбљарија настала је од црногорских успаљеника и национал-шизофреника противу жирија који је «Његошеву награду» додијелили пјесникињи Десанки Максимовић. Десанка је награду примила достојанствено, а њен новчани износ дала за библиотеке основних школа око Цетиња. Пошто је тих дана била сломила ногу, жалила ми се да не може да стане «пред Његоша са штапом», на шта сам јој рекао да је и Вук Караџић дошао пред Његоша са шутом. И није оклијевала са доласком на Цетиње. Ево мог извјештаја у стиху о том свечаном трену:

ДЕСАНКА МАКСИМОВИЋ У БИЉАРДИ

У Биљарди - стврђеној костима-
 Пред младијем, Његошевим ликом,
 Максимовић Десанка се ником,
 Осим Њему – претку у гостима –

Не обрати, искусна, за савјет:
 Како пјесник пустош да лијечи
 У времену глумом за ријечи,
 Кома каза свој творачки завјет.

Око ње се по свечаној сали
 Мају они који су јој дали
 «Његошеве награде» повељу;

Она, тиха, под црним шеширом,
 Суочена с предачким немиром,
 Свом Владици каза свету жељу.

Цетиње, 1985.

У свечаној атмосфери на Цетињу Десанка је пожељела да се види са ђацима неке основне сеоске школе и да они њу виде, па је одлучено да час пјеснички и сусрет ђака и пјесникиње буде у Основној школи у Љешанској нахији, на Барутани. Ђаци су гледали Десанку као икону, гледали живу пјесникињу из читанке, чије су пјесме читали и она им их овог пута говорила.

Десанка је као професорица одмах откључала ђачка уста и почео је школски час за памћење: ђаци су пјесникињи постављали питања све паметније од паметнијег, тако да се пјесникиња осјећала радосно и на њена питања ђаци су одговарали паметно и даровито. Били смо одушевљени часом. Али у тој дивној атмосфери јавио се директор Школе, дрипац, букове главе, са више траве у ушима но што коза може појести за десет дана: «Могу ли ја да те нешто питам?» Сви смо стрекнули од наступајућег дрипцизма и тупомозгизма, и ми, гости и ђаци. Ђаци су већ посрамљено спустили погледе, слутећи зло, јер су знали какав им је тупоглавко директор. Десанка се није збунила и рекла му је: «Изволите, господине, само питајте» Дрипац је треснуо: «Колико имаш година?» Ђаци, само што нијесу заплакали, нама уши горјеле од стида. Пјесникиња се насмијешила и одговорила: «Немам, господине, више година, све

сам их потрошила». Ђаци су наградили пјесникињу аплаузом. Друг дрипац је можда помислио да су ђаци њему аплаудирали, а не великој пјесникињи Десанки Максимовић. Послије часа рекао сам му: «Како, дрипче, питаш даму колико има година? Споменик се не пита за године! Она је жива историја, дрипче!» Он се само кезио и баздио из уста социјалистичким бирократизмом.

А ових дана опет је из уста дрипца отишла јавна ларма против Десанке Максимовић, чије је име златним словима ћиричним уклесано у мермерну табљу на «Биљарди». Оно је засметало Мирку Ковачу, који је у свом роману *Враџина од ушробе* описао умирање свог оца у собичку куће Зиројевића у Никшићу са толико мржње да би њоме Атлантук загадио или септичку јаму. И тај полуписмењаковић, који пориче своје исконство и проглашава се «хрватским писцем», на штету Хрвата, усуђује се да каже како му смета што је «Његошеву награду» примила и «цвркутава баба Десанка», која је и кад је умирала можда била свјежија од њега када је имао деветнаест година, а спрам ње изгледа као кртичњак спрам Виситора.

Погорица, 14. 12. 2009.

КРИТИКА

КРИТИКА

Лидија ТОМИЋ
Миодраг ЋУПИЋ
Радован ГАЈИЋ
Јован ЧАЂЕНОВИЋ
Златко ЈУРИЋ
Спасоје БАЈОВИЋ

О РОМАНУ *БОГОРОДИЧИНА КЊИГА* КОСТЕ РАДОВИЋА

(Коста Радовић: *Богородичина књига*, Орфеј, Нови Сад 2008)

Роман *Богородичина књига* (Роман о манастиру Пива) Косте Радовића упућује на светост и знамење Богородице и Богомајке или књижевно обликовани свијет манастира Пива чији је она заштитник. Поетску визију Пиве и њеног простора и овог пута је изњедрила Радовићева дубока везаност за живот овог краја, за судбину његових предака и потомака. Има нечег дирљивог у ауторовој посвећености тој земљи и простору или оним симболима Радовићевог погледа на свијет у којима Пива није само егзистенцијални простор људи, догађаја и времена, већ обиљежје специфичног сагласја симбола и њиховог значења у мозаички ситуираној слици свијета.

Литерарна перцепција Пиве успијева да споји наративну перспективу пјесника и ријеч *histora*, да обједини улогу животносног гласника и визионара у приповједачкој рефлексiji једног простора и необичних догађаја. Пива у Радовићевом роману има значење националног средишта и завичајног исходишта, али се у овом роману улога искона премијешта у вишу, доминантнију метафору Пивског манастира као кохезионог средишта спасења у токовима похара и страдања. Коста Радовић пише о Пиви и о манастиру како би, у симбиози два значења, доврхунио симболику манастира у односу на апокалиптичну симболику потопа. Антрополошка суштина човјековог гријеха прелама особине добрих дјела што доводи у везу судбину пролазности и земаљске пропадљивости с трајношћу постојања и вјечности.

Стога, писац овог романа иде за оним што је било, како би отргао од заборава догађаје и људе из прошлости. Коста Радовић својом књигом обогаћује тему вјечности, духовно и материјално богатство манастира Пива. Роман о њему и роман о Богородици је књига о оном што траје изван свега што је нестало или га више нема, било да се ради о ријечи или људима који су уградили свој живот у живот тог простора.

Тема Пивског манастира у роману садржи старохерцеговачко биће Пиве у новијим друштвеним приликама. Мозаична структура романа, саткана од митске и историјске слојевитости догађаја, свједочанстава, докумената и записа, легенди и предања, пророчанстава и предказања, конституише вријеме измијештања Манастира после четири вијека од његовог постанка. Композициона разуђеност романа

је природна ако се схвати сложеност ауторове идеје да на примјеру једног догађаја наслика људски пораз и подвиг, у исто вријеме.

Доминантна тема романа је апокалиптички схваћен потоп и премјештање цркве. Ријечи везане за мјесто гдје се манастир налазио и налази, гдје је био, а гдје сад постоји, у свом семантичком одређењу, разликују суштину искона и новог почетка. Пресељење из оног што је дубоко срасло за Пивско око и крајолик првобитног настанка има антрополошко својство живог бића, с два почетка, с два рађања у животу једног човјека. Судбина манастира граничи искуство жртве и спасења у архетипу вјечног животаи свјетлости.

Избор тема и мотива у роману је богат и разнолик. Чини се да Коста Радовић пише хронику Пиве на контрасту апокалиптично насликаних изазова постојања и истине о људима на том и другим просторима. Егзактност појавног свијета и виша сфера његове спознаје укрштају се у темама страдања. Егзистенција сурове јаве блиска је стварности сна, а људско зло теми милости и добротинства. Радовић вјерује да није исти човјек с Богом и без њега, што у цјелини романа предодређује контраст добрих, христоликих и нечистивих, антихристових особина бића.

Од прве странице романа, Радовићев наратор приповиједа о два свијета – земаљском и небеском, људском и оном другом, невјерујућем и безбожном. Гротескна сигнализација овог контраста уочљива је на Константиновом путу у завичај своје мајке, у Пиву, на разграђене дјелове старог манастира. Русоовска приврженост природи и божјој хармонији супротстављена је ужасавајућој деструкцији која, у широком луку, описује пораз хуманог у човјеку. Чини се да је ова нит унутрашњи агенс оне историје која се односи на тему злочина над људима и српским народом.

Дилема Косте Радовића није шта чинити између три обухватна тематска круга - „зла, потопа и завјета“ – већ како изњедрити и изнијети свети позив наратора и пјесника да те три велике теме конкретизује причом о простору „мисирског извора“ и причом о покретању манастира које се обистинило.

Реалистичком мотивацијом приповиједања, присуством калуђера Константина и приповједача, у овом случају свједока и учесника догађаја, блиског имагинативној реалности пивског Пјесника, а рекла бих, самог аутора, оправдана је улога свезнајућег наратора, неког ко зна и прати судбину Пиве и Пивског манастира.

Приповједачка и доживљајна перспектива два искуства, искуства лика, преломљеног у казивању наратора, довела је до синхроничне визуализације митских, паганских и небеских визија у непосредном искуству. Бијег костура и змија из потопљених гробова

и кућишта застрашујуће предсказују побуну против зла. Сусрет с опасношћу за Константина је искуство више од оног што му се догађа. Символика воде отвара трагове времена који иду до прве Ријечи, „настале од Творца који је, све сем Тајне, даровао човјеку“. Паралела између манастира и „лађе Творца на земљи“ обједињава мисао о спасењу, јер се у односу на тај метафизички склад, приповиједа о животу, од увида у натписе на каменим плочама до таблица с именима калуђера који су сахрањени поред манастира. Долина отворених гробова, поступно и убједљиво, уводи Константина у завичај, у његову љепоту и суровост. Страх од непознатог смјењује се с традицијом божанског и истинитог у „свједочењу“ људи и догађаја.

Свако поглавље дводијелно структурираног романа предочено је изабраним одломком, кратком причом или функционално одабраном цјелином. Њима се, као подтекстом, у функцији мота, интертекстуално прожимају токови приче, фабулативно везани за различита искуства, од пресуде о имовинском посједу манастира до печата „владања, отимања, насиља, безвјерности, лудила на коме игра црни реп и модерни човјек, бирократа, технократа без душе и милости“. Радовићев гротескни лик „беочила“, и у овом роману, симболизује зло. Оно, у Радовићевој књизи, има више семантичких одређења у драми неправедно оптужених, невиних жртвава фашизма и комунистичког терора.

Реалистичка мотивација записивања, коју омогућава калуђеров пут, или, хронотоп пута, аутору пружа могућност постепеног увођења мотива у причу. Један од првих, после симбола „мртве воде“, „костију“ и „змија“ везан је за говор докумената и записа (нпр. Никифора Симоновића о томе како је народ у Пиви градио свој манастир), затим, за жива сјећања и изабране цитате о убијеним, невољним и прогнаним људима. Роман реконструише историју манастира и православне традиције на овом простору, од спомињања Немањине задужбине у 13. вијеку до успења манастира у двадесетом вијеку. Хронологија догађаја није поступна, већ асоцијативна, остварена према знамењима на која приповједач и калуђер наилазе.

Уводне цјелине наговјештавају, а поглавља тематизују тајновите сеобе у које су уткане све приче – од прве пјесме Новог завјета – Богородичине, до искуства страдања у нашем времену. Широки дијапазон историјских личности које се помињу у роману, од Нерона до грађанских сукоба у Црној Гори, од тема постања до тема рата и разарања. Континуитет збивања памти „косовске, турске, швапске, отаџбинске, бољшевичке, устаничке, гладне, године куге, шпањолице“, највише „братоубилачке“, „јамождерне“ године. Коста Радовић зна за тајне „јама и тамница“, због чега „Богородичина књига“ садржи и тему „убијања Бога“. Страдање народа у роману поистовјећује се са

страдањем Христа.

Тема братоубиства спаја се с темом грађанског рата, а пресељење Манастира с гријехом, са страдањем свештеника, убиством краља, стрелиштем и убиством народа у Пиви 1943. године. Фашизам, папизам, бољшевизам су ознаке зла у Радовићевом роману о којима и сам, у својству аутора и свједока, казује. Чини се да је поента Радовићевог односа према догађајима садржана у ставу да је људе, попут њега, „Бог одабрао, да свједоче Истину!“ Другачије, „не би се знала истина о злочину“, због чега и Радовићево књижевно свједочанство има значење завјета и литерарног фрескописања о мученицима и жртвама.

Други дио романа говори о људима који су уградили себе у изградњу бране и подизање манастира. Аутентичност имена у историји ових догађаја, од инжењера Риста Ашанина и његове узвишене бриге за изградњу бране и очување манастира, до Анике Скворан, професора и научника за конзервацију фресака, потом великог броја ликова који су уграђени у живот бране и подвиг пресељења манастира, омогућава овом роману документарност коју потврђује земаљски живот изабраних ликова.

Освећење Манастира у новом простору овјековјечује света служба и Сабор којем присуствује Патријарх Герман. И на том мјесту, као и у читавом роману, уз мир хришћанске духовности иде и немир политичких прилика. Уз чашу меда, и чаша жучи, уз добре људе, политичке наредбе и диктати. Коста Радовић слика и тешко вријеме политичких неслобода и терора, од којих је најтеже рушење капеле на Ловћену, које, и у овом роману, потврђује драму човјека, српског народа и православлја. Одлазак калуђера Константина из завичаја означава епилошку границу романа и „невидљиви крај Константинове књиге“. Предсказање краја 2012. године, из Константиновог посмртног јављања Василију Блечићу, актуализије дијалог мита и стварности, истине и опредмећене реалности која и у животу, и у литератури, долази са истог извора – живог, усменог и књижевног летописа вјечности.

На крају, препоручујем роман „Богородичина књига“ Косте Радовића читаоцима и нараштајима будућих сјећања и читања Пиве. Сигурна сам да књига о Пиви и Манастиру носи историјску и естетску поруку одуховљене љубави према завичају и истини. У то име, повјеримо своје интересовање Костиној литерарној визији Пиве и Манастира. Нећете зажалити. Напротив! Понијеће вас лакоћа приповиједања, њен емоционални ток и атмосфера старине која се гласом са извора чистог језика и сама открива.

СТИХОВАНО СВЈЕДОЧАНСТВО

(Андрија Радуловић, *Звоно*, Унирекс, Подгорица, 2008)

Престижна и традиционална награда Удружења књижевника Црне Горе за 2009. годину, која носи име славног војводе и пероносца Марка Миљанова је јединствена књижевна награда и то не само у Црној Гори, већ и у региону, јер се додјељује за високе естетске и етичке вриједности и домете књижевног дјела, и овог пута је једногласно додијељена познатом пјеснику Андрији Радуловићу за књигу поезије *Звоно*.

Поема *Звоно* Андрије Радуловића је мајсторски саздана поема високе естетске вриједности, која је истовремено и стиховано свједочанство, гдје се вјекови и ликови озвјездано спајају у пјесму, што је чини оригиналном књижевном творевином, и по иноваторско-поетичком поступку, пробраној лексици, имагинарном и идејном обликовању стихова са изразитим личним печатом.

Пјесник Радуловић је и у претходним својим књигама био склон експериментисању, но овог пута одлучио се за пут којим се ређе иде, и на том путовању извојевао је снажну пјесму-поему пуну лепоте и бола, или прецизније пјесму о нама!

Јунаци ове поеме-романа у стиху, са драмским и сценским елементима, састрадавају, витезују, зидају цркве, живе подвигом и за подвиг, броде путевима неизвјесним, судбинским, господњим, ћирилични и крстолики уписују се у свој језик, вјечност и памћење. Они нам откривају стравичне слике и симболе једног и другог свијета.

Стихови ове моћне поеме упили су онај фермент жестине подловћенске Црне Горе која је сањала о Гори Атонској и златном Кијеву, а обилићевски живјела и мислила распета између два царства, између сунца и мјесеца.

Од првог до посљедњег стиха у овој књизи, која се чита у даху, траје беспоштедна расправа са самим собом, разговор са косачима бијелих зора, са коријенима, чемерним временима, гробовима, братским ранама, неимарима и пустоловима, кнежевима, видарима и видовњацима, држећи ону температуру која походи ријетке да дубоко осјећају, мисле и пјевају судбину човјека и свијета. Апострофирају се прошла и пропала слава, изгубљена начела и вриједности које су ишчезле и нестале.

Пјесник дозива, слика, васкрсава, опомиње, дарује, онеобичава, удахњујући живот лирским јунацима у свепростору, гдје историја наново полаже а пјесник казује, твори, трага, преиспитује.

Седам пута крст
 Уз планину носили
 Седам пута крст
 Над гробом ломили
 Сад се тражимо обезглављени
 Затрављени
 Ми с ове
 Они с оне стране
 Не би ли се срели разабрали

И све у круг ко да су магнети
 У костима отказали

Битна одлика Радуловићевог рукописа јесте уздизање доживљеног у поетско-непоновљиво, често муњом обасјано.

Пјесник стваралачки морално исписује странице болом и неспокојем и стиче се утисак да је дуго и дуго носио у себи и у сопственој души огледао пјесме сливене у *Звоно*.

Света дужност пјесника је да буде свједок времена, а Радуловић је доиста испунио и ову обавезу и искрено обрадовао својом поемом сваког сензибилног читаоца и све нас који данас мучимо исту муку, и исту бригу у Његошевој Црној Гори.

Књижевна критика истиче значај и квалитет Радуловићеве поезије, која је већ преведена на скоро све европске језике, и побрала десетак угледних домаћих и иностраних награда и признања, а недавно овјенчана и наградом Фестивала поезије – **Златно перо Русије**, што овог пјесника сврстава у онај уски репрезентативни круг стваралаца за кога морамо имати слуха и поштовања, јер његова књижевна ријеч све више осваја просторе утицајних култура.

КАЖИПРСТ МОМИРА ВОЈВОДИЋА

Кад човек посматра песника Момира Војводића, у тренутку док он нешто потписује или записује, а засигурно је тако и када пише, овај човек, у једном детаљу, у потпуности, и без скривања, разоткрива свој карактер у целости. Наиме, док шака држи стегнуто, какво год, писало или оловку, кажипрст Момирове деснице је у строго заповедном положају, скоро у заповедном грчу. Момир дакле не пише већ, јасно, заповедно наређује, командује свој текст, свој стих. Онај који ово зна, сасвим друкчије и приступа Момировој поезији и сасвим друкчије чита Момирове песме.

Да би ма ко заповедао, да би командовао, посебно да би се неко усудио да командује кроз своје стихове емоцијама, осећањима читалаца тај, пре свега, мора да има ауторитет. Ауторитет подразумева власт, признату одређеним обзнањеним законом или општеприхваћеним начелом, или пак, препознату моралном врлином, која чини човека човеком и међу зверињем и у свем човечанству.

Тамо где није ауторитет титуларан, где није додељен по сили ове или оне бирократије, тамо ауторитет почива на моралном интегритету, на неповредивости личности, установљеној кроз јединственост и доследност, без компромиса, у својим поступцима.

Момир Војводић можда нема ништа друго, али има то што човек не може да прими од другог човека, већ то стиче непосредством пред изазовима живота, има чистоту образа коју је успео да утка у сваку своју реч. Такав, Момиров стих стоји као морална команда, баш за војске генерација које ће доћи, а не за легионе посрнутих родова, који нису имали снагу да стоје усправно већ су, на жалост: само пузали.

Који између људи пуже, зна се, тога сви газе и за њега, други, никаквог поштовања немају.

Ко међу људима не стоји тај ни не постоји, отуда данас, нас као да ни нема.

Отуда ће песник у величанственој поеми сачињеној од низа песама *Кућни вук* сам завапити: «Мој вук није натрашке пузио / Пред ловцима и стрављен сузио / Ни лизао душманске трагове / Ни

њушио гоничке прагове / Он никада крвнику не ода / Својим трагом збјег вучијег рода.» (*Мој кућни вук напирашке не љузи*)

Ако је за утеху, нас, тог Момировог «вучијег рода», није било пет векова, па смо опет никли, у неким славним, непужећим родовима.

Велики је Бог, даће опет.

За такве, за оне који ће нам бити понос, а ми њима сажалјива срамота, за њих Момир оставља свој стиховани траг, да знају којим путем се иде у славу и чиме се то у слави стоји усправно.

Само слава држи кичму човека усправном како ниједна друга сила не може. Истинску славу само жртва хероја носи.

Момир је «најнаграђиванији» српски писац. Нема, међу песницима у Срба, ниједнога који је од сваке власти добио више награда од Момира Војводића.

Наиме, у новијој историји српске државности, од времена када су се наша заблудела покољења заблудела Западом, од када су своју судбину везала за бечке, версајске и лондонске интриге, па касније за московске и вашингтонске, а сада и бриселске уроте, код Срба је постао обичај да сваког, заиста великог, песника међу собом власт одмах јавно обележи. Чим му глас постане звучан, а стих омиљен и у народу понављан, власт таквом песнику одреди стални жандармски, пандурски или полицијски, као то која власт хоће, надзор и редовну полицијску стражу пред кућом. Песници су одавно, од банкарске елите света, проглашени као склони самоповређивању и нарочито самосмрти.

Такву награду је Момир, за своје јасно српско песништво, добио од сваке државе, где год је власт била несрпска, а у којој је песник морао да живи.

Неповредивост личности, која даје снагу да неко пева заповедно, може само да се темељи на беспоговорној духовности, а ова једино долази из познавања Бога.

Нико ко не верује у Бога не може имати никакво морално утемељење, јер сваки морал истиче само из познавања закона Господњих. А право познање Бога страх је од Бога. «Почетак је мудрости страх Господњи»(Псалми, 111.10), каже Књига.

Отуда, Момира не плаше никакви смртни самобогови солане, ђукане, холбергане и остале сатане. Христ, син Господов, поручује у име оца и каже: « Не бојте се. Стражите!» И Момир стражи за потомство, за оне који неће учити матерњи језик већ језик чојства и јунаштва, језик Срба. На тој стражи, са те страже песник поручује:

Стојим у свом гробу до рамена
Сучу искре из кремен камена

Зора дланом зној чела ми маче
И како дан рађати се заче

Прије првог сунчевога зрака
Ограши се Сунце моја рака

Рујна рана земље сред долине
У којој је прах војводе Мине

Мога претка – која и за мене
Чува аршин вршине зелене

Моја снага полако отвара
Мој гроб ритмом поја из олтара

Зборе искре испод гробокопа
ЧОВЈЕК СЕБИ ГРОБ САВ ЖИВОТ КОПА

Момир пише о ономе што је било и пророчки види да ће опет бити. Јер друкчије међу људима не бива. Борба са нељудима вечити је усуд богобојажљивима. Али Момир познаје закон Божији и отуда стихом заповеда: «Побожности нема без љубави/ Зраку наде држе и губави», у песми *Крстѝ камењак да уклешем речи*.

То је тајна универзума Господњег, љубав.

Ту тајну Момир проноси својим језиком кроз свој, наш српски језик, а то значи међу коленима родова наших.

И то све, мора да се заповеда, не може тек само да се сладуњава декламује, рецитије. Јер то је дужност свакога пред Богом. Љубав Господња.

И без намере да икога увредим, стихови Момира Војводића нису нешто што звучи истинито када су казани са усана жена, али засигурно, носе дубоку истину ако их мајке казују својој деци.

Сваки камен прича своју причу
Што кам ћути то зрикази зричу

Нема гроба да камен не жуди
Камен стичу само срећни људи

И памћења камења Бог куша
Гробослови диктати су душа

Клесао сам у кам што гроб збори
Да се душа са прахом не спори

Укlesaвах у надгробњак сиви
Оно што ми казиваше живи

Они које отех забраву
Зарастају у трње и траву

И камена ружа уз гроб вене-
ЗАБОРАВ ЋЕ ПРВО СТИЋИ МЕНЕ

Када Момир пише, како ћете сада и сви приметити, кажипрст његове шаке деснице увек је у заповедном положају, јер Момир нити цвили своју реч нити моли своју реч, он зна ко је и шта је и откуда Момир Војводић заповеда своју реч, а та реч јесте реч језика Срба.

По том кажипрсту, али пре свега због Момирових стихова, када се о овом или о оном песнику буде говорило: певао је онако, певао је овако, о Момиру ће морати да се каже: својим стихом Момир Војводић је заповедао овако и овако и никако друкчије. Љубав Господњу.

Света књига нам поручује: «Блажен је човек који се боји Господа, за његове ће заповести веома марити.» (Псалм 111.1.)

Издигнувши свој језик, наш српски језик над себе самога, барда српског стиха, Момира Војводића, свевелика воља издигла је до Блаженства.

Пажљиво слушајте сваки стих који ће наше усне изговорити и када Момирове склопи мир Господњи, а даће Бог да на то, ипак, почекамо.

За Момирове стихове тек ће, веома, марити потомства Срба.

Блажен, дуго био међу нама.

НАД ДЈЕЛИМА ЈОВАНА ДУЈОВИЋА

Крсӣ

Књига *Крсӣ* је малог формата, 84 стране. Предговор је написао Добрица Ћосић који ће овом приликом рећи: „Друг сам свима који се муче за истину и траже пут који води спасењу и достојанству српског народа” Поговор, аналитичан и садржајан, дјело је Миодрага Мркића. Уводна пјесма је посвећена *Божјој чесици на Румији*, док *Крсӣ*, по којој је књига и насловљена, има визуелно облик крста, посвећен митрополиту Амфилохију.

Дујовић има ангажовану поетику у складу с догађајима из овог времена, историјских али претежно поразних и губитничких, од уводних, *Самодреже*, *Меџохије*, *Црнојорке и оне*, *Санкције*, *У служби домовини сви су тријеси ойрошиени...*

Он је у овој малој књизи показао суму свога стваралаштва, те га, не без разлога, критичар (М.М.) види као - Јована Богумила.

Избор стӣарих и нових њјесама

Пјесник и уредник **Стварања** Гаро Јовановић приредио је избор из осам Дујовићевих збирки под насловом *Стӣари и нови стӣихови* која је, као углавном све поменуте књиге објављена у издању **Удружења књижевника Црне Горе**.

Од прве збирке *Карагај*, преко *Ринја*, *Амалама*, *Ошворених рана*, *Иједа*, *Сврајка*, *Анџичкој јеловника* и *Крсӣа* до нових пјесама о Васи Чрапићу, Санкилотима, Да Винчију, и у овим пјесмама доминира осебујна тематика, а највећма она која се односи на непрестано страдање српског народа.

Би шио би

Најобимнија и могло би се рећи најзначајнија Дујовићева књига из овог опуса је *Би шио би* - нека врста романа а, у ствари, аутентичан журналистички животопис, у коме је на око 400 страна, описао свој животни пут од сирочета и чобанина до угледног фељтонисте и пјесника.

То је друкчија, проширена и прозна форма углавном цијеле његове поетике, која се протеже од најранијих патничких и мукотрпних дјетињих а потом животом опипаних дана, до периода, кад ће као у уводној пјесми рећи:

„Док наједном
 Као Божјом руком
 Не би уроњен у живот
 У коме су као од шале
 Одрпанство, муке, глад патње
 Потонуле, нестале
 А ти изненада изронио!
 И сад – наопако као да жалиш
 Што ти од таквог и толиког „богатства”
 Под старост нешто мало није остало
 Бар да се хвалиш.
 Или је – боље тако!”

Необавезна анџолоџија свјетске поезије

Необавезна анџолоџија свјетске поезије је и необавезна и необична, у којој су пјесме 209 аутора уврштене по азбучном реду.

Одабрани су наши и страни пјесници, они који су му се нашли „под оком и духом” што је и разлог те не доминирају баш најистакнутији. Па ипак ту су Генади Ајги, Ричард Бернс, Брехт, Буковски, Валери, В. К. Вилјамс, Гумиљов, Еминеску, Кардарели, Квазимодо, Манделштам, Монтале, Петропулос, Ружевич, Станеску, Фјори, Херберт, Шимборска, Ценингс...Затим наши: Дис, Дучић, Дубак, Јововић, Бећковић, Лесо Ивановић, Максимовић, Ного, Новаковић, Павловски, Петровић, Ратковић, Раичковић, Ристовић, Секулић, Стојадиновић, Тадић, Тодоровић, Трипковић, Ја Коб Гр Об А Ров, Комненић, Лакушић, Црњански, и други мање знани аутори, његови савременици, који су му запали за око, срце, душу...

Тријумф - То мајка више не рађа

По много чему је карактеристична и његова, у овом низу, посљедња збирка поезије *Тријумф*, поготово њен други дио - *То мајка више не рађа*, иронично интонирана флоскула о Јосипу Брозу Титу и његовим деформацијама и другим мањевише негативним дјелатностима, чији атрактивни живот је пјесник успио да прати од његових почетака па до краја, устврдивши како не вјерује да има тог народа који би пристао да му негдашњи окупаторски каплар буде вожд пола столећа, а ојађеним Србима је то успјело.

Поред списка бројних му жена (до Јованке Будисављевић која му је била 15 и посљедња, промијенио је Рускиње, Чехиње, Туркиње, Анадолке и с њима имао једанаесторо ђеце) ту је и евиденција бројних му високих одликовања која је добијао диљем

свијета: из Европе 22; Африке 17; Јужне Америке 5 и Сјеверне Америке 1.

Зачудо - само једно !

Зловремене оде

Посебно дјело су Дујовићеве *Зловремене оде* дневнички амалгами о свему што се у политичком и културном свијету догађало и што га је на свој начин тангирало током посљедњих година, који су у највећем броју објављени у бечкој а српској *Истини* - електронској-интернет новини Петра Милатовића.

То је, слободно се може рећи водич, кроз нашу десетогодишњу драму, с преписаним траумама и отвореним ранама, задатим с небеских висина и ко зна из којих свјетских даљина до аутогеноцидног саморањавања и самоубилачких подухвата браће и небраће из сваког буцака, с очигледном и непромашивом метом – докрајчити српство на свим балканским просторима и остварити вишевијековну европску бестијаланост.

Но, прије свих, како год гледали, страда оно што је начето - света српска земља Космет, на које се „НАТО устремио а онда бацио стравичну количину радиоактивних бомби - каже Добрица Ћосић у једном интервјуу - претварајући у спржену земљу територију којом је требало да прођу њихове, ослободилачке трупе`.

То тло је вечно заражено - канцерозном смрћу...”

Нејко бјеше Дујовић Јоване

Свестрана студија о поетици Јована Дујовића на чија дјела су осврте писали Ж. Никчевић, М. Тодоровић, М. Мркић - (четири обимна есеја), И. Лакушић, М. Јоксимовић, М. Ј. Данојлић. Г. Бјелановић, др Ј. Чађеновић, Ж. Ђуровић, Р. Поповић, др Слободан Томовић, Комнен Бећировић...

Ту су и интервјуи с Ј. Дујовићем, те један његов краћи фељтон о Петру Перуновићу и Николи Тесли и разговор с Трифуном Ђукићем, аутором знамените антологије *Поезија векова*...

Други епистоларни дио књиге посвећен је Дујовићевој занимљивој полувјековној новинарској кореспонденцији с бројним актерима његових чланака, репортажа, фељтона и, књига, међу којима су Војо Ђукић, Божидар Вуковић, Бранко Стошић, Божидар Ивановић, Вукашин Јанков Вукотић, Данило Лекић, Милосав Лалић, Ратко Ђуровић, Ж. Ђуровић, Светозар Ојданић, Свети Архијерејски Синод, Др Милан Гвозденовић. Др. Милан Драгутиновић, Војо Ђуровић, Благоје Кораћ, Миролуб Тодоровић, Иван Комарица, Милош Остојић, Петрашин Бојовић, Лилјан Дирјан, Др Драгутин

Вукотић, Веселько Видовић, Бранко Марковић, Јован Стрезовски, Предраг Ковачевић, Драган Милановић, Момчило Цемовић, Божидар Вучуровић, Даница Мирашевић, Божидар Кажић, Митар Кнежевић, Владимир Отовић, Петар С. Брајовић, Милан Ковачевић, Миодраг Мркић...

Дујовић има маркантан лик, браду и лулу, чиме је привлачио многе сликаре и портретисте, те овај аутор међу страницама својих дјела има више портрета од било ког писца с ових наших простора.

Зоолошка чиианка

Угледни црногорски издавач **Унирекс** објавио је Дујовићу изврсно илустровану књигу поезије за дјецу *Зоолошка чиианка* а у ствари пјев о дјетињству и животним догодовштинама у раном добу и незаборавним морачким данима...

Књигу, коју је од корице до корице илустровала академски сликар Тијана Дујовић, отвара овим стиховима,, једноставна и питка пјесма: *Завјет*.

„Да би писац био
 Да би писац постао
 Писац је само ЧИТАО И ЧИТАО!
 Од кад је слова освојио
 Никад се од књиге није одвојио.
 И кад то нико није знао
 Он јесте –
 Писац је постао!

Доминантна су два циклуса: *Ловац у жутиом љети* и *Зоолошки врџи*, *Крајности*, те *У мом крају њредности дају чају* свамогућа и знана имена чајева; *Необична армија* - секунд, минут, дан, недјеља, мјесец, година; *Ловићи* атрактивна поема о томе како су настала презимена старих Словена као Га-ловићи, Ку-ловићи, Хрка-ловићи...

Није изостала ни напомена да је сва ова поезија својевремено објављена у знаменитом Десанкином књижевном часопису **Змај** и **Дјечјим новинама**.

Оно што је необично и што се у нашим условима ријетко догађа, седам Дујовићевих књига, разноврсне тематике, објављене су у истој години, захваљујући Удружењу књижевника Црне Горе и преданошћу његовог предсједника Илије Лакушића, док су „*Крси*” и „*Зоолошку чиианку*” објавили **Пегаз** из Бијелог Поља и **Унирекс** из Подгорице.

ПРИЧЕ СА ОВОГ И ОНОГ СВИЈЕТА

(Михајло Орловић: *Кишни снови*, Удружење књижевника Републике Српске – Подружница Бања Лука, 2009)

„*Ой̑каг су йочеле ове кише, мали сања кишне снове.*“

(*Кишни снови*)

„*Пагала је сий̑на киша, усй̑авуша.*“

(*Слајка заборавносй̑*)

Нова књига Михајла Орловића *Кишни снови* је збирка 18 прича, односно: 16 прича и четири кратка анегдотска записа. Већина прича које су уврштене у ову књигу су награђиване на конкурсима за причу што потврђује њихову, несумњиво, књижевну вриједност. Ове приче, мотивски и стилско-језички, чине једну приповједачку цјелину која на најрепрезентативнији начин представља аутора као прозног писца. (*Кишни снови* су трећа књига прича Михајла Орловића. Такође, објавио је пет романа и четири збирке пјесама.)

У *Кишним сновима*, Михајло Орловић, волшебним причама одгонета: чаролије, враџбине, сугребе; лудорије, сурогате, баксузе; снове, сјенке, приче с оног свијета; језичке заврзламе и, будибог с нама: говор трава, птица и заумног сновиђења.

У причи *Гојкова сахрана*, својеврсној причи са оног и овог свијата, главни јунак Гојко, долази у сан и тражи причу о себи. У фиктивном свијету, он је сахрањен, али се појављује међу живима и иде за онима који су кренули на његову сахрану. На крају приче, у ефектном завршетку, сазнајемо за Гојкову сахрану, али и да он, у ствари, није ни сахрањен, односно да то „*није за йричу*“.

Посебно је потребно издвојити причу *Слајка заборавносй̑*. У овој причи Орловић, на кафкијански начин, плете причу као паукову мрежу у којој Стефан, главни јунак приче, у својој заборавности, као у неком лавиринту, упада из једне замке у другу, односно налази се у безизлазу. Орловић, вјеродостојном приповиједачком сугестивношћу постиже крајњи ефекат тако да читалац, на крају приче, такође, заборавља који догађај је главни јунак пожелио да исприча на почетку приче, „*с којим је, йрейричавајући йа, у йосљедње вријеме, увесељавао друшй̑во*“.

Михајло Орловић, у изузетној причи, *Каг се Симан женио*, приповиједа причу о причаоцу Симану који је волио да бесједи и који би, ако га неко прекине, заборављао шта је почео да приповиједа и настављао неку другу причу. Ова прича, као и неке друге из ове књиге, написана је у духу књижевног наслеђа, врских Крајишника: Петра Кочића и Бранка Ћопића. Такође, и Орловићеви јунаци говоре језиком Грмеча и Подгрмеча, језиком Крајине: збијају шале о другима али и на сопствени рачун, духовити су и имају осјећај за хумор, радо говоре у загонеткама и алузијама, мудрују, безазлено сплеткаре, оговарају, помало су – како би Ћопић рекао – *врнџави* и *врлејни*. Ово не чуди јер, бавећи се новинарством, Орловић се сусреће са, условно речено, „мало другачијим људима“. Веома је извјесно да је овом аутору, приликом грађења основних карактеристика главних ликова, као архетип, послужио карактер неког од учесника у емисијама „Сто људи – сто ћуди“ и „У орловом гнијезду“.

„Прича би у њочетку била занимљива, али би је Симан, нејде на њоловини развукао, њако да није имала ни љаву ни реи.“ – наводи се на почетку приче, е да би, Симан, који изнова почиње причу о својој свадби, рекао: „Моја њрича је као камилица. Лијечи и мирише. Каг би је неко сџавио на рану, одмах би зарасла“ Његова жена му налаже: „Иди њо оној свој њајду шџо воли да љуџи њуђе њриче.“ До краја приче, читалац неће сазнати причу о женидби и, док брбљивог Симана шаљу у град по банане, његова жена ће завршити у кревету са јединим који је хтио да саслуша Симанову причу. „Село к’о село љуџи, само му њонекко шайне у лице: – Е, Симане, да џи знаш какве они њриче њричају.“

У причама *Писмо са оној свијетџа*, *Идем ја њрви* и *Причам да ми буде џоре*, аутор приповиједа о овом и оностраним животу. Такође, и у овим причама, Орловић, аутопоетички, промишља о причи и причању. У првој од три наведене приче, причаоцу стиже невидљиво писмо из загробног свијета; у другој двоје супружника се надмећу ко ће прије отићи на онај свијет, а у трећој – најтрагичнијој причи у овој књизи – отац шаље у смрт своја оба сина и, причајући другима о томе, кажњава себе за учињено недјело. У причи *Причам да ми буде џоре*, главни лик, који неизоставно мора да исприча своју исповјест, наглашава: „Ја њричам да ми буде џоре. Хоћу свијетџу да кажем како има љаво који ради њо своме и све сваљује на човјека.“

Прича-басна *Нора* има социолошко-еколошко карактер и по томе је јединствена у овој књизи. У њој, Орловић, на алегоричан начин, приповиједа долазак „безбрижне шумске муве“ у варош гдје су је дочекале, урбане, „зелене зунзаре које су живјеле на

градском ђубриштиу“. Карактеристичност ове приче је изражена и у филозофском контрасту и сукобљавању урбаног и периферије која „ужасно мирише на росу и шумске јагоде“.

Наведени мотиви и карактеристике приповједачког поступка Михајла Орловића, у књизи *Кишини снови*, најбоља су препорука за читање ових врских прича.

Спасоје БАЈОВИЋ

ПОЕТСКИ УЗЛЕТИ ВОЈИСЛАВА Т. КАРАЦИЋА

(Војислав Т. КАРАЦИЋ, *На удици изгубљеног вјетра*, Унирекс, Подгорица, 2009)

Да је поета дубоко загледан у тајне бивствовања, да се наслутити из стихова: „Ко ће плавет надплавити... Воћке зреле у бехар вратити” да смо ловци и, уједно, заробљеници на удици илузија, наговјештава нам наслов шесте по реду збирке пјесама истакнутог црногорског пјесника Војислава Т. Караџића. Сам наслов збирке „На удици изгубљеног вјетра” буди у читаоцу слике узалудне потраге за изгубљеним и немогућим, као и слике немира на чудесним таласима постојања. То је усуд непрекидне метаморфозе у трусном подручју збиље.

Збирка је сврстана у три циклуса: „У зглобовима живота”.

„Њихање душе” и „Прозивка пролазности” који су вјешто увијени влакнима наде, љубави и вјере, што их утапа у илузорни оквир трајања и нестајања. У „Зглобовима живота” пламињају пјесникове филозофско-поетске сентенце, знаци животног осви-та у узбурканом окружењу: „Трени се боре с неиздржом/Дна клобукну пакленом намјером... Врисак вјечни зазиђује свјетила/Над безданом тајна заноћила”. Аутор је заокупљен временом као егзистенцијалном, поетском и историјском категоријом у коме се сублимирају бол и радост, свитање и замрцање. Пјесма „Збиљу свијета не премјери” читаоца усмјерава у чудесна пространства недохвата: „Збиљу свијета нико не премјери /Ружу душе не окруни/ Траг потомству не умјери/ Жижу судбе не узбуни”.

Караџић апострофира тријумф живота над невидљивим гвожђима судбине, настојећи да проникне у смисао постојања, да се приближи божанском, да пригрли сјај: „Пожелим срце у дебло да урежем/... За сунце себе да вежем/Преливом дуге будим заспала љета”. У зглобовима трајања пјесник неуморно трага за поетским кључем којим ће отворити капије спаса и извести снове у хармонију бесконачне слободе. Тај кључ као да се назире у пјесми, „За зелена свитања” гдје лирски субјект градацијски слави златну нит постојања, слави изворе живота, материнство, доброту, снове на

самрти, осмијех што животу даје крила: „За зелена свитања испод крова свијета/ За наду што се за човјека држи/За птицу што се не боји лета/За материнство што сеже до сржи/...За бескрај што нас тајном прима/За мудрост што у сљепилу не скончава”.

Тако ће и ћилибарски снови повратити зору проживљеног. У језгру Карацићевог лирског свијета блиста свети завичај. То је његово поетско склониште у коме је свој на своме: „Овдје покрај баре/Крај извора и шљивика/Блага, кротка и све немља/Са кућама налик на шубаре/Кад их такне вјетра дирка/Развило се селце моје/Моја свитац земља”.

Други по реду циклус „Њихање душе” прожет је љубавном чежњом и узлетима, као пркос времену. Љубав је ту да подстакне смисао трајања, да повеже крајности, да обасја надахнућем, да одбрани од самоће: „Махни ми наранцом/Да озаримо дан/Да у здјелама љубави/Засадимо поруке/Да не утрну свици трајања,.. Стваралац сензибилно истиче да љубав може подмладити бескрај, успорити пролазност, пробудити уснуло. Љубав у пјеснику олистава наду, учи га како да постане бескрајан, вјеран животу и сунцу, охрабрује га на путу кроз неухватљиво: „Тражим очи твоје сном омиловане/Корак твој да ми прокрчи смете/Твој смјешак да олистам/Дан твој да у њему зарудим/Твоје прсте да љубав окалемим,.. Испуњен осјећањем љубави, пјесник гради споне са неспојивим, успоставља везу између нестварног и стварног.

У циклусу „Прозивка пролазности” Карацић излазе тражи у поетским прожимањима смрти и живота. Тамо гдје трепере дамари радости и гдје се звијезде гасе, одзвањају раскошни акорди који славе и бране најузвишеније духовне вриједности. Пјесник медитирањем оваплоћује изгубљене слике, отапа сметове прошлости, суочава се са проживљеним животом, који још само као златно труње сипи кроз сито пјесникове душе: „Док клизимо низ кољена година/Док препочињемо снове/И умачемо их у дјетињства/ У милост давно оцвалог тренутка/На недријеманој беспутици/Подмећемо цедаљку/Под крес надања/Да опет потече златна капља/Да замирише декором сванућа,.. Пјеснички субјект постоји и у прошлости и у садашњости. У прошлости откопава наслаге сјећања и открива пресахла изворишта живота. А та изворишта су на граници стварног и изгубљеног, на вршидби снова гдје их лирик трансформише у својој пјесничкој радионици. Ту је и пјесма „Храст”, симбол живота који се огледао и у свијет отискивао испод крошње изгубљеног времена. Животно трајање пјесник доживљава као путању вјечности која настаје и нестаје. Узбурканом и невидљивом ходу времена поета жели да доскочи, да

га успори „Сату мој не жури/И ти орле сури/Нек предахне крило,,. Тако ће и изгубљени снови опет пролистати на гранама неке нове силе која ће пронаћи компас у бескрају. Јер ништа није изгубљено, као што ни све неће бити пронађено. Инспирисан унутрашњим и спољашњим изазовима, пјесник ослушкује унутрашње вибрације тишине, језик халуцинантног и латентног: „Привиди ми се у зимско свануће/Кад снијег под ногама зашапуће/И лед на ријечи почне да гусне/И лане плахо, док не усне/Цепти и мотри са оба ува/Шта то тишина у себи језно кува,,.

Карацић је стваралац необичног поетског нерва чије стваралаштво доноси поетске новине, љепоту и снагу пјесничког израза. Проф. др Драга Бојовић у рецензији ове збирке истиче: „Тешко да се може наћи збирка поезије са толиким распоном мотива, тема, самим тим и особеностима језика примјереног њима, што, у извјесном смислу, показује да скоро сва животна стварност може постати поетском стварношћу,,. А то је својствено само пјесницима истинске снаге и зрелог поетског израза, какав је, несумњиво, Војислав Т. Карацић. Што се тиче поетског ритма, он је разнолик и прилагођен поетској мотивици и разуђеној пјесничкој скали. Ми, читаоци, га тако доживљавамо и обогаћујемо своја сазнања и искуство.

ОБРАЗОВАЊЕ

ОБРАЗОВАЊЕ

Гери КА:
ОКУЛТИСТИЧКИ КОРЕНИ
ГЛОБАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

Гери КА

ОКУЛТИСТИЧКИ КОРЕНИ ГЛОБАЛНОГ ОБРАЗОВАЊА

Током последње деценије израз “реформа образовања” постао је модеран у речнику америчке јавности. Дискусијама о овој важној теми медији посвећују све већи део свог програма. Већина нас се слаже с тим да нешто треба урадити да би се спасао систем који пропада. Али, да ли ће предложене реформе поправити систем нашег јавног образовања или ће га учинити још горим?

Ово питање је оправдано, када се узме у обзир чињеница да су они који предводе данашњи покрет за реформу (прогресивци) управо ти коју су одговорни за увођење великог броја промена чија је последица управо данашња криза у образовању. Да ли им сада треба поверити још већу моћ да уведу још веће промене?

У првој половини овог века, и све до раних шездесетих, Америка је имала најбољи образовни систем на свету. Остале нације су јој завиделе и служила је као модел како за “земље у развоју” тако и за “развијене” земље. Наша деца су умела да читају и пишу, да сабирају и одузимају, разумела су основне научне принципе и знала су историјске говоре очева наше нације о нашем уставу, о Богом даним правима и слободама. Дисциплина није била озбиљан проблем; а ученици су заправо поштовали своје наставнике, замислите то!

Међутим, после немирних шездесетих, ствари су почеле да иду низбрдо. Данас, стање се толико погоршало да се налазимо у сред “кризе јавног образовања”. У чему смо погрешили? Како је могуће да су се ствари дошле доведе, за тако кратко време?

Студије су показале да је образовни учинак, мерен тестовима, почео да опада средином шездесетих, убрзо пошто су прогресивне идеје и филозофије о образовању почеле да се шире нашим учионицама. Уџбеници који су садржали “основна знања” из традиционалне перспективе-засновани великим делом на хришћанској етици и погледу на свет-постепено су замењивани уџбеницима и наставним методама који су одражавали прогресивне идеје, засноване на хуманистичком погледу на свет, и све чешће, на погледу на свет Новог доба. (Одличне књиге које бележе ово опадање у образовању: *Храбре нове школе* Берит Кјос и *Образовна олимпија* Бренон Хауз.)

Пошто је систем заснован на традиционалним хришћанским вредностима био успешан, а данашњи систем којим управљају хуманистички принципи и принципи Новог доба доживео огroman неуспех, онда би пресуда требало да буде очигледна- Вратимо се ономе што је било успешно! Чињеница да већина данашњих образовних лидера ову могућност чак и не разматра као могућу опцију, сама по себи указује на постојање скривених намера.

Иако је генерално опадање образовних стандарда отпочело шездесетих година, када су традиционалисти изгубили предност, ерозија јавног образовања и пратеће опадање моралности ученика, драматично су убрзани током последње деценије. Постоји ли неки разлог за то?

Основе светског наставног плана Уједињених Нација

1975, Светско образовно друштво из Лондона у свом часопису *Нова ера* објавило је есеј под називом *Пошребa за глобалним образовањем*. Есеј су дистрибуирали Образовна, научна и културна организација Уједињених нација (UNESCO), Савет светских послера из Филаделфије (током двестагодишњице Сједињених Држава), као и велики број образовних часописа широм света, те је он брзо доспео до великог броја људи. Према мишљењу аутора овог есеја, Роберта Милера, он је интернационалне образовне раднике навео да гласно искажу потребу за глобалним образовним планом/ водичем. Наводно због овакве реакције, Милер је израдио нацрт *Основа свејској наставној планa*, што је такође издала Нова ера, 1982. Сам Милер је тај нацрт онда укључио у своју књигу *Нова генеза-обликовање глобалне духовности*, 1984.

1989, без знања људи у Америци (и свету), *Основе свејској наставној планa* (WCC) биле су представљене пред Уједињеним Нацијама. Овај документ је изложио оне принципе који ће управљати свим будућим образовним реформама, не само у Сједињеним Државама већ и глобално. У ствари, промене које су предложене у *Основама свејској наставној планa* представљају «срце и душу» данашњег покрета за образовну реформу.

Иако су УН потпуно подржале овај извештај, прихватајући га као рад који изражава њихов став по питању смера јавног образовања у свету, многи наставници и администратори нису чак ни свесни чињенице да овај важни документ постоји, а камоли да је он послужио као инспирација изузетно рекламиране кампање под називом ЦИЉЕВИ:2000.

Закључак: главне образовне реформе данашњице покренуте су осамдесетих година у Уједињеним Нацијама, па су, пошто су добиле подршку кључних чланова Бушове и Клинтонове

администрације, ове реформе пажљиво и систематично биле увођене на државном и локалном нивоу, где данас уживају широку подршку. (Програм за реформу образовања, данас познат под именом ЦИЉЕВИ 2000 првобитно је носио назив «Америка 2000» а увео га је Ламар Александар, Министар образовања у Бушовој администрацији. Клинтонова администрација, пошто је незнатно изменила програм, променила му је име у ЦИЉЕВИ 2000.)

Важно је разумети да *Основе свейској наставној плану* не представљају неки тајанствени документ. УН се надају да ће циљеви овог наставног плана бити потпуно разрађени до 2000. године, баш онда када буде почињао нови миленијум и наш улазак у глобални систем владавине-њихова идеја Новог светског поретка. Да би истакле важност овог програма УН су Роберта Милера, аутора/израђивача овог наставног плана, почаствовале специјалном наградом-UNESCO је 1989. године Милеру доделио Образовну награду за мир за његов рад на развијању Основа светског наставног плана.

Ко је Роберт Милер?

Др Роберт Милер је већ најмање три деценије признати лидер окултистичког покрета Новог доба. Редовно држи говоре на конвенцијама и семинарима о Новом добу, и представља неку врсту незваничног портпарола овог покрета широм света. Једна од организација Новог доба која је имала користи од његове подршке јесте Асоцијација светског устава и парламента (WCPA), о којој сам већ опширно писао у својој књизи На путу до глобалне окупације.

Пореклом из Француске, Милерова популарност проистиче из чињенице да је био помоћник Генералног секретара Уједињених нација дуго, до 1984. У једном периоду свог рада био је одговоран за функционисање тридесет две специјализоване агенције и светска програма Уједињених Нација, укључујући Дечији фонд (UNICEF), Светски програм за храну, Међународни монетарни фонд, Међународну организацију рада, и Образовну, научну и културну организацију УН (UNESCO). Милер тренутно ради као «декан Универзитета за мир Уједињених Нација» у Коста Рики.

На духовни живот др Милера снажно је утицао бивши Генерални секретар УН У Тант (будиста), и Шри Чинмој Кумар Гоуз, хиндуистички мистик који води групу за медитацију у Уједињеним Нацијама. Милер отворено подржава идеју о јединственој светској влади која би била уједињена јединственом светском религијом, и верује да УН треба да буду ентитет који ће бити овлашћен да постигне тај циљ. Он пише:

«Зар није било неизбежно да ће УН раније или касније добити духовну димензију... Данас, чврсто сам почео да верујем да наш будући мир, правда, испуњење, срећа и хармонија на овој планети неће зависити од светске владе већ од божанске или космичке владе, што значи да ми морамо да се трудимо да применимо природне, еволутивне, божанске, универзалне или космичке законе који морају да управљају нашим путовањем кроз космос.»

У својој књизи *Нова ĩнеза*, Милер истиче да су светска влада и светска религија неопходне, јер су оне једино решење проблема човечанства.

У другој књизи, *Моје завештање Уједињеним Нацијама*, Милер похвално цитира следеће пророчанство Чинмоја у вези са коначном судбином УН:

«Ниједна људска сила неће моћи да уништи Уједињене Нације, јер Уједињене Нације нису само обична зграда или обична идеја; то није нешто што је човек створио. Уједињене Нације представљају светло визије Апсолутног Врховног бића, које полако, постојано и непогрешиво обасјава незнање, таму нашег људског живота. Божански успех и врховни напредак Уједињених Нација неминовно ће постати реалност. Онда када он то одабере, Апсолутно Врховно биће огласиће своја победничка звона овде на Земљи кроз срце Уједињених Нација које га воли и које му служи.»

Милер је отишао толико далеко да о Уједињеним Нацијама говори као о “телу Христовом”-са чим се слаже и Чинмој, који организацију описује као “инструмент који је Бог одабрао... божански гласник који носи заставу Божанске унутрашње визије и спољашње манифестације”.

Иако су на Милера утицали Чинмој, Тант, Тејлард де Шардан, и други источњачки мистици, ипак је на њега највећи утицај имала Елис Бејли, позната окултисткиња. У Арлингтону, у Тексасу, постоји школа у којој се проучавају њена учења. Ова институција се обично назива Школом Роберта Милера, али је званично позната под именом “Школа незастариве мудрости.”

Милерове Основе светског наставног плана засноване су на учењима Елис Бејли, што је јасно из предговора *Приручнику за основе свейскої настiавної ĩлана*.

Приручник каже:

Свет треба да буде захвалан др Роберту Милеру, некадашњем помоћнику Генералног секретара Уједињених Нација, аутору и предавачу, због тога што је формулисао *Основе свейскої настiавної ĩлана*, у његовој основној форми. На тој основи, заједно са учењима *Незастариве мудрости*, отпочет је овај рад. Филозофија која лежи

у основи Школе Роберта Милера може се пронаћи у учењима тибетанског учитеља Дјвхала Кула која су изложена у књигама Елис А. Бејли (издаје Lucis Publishing Company, 113 University Place, 11th Floor, New Yourk, NY USA 10083.

Да бисмо схватили дубоки значај ове изјаве неопходно је да претходно разумемо ко су заправо Елис Бејли и Дјвхал Кул.

Елис Бејли и Дјвхал Кул

Елис Бејли, коју истраживачи обично називају «мајком» покрета Новог доба, била је најзнаменитији окултиста свога доба. Поред тога што је водила Теозофско друштво, Бејлијева је основала и велики број езотеричних организација, укључујући Троуглове, Мистичну школу, и Нову групу светских министраната. Њена најпознатија творевина, међутим, била је издавачка кућа Луцифер коју је основала 1922. Убрзо затим променила је име издавачке куће у Луцис траст. Ова организација данас још увек постоји и има чак шест хиљада чланова. До пре неколико година седиште Луцис траста било је на тргу Уједињених Нација.

Све у свему, Бејлијева је написала двадесет четири окултистичке књиге-свега 10 469 страна. Данас се ове књиге сматрају класицима окултизма, и помогле су да се поставе основе онога што је на крају постало познато под именом покрет Новог доба. Што се тиче њеног коаутора, Дјвхала Кула, он никад није постојао-барем не као права личност. Дјвхал Кул је, видите, био дух који је водио Елис Бејли... Она је била медијум!

Управо тако, Основе светског наставног плана Уједињених Нација-документ сачињен да би скицирао будући смер јавног образовања широм света (укључујући и Циљеве 2000)-био је заснован на учењима сатанисте и на упутствима која она тврди да је добила од духа који ју је водио, и инспирисан њима! (Прилично невероватно, зар не?)

Бејли је нашироко писала о питању образовања. Она је схватила да би школе некако требало подвести под непосредну контролу сатанистичких окултиста да би њихов Христ (а то је заправо анти-Христ) успео да завлада целим светом.

Поред утицаја који је имала на будућност образовања, и тога што је оформила Луцис траст, један од Бејлијиних главних успеха било је писање *Великој зазива* - молитве "Христу", која га позива да заузме своје место моћи. Луцис траст је нашироко рекламирао ову сатанистичку молитву, надајући се да ће је почетници у окултизму и наивни људи широм света изговарати. Чинећи то, ови појединци свесно, или несвесно, позивају Луцифера и легије његових духова

да уђу у њихове животе и да преузму контролу. Зато се и назива Великим “Зазивом”!

Овај “зазив” представља специјални додатак у Бејлијиним књигама.

“Свемоћни” или “Христос” које Бејли овде помиње стварно се односе на будући долазак анти-Христа (неки проучаваоци Библије верују да ће он доћи претварајући се да је Исус Христос-Месија). Тај догађај описан је у 2 Солуњанима 2. 1,12; у Откровењу, поглавља 13-20; 1 Јовановој 2. 18 и у разним поглављима у Књизи пророка Данила. Анти-Христ, или Звер, биће персонификација Сатане (телесна). Према Библији, он ће кратко владати светом током времена познатог као “Велика невоља” (*Откровење* 7. 14, као и поглавља 11-18), које ће трајати три и по године, а које ће непосредно претходити стварном физичком повратку, или другом доласку, Исуса Христа, на крају овога доба. Циљ овог сатанског бића биће да освоји поштовање и верност људи, који ће се бунтовнички супротставити Богу.

У Профилу фондације која је ослобођена пореза (публикацији Луис траста), у поглављу под насловом “Дубље значење *Великој зазива*”, ученицима се каже:

«*Велики зазив*, уколико се широко распространи, може за нову светску религију да има онај значај који је *Оче наш* имао за хришћанство. Прво, генерална јавност ће га сматрати молитвом трнседентном Богу. Они још увек неће прихватати да је Он иманентан свему што је створио. Друго, езотеричарима, аспирантима и духовно-настројеним људима биће омогућен један дубљи приступ, са више разумевања. Помоћу овог зазива они ће препознати света узрока и Оних Који субјективно стоје иза светских збивања, тих духовних Управљача наших живота... Са овим ставом у основи, потреба за широко распрострањеним изражавањем ових свривених чињеница постаће очигледна, а ера духовне пропаганде, коју ће креирати ученици а наставити езотеричари, сазреће.»

Чини се да је ова изјава посебно привлачна за пантеистичку публику, јер каже да је “Он иманентан свему што је створио”. Ипак, према Бејлијевој, “Христос” има још једно, езотеричније значење, које она открива на 558. страни своје књиге, Оспољавање хијерархије:

Тибетанац ме (Елис Бејли) је замолио да разјасним следеће: када говори о Христу то се односи на Његово званично име као онога ко је Поглавар Хијерархије.

Ова изјава показује то да је Бејлијева свесна чињеница да је “Христос” стварно биће. Ипак, она овде не говори о оном Христу

(Исусу Христу) кога Библија зове Сином Божијим. Уместо тога, Бејли у овом контексту име “Христос” користи само да би означила онога, ко ће се према Светом писму, звати “анти-Христом”. (1 Јованова 2. 18)

Вреди приметити да је Бејлијева веома мрзела Богом изабрани народ-Јевреје, а била је посебно непријатељски расположена према хришћанима који верују у Библију. У ствари, она је позитивно говорила о Хитлеру и Мусолинију, и оправдавала је ужасе два светска рата, укључујући и холокауст - са свим његовим страхотама - као неопходне развојне фазе у припремању терена за долазеће Ново доба. Читав један део моје књиге, *Демонски корени глобализма*, посвећен је разоткривању Елис Бејли; овај део садржи више од десет страна директних цитата, који откривају њене ставове о Јеврејима, Хришћанима, и Новом добу. Укратко, Бејлијин живот био је посвећен увођењу Новог светског поретка-глобалне владе и религије, којима би владао анти-Христ.

ВЕЛИКИ ЗАЗИВ

Из тачке Светлости унутар Божијег Ума
Нек се светлост улије у умове људи.
Нек светло сиђе на Земљу.

Из тачке Љубави унутар Божјег Срца
Нек се љубав улије у срца људи.
Нек се Христос врати на земљу.

Из центра у коме је позната Божја Воља
Нек сврха поведе мајушне воље људи-
Сврха коју Господари знају и којој служе.

Из центра који називамо људском расон
Нека се изради План Љубави и Светлости
И нек запечати врата иза којих обитава зло.
Нека Светлост и Љубав и Моћ поново врате План
на Земљу.

Овај добро рекламиран одломак Елис је 1945. «добила» од Дјвхал Кула, (који се још назива и «Тибетанцем»). Мање познати одломак, који је добила 1940, највише открива. У једном делу овог одломка се каже:

Приђи, О Свемоћни,
Дошао је час да се служи Сили Која Спасави.
Нека се она прошири, О Свемоћни.

Нека Светлост и Љубав и Моћ и Смрт
Испуне сврху Онога Који Долази.

Закључак

Пошто смо размотрили окултистичко порекло главних образовних реформи УН, сасвим је разумљиво зашто нам наша деца измичу, и зашто су њихови академски резултати тако лоши када се упореде са претходним генерацијама. Иако родитељи, верске институције и индустрија забаве неминовно носе један део кривице за садашње ужасне околности, деца у школи проводе у просеку седам сати дневно, где су под утицајем наставника и наставног плана који се тамо предаје. Зар онда није исправно рећи да на децу снажно утичу њихове школе?

Иако су многи у медијима спремни да извештавају о образовној кризи, они некада промовишу управо оне идеје (и људе) који су одговорни за то што смо уопште и дошли додде. Ипак, истину о Роберту Милеру, Основама светског наставног плана, о Елис Бејли и издавачкој кући Луцифер, било је релативно лако открити, иако је захтевало мало планских напора. За месец дана, било који одлучни новинар могао би да напише ударну причу која би открила ове проналаске. Стога ја искрено изазивам 20/20, Шездесет минута, Дејтлајн, 48 сати, Амерички журнал, Прајм тајм лајв, и друге велике истраживачке телевизијске програме да покрију ово веома битно питање са прецизношћу! Као отац четворо деце и супруг некадашње наставнице државне школе више сам него спреман да сарађујем са представницима медија који заиста желе да објаве ову важну информацију и да поделим сопствена истраживања са њима. Зар није време да се истина открије америчком народу?

ПРЕДЛОЖЕНА АКЦИЈА:

Сви родитељи се моле да заузму активни став у својим школама у вези са овим питањем. Молим вас, дајте својој школској управи и наставницима примерке ових новина. Такође, уколико желе да томе посвете своје време, снажно им препоручујемо да прочитају књигу, *Храбре нове школе*, Берит Кјос.

Ако после читања овог материјала ваша управа не жели, или није у могућности да уклони програм ЦИЉЕВИ 2000 из ваше школе, и да га замени традиционалним програмом “Вратимо

се основама”, молимо вас да своју децу испишете из те школе. Хришћанским родитељима и родитељима који желе да њихова деца стекну боље образовање препоручујемо да размисле о уписивању своје деце у хришћанске школе-на које још увек нису утицали ови програми и идеје. Родитељи који нису у стању да то учине можда би могли да размотре школовање код куће као погодну опцију.

(одломак из обимнијег текста)

ГЕРИ КА, уредник Наде за свет, је некадашњи владин ирловински експерт и аутор бесцелера На путу ка глобалној окупацији (Хантингтон хаус, 1992). Ошкад је ова књиа изашла, Гери је учествовао у преко 600 контакти емисија. Он је иакође и истакнути говорник на симпозијима конвенција и цркви, на симпозијима универзитетима и окуљања у САД, Канади и Европи. Геријева порука се сада шири по свету, јер је његова књиа недавно преведена на неколико језика.

(превео Владимир Димитријевић)

У СПОМЕН

У СПОМЕН

Радомир УЉАРЕВИЋ:
ПОСЉЕДЊЕ СЕНТИМЕНТАЛНО
ПУТОВАЊЕ МОМЕ КАПОРА

Момо КАПОР:

одломак из романа *Исјовесџи*

Радован ГАЈИЋ:
СКИНИ МИ КРВ С ОЧИЈУ

Драгомир БРАЈКОВИЋ:

поезија

ПОСЉЕДЊЕ СЕНТИМЕНТАЛНО ПУТОВАЊЕ МОМЕ КАПОРА

У Херцеговини још увијек многи не вјерују да је Мома Капор умро, мисле: *смишљају нам нејријетлаљи најирње лажи, ѿо је само црни PR*. Морам да признам да сам и сам један од оних који као да не вјерују у вијест да је Капор отишао - знао сам га дуго и, исувише добро да бих могао да повјерујем у такву баналност.

Капор је, питајући се шта би ново могао да доживи па да би га било страх од смрти, често цитирао Леонарда да Винчија: *“Чишавої живоїта мислио сам да се учим како живјети, а у сивари, учио сам се како умријети”*! Капор је тај наук практиковао, а све што је могло да има везе са смрћу претварао је у шалу, - непосредно прије једне драматично озбиљне операције опомињао је анестезилога: *“Не заборавије да ѿоручије буђење”*. Толико се радовао животу да није ништа неприродније од чињенице да неко такав умре, и да ништа није природније од вјеровања неких Херцеговаца да је то само један *фол*, да је можда то научио од различитих фолираната које је читавога живота тако живописно описивао.

Мома Капор је био најпопуларнији, најпродаванији, најчитанији српски писац, обдарен најразличитијим талентима, јединствен у својој једноставности, хроничар свакодневице и у књижевности и сликарству, најстрожи критичар власти, најстраснији бранилац националног, моралног и људског, неупоредив по свему, а нарочито по *«лакоћи»* с којом је пролазио кроз најтеже тренутке у свом животу, и у историји свог народа. Није давао пет пара за оно за шта се писци мукотрпно боре, да заузму што важније мјесто у књижевности, релаксирао је критичаре и антологичаре пуном незаинтересованошћу за њихове послове, ругао се свему што има амбицију и потребу да буде етаблирано по мјери дневнополитичког укуса, живио је свој живот на непоновљив начин, бринући да никога не повриједи и да никоме не нанесе никакве невоље, а при том, с лакоћом налази ријечи да свакоме каже све што о њему зна и мисли. Није оптрећивао никога, осим савјест оних који су га прогонили са родног огњишта, из завичаја, налазећи у њему главног кривца јер им он једини све прашта.

Капор је зрачио топлином и благородношћу, искреношћу и срдачношћу, и његови љути противници у његовом друштву, они који су се за његова живота понашали као да је мртав, постајали су «други» људи, спремни истог часа да се одрекну својих окорелих ставова и принципа. Али Капору је било тако свеједно. Можда управо то нисјесу могли да му опросте.

Сликао је на *свој начин сѝарих мајсѝора*, причао је на *свој начин оспѝраићених ѝриѝовједача*, био је у свему и по свему свој, све што је радио одисало је капоровским духом, задужио нас је све јер је лакше било подносити свакидашње, мале и велике невоље уз његове метафоре и духовитости. Каткада смо и сами, уз помоћ његових књига и слика погледивали кроз капоровске наочари и могли смо макар начас видјети да живот има и ону љепшу, скривенију страну.

Знао је напамет јеловнике од Њујорка и Чикага до Каира, Ефеса, Париза, Рима, Беча, Лондона, Требиња, Суботице, - нијесу га занимале цијене, али га је занимало шта се једе, и како се то најбоље јело спрема, а сви ти рецепти нашли су мјеста у његовим књигама као она рибља чорба која се проспе у Саву кад се скува.

Знао је хиљаде ненаписаних страница напамет. Смишљао је своје приче, и не само приче, реченице од прве до последнње, и могао је да диктира без икаквог зазора и напора, и да објави текст без промејне и једне запете, он је имао фотографско памћење, и одиста никада ништа није заборављао, чак и најситније детаље, који су се догађали годинама, па и деценијама уназад, знао је да поређа у низ који је био фасцинантан.

Истина, имао имао је ту драгоцјену предност да буде писац кратких прича, будући Херцеговац по рођењу, јер у том дијелу свијета се живи више у причањима но у стварности, приче су стварност а стварност је фикција. Приче су оно од чега се живи, приче су замјена за све, оне надокнађују све, у земљи у којој је сиромаштво такво да се опстаје на ивици глади, у том камену, у том кршу у којем је право чудо да се уопште неко сјетио да живи, и усудио да живи, то је само по себи наметнуло потребу да се створи нека друга вриједност, у односу на оно чега тамо нема, а тамо нема орања и ливада, и онда су људи, будући да су ту живјели, увидјели да су им остале само приче, остала им је могућност да причају и приповиједају, измишљају и домишљају приче или препричавају оно што су доживјели додајући нове детаље свако на свој начин, па та прича кад се закотрља, а почне ни од чега, заврши као лавина, као она грудва снијега која се пусти низ планину.

Са том предности Капор је знао да је било који од реда аутентични Херцеговац бољи писац него половина српских књижевника најуваженијих, он је знао да често коментарише приче Херцеговачких сељака: *ајде нека ово најише ѿај и ѿај*, или *нека бих ово можда ја најисао*, јер то су одиста такве приче које ми можда често и не чујемо, али такво истанчано ухо и око да запази ту причу, какво је имао Капор, открива читаву једну психологију причања као један аутентични, домицијални феномен.

Разумије се, случај сваког писца је по нечему јединствен, али судбина је показала да је њен миљеник Капор оног тренутка кад овог младог, модерног новинара и писца на почетку његове каријере препознала као некога кога хоће камера, микрофон, фотоапарат. И он као модеран *ѿисац ѿинса и ѿрајерица, лаки ѿисац*, који је сам о себи лансирао ту крилатицу, како би без претензија испипавао пул књижевне критике, која је апсолутно трома.

И тек кад је постао миљеник свих, Капор је испод *ѿинса* показао херцеговачки сукнени гуњ, видјело се да је тај *ѿинс* био мамац за лаковјерне, а да је права природа била херцеговачко сукно. Тако је Капор добио епитет једног од прворазредних националних писаца, скидајући *ѿинс* скидао је и етикету *лаке ѿрозе* са свога дела, и *лакоја ѿисца* са свога имена, а потом је без комплекса обукао маскрну униформу.

Капор је исто тако себе проглашавао и *лаким* сликаром, иако ма шта сликао, сематнитка тог рукописа је препознатљива, и ту је заводљивост била посебног кова, он је имао ту лирску линију, али цртеж је зрачио зачудним значењима и оптимистичним осјећањем свијета.

Мома, чије књиге су доживјеле толико издања да их ни сам није могао набројати, са не малим жаљењем је истицао како у његовом родном граду Сарајеву никада није објављена нити једна његова књига. Он је био заувјек протјеран из града у којем га је мајка 13. априла 41., приликом бомбардовања Сарајева заклонила својим тијелом, и на мјесту остала мртва. Тако је *Сарајевска ѿрилоѿија* настала као обол, како је Капор говорио, дугом изгнанству из родног града, јер он је Сарајево напустио као деветогодишњи дјечак, али је читавог живота покушавао да тај град састави из слика које су остале у памети, и он је то учинио у овој трилогији. Гонили су Капора у почетку бомбама, а касније су наставили на све могуће начине јер нијесу имали разумјевања за његово поријекло, његову народност. Јунак те трилогије је као неки фундаментални лик, упозорава аутор, сами град, град Сарајево. Само неко ко је тако гоњен могао је да напише своје *Сенѿименѿално васѿѿиѿање*, које се

чита попут Лоренс Стерновог *Сенѿименѿалној ѿуѿовања*, књиге настале под утицајем *Пуѿојиса ѿо мојој соби* Гзабијеа Гмистра, путописца из Савоје, једне од књига које Капор препоручује за читање. *Пуѿојис ѿо мојој соби* је најузбудљивија идеја која је Мому, свјетског путника довела до оне собе, у којој је она китњаста тучана *Краљица ѿећи*, за коју, да би је неко описао, морао би да потроши читав један живот и читав један вијек; да би описао пећ, и судбину оних који су се око те пећи гријали и окупљали. Опсеједнут свијетом, путовањима, свиме што је гледао, било то старо или ново, било то велеградско или сеоско, био је одушевљен као онај његов земљак из Херцеговине који је дошао у Њујорк, а пошто се тамо задесио пазарни дан - видио пуне улице народа и све радње отворене. А на свим тим путовањима Капор је трагао само за једним, својим, њему забрањеним градом. Капоров наслов *Скиѿам и ѿричам* понајбоље говори о томе шта је он заправо радио, како је путовао и причао приче, у свом стилу, умањујући важност онога што ради, писао је «скитам», а не *ѿуѿујем, иѿѿражујем* и слично, умјесто *ѿишем ѿриче* он пише: «причам», дајући томе мање важан значај, као да је тражио заклон у којем може да ради озбиљне ствари. Капор је изградио своју поетику наводног скитача, а у ствари аристократе, који само ужива у причањима, и тај хедонизам је незаустављив, он је такав да нагони и самог аутора да се такмичи са својим земљацима. Поезију није волио, није је писао, није је читао, није је цијенио, чак и за најзначајније наше пјеснике питао је: *дај ѿреѿричај ми мало о чему се ради у ѿој ѿоезији јер ако ме заѿиѿа ѿиѿа да радим, не моѿу рећи да нисам чѿиѿао*.

Поред та два раскошна талнета за сликарство и причање, имао је један тако ријетки таленат, за пријатељство. Он је био несебичан пријатељ. Он је имао пријатеље и несебично их је даривао својим талентима, и другим даровима, и смисао његовог живота, помишљао сам каткада, да није у његовом писању, и у његовом сликању, него у - пријатељевању. Имао сам незаслужену част да и себе убројим у тај круг његових блиских пријатеља. Он је истински бринуо о својим пријатељима, ма ко они били, био то Радован Карацић, или неки потпуно непознати сељак из Мириловића.

Свако од његових путовања било је прилика да упозна неку маргиналну ситуацију, јер он се није занимао за тоталне, катастрофичне ситуације које би описивао у својим причама, он је кроз којекакве маргиналне, духовите ситуације правио своју универзалну причу. Као што локалне приче Светозара Ђоровића имају само печат локалног, Момине приче имају тај печат у чињеници да његови јунаци углавном говоре српским језиком.

Скоро да добијамо *импресију једној књижевној индустријалца*, запажао је Дучић пишући о младом Ћоровићу, који је описујући *ствари бесјослених сајти* описивао мостарски кујунцилук. Капор одиста има сабрата у Ћоровићу, његов таленат је из те близине, он са сличном љубављу описује београдски «кујунцилук», а најбоље га је видио управо из угла свјетског путника и путописца - као да је морао да отпутује у Америку да би боље видио Београд.

У једном тексту о Драгошу Калаићу Капор пише да *када вас заувјек најуспи неко близак, ѿшово вршњак, ѿшребно је мноћ времена да би се у ѿшћуносћи схваћила њеѿова ѿрава вредносћ и значај који је имао*, а ја помишљам након одласка Капоровог да кад вас заувјек напусти неко близак није потребно више од једног тренутка да би се у потпуности схватила његова вриједност и значај који је имао. Готово ерудитско образовање није истицао, а ако би га неко упитао откуда зна све те ствари Капор би испричао причу о баби Јовани која је била веома начитана, а тајна њеног знања крије се у пушењу. У деведесет седмој години, кад се више није могло доћи до новина због санкција међународне заједнице, оставила је дуван, и убрзо потом умрла, иначе би живјела много дуже. Херцеговци су дуван углавном завијали у новине и слова су у облику дима улазила у њихова плућа, таложила им се у глави, и то су биле читаве библиотеке. Тако су они заправо постали најначитанији људи на планети. А он је просто наслиједио то, и на такав начин стечено знање.

А од критичара сам не једном чуо како би Капор, па да пише, на примјер, на енглеском језику, био један од највећих живих писаца на свијету. Елем, са истим овим капоровским књигама имао би свјетску славу па да је Американац, другим ријечима да није баш Србин. Јер има ли већег пеха за даровитог писца него бити Србин. И писцима који су ето стицајем непријатних околности даровити, а при том су и Срби, преостало је, или да буду маргинализовани, или да затраже бомбардовање Београда и емигрирају макар у Хрватску, како би задобили свјетску славу.

У једној старој *јатшовој ревији* управо сам наишао, сасвим случајно, поред интервјуа са Капором, на један кратак интервју са Жаком Дитуром, Француским књижевником, академиком, троструким витезом Легије Часте, који нас подсећа на једну досјетку како је књижевност једна врста игре на срећу у којој је главни згодитак да будете читани након тридесет година. Тај згодитак је Капор давно већ добио и сасвим спокојно може да помјери ту границу – биће читан све док буде трајао језик на коме је писао. Француски академик, цитирајући Игоа и Достојевског, слути да

нови миленијум неће бити бољи од ранијих, а Капор у истовремено подсећа на изјаву Зиновјева да ће тај миленијум бити гори. Капор радо даје и свој допринос предвиђањима, у стилу: *једино ће сарма сиремана за 31. децембар 1. јануара 2000. бити боља њодријана*. И Капор и Дитур говоре о побједи Срба над свјетским поретком и у првом и другом свјетском рату прижељкујући такву побједу и у овом рату који се ускоро неће завршавати.

Будући сав од манира он је зрачио и плијенио лакоћом а остављао утисак господствености и одмјерености. Трудио се да на пијаци буде раван са онима који тргују и продају, у кафани са онима који сједе и пију без истицања на рачун свога духа или памети, плијенио је манирима који су све то стављали дискретно у други план - то је код Капора било у првом плану. Памтио је све.

У таквом заклону, не труди се да се допадне критичарима, не пише књижевност за критику, и то у тренутку кад имамо читаву једну књижевност писану управо за критичаре, што се јако лако препознаје. Ако је књижевност завођење онда је Капорова књижевност масовно завођење какво у нас није нико прије ни послје њега остварио, а тешко да ће ико поновити.

Ма који догађај да описује, ма који догађај да преприча, имали смо једну предивну причу. Како је то могуће. Капор је у свакидашњим догађајима препознавао онај унутрашњи дах који је те догађаје покретао, водио контролисао, препознавао је оно што је узроковало, или што је невидљиво управљало тим догађајем, а он је причајући о том догађају говорио о оном што је заправо у књижевности једино занимљиво, о оном паралелном, о оном *груом*.

При томе Капор се трудио, за разлику од наших писаца, да избјегне све што је онеобичавање, трудио се да и необичне ствари учини обичним, он је користио нешто што би се могло именовати као *обичавање*. Он је у ствари, парадоксално, самим тим онеобичавао сваки догађај и налазио за њ једну суптилну књижевну форму.

Говорећи *ја сам лаки њрисац њинс њрозе*, он је упињање писаца да направе што загнетнију, што тежу, што мучнију, што замршенију причу, што нечитљивију прозу кроз чије странице се требало пробијати као кроз какву филозофску драму, избјегао, учинио је текст тако лаганим, једноставним и читким. Гледано споља то је наоко лако, али нико није успио да «скине» тај капоровски механизам, тај капоровски начин, јер у тој једноставности је скривено све што је промакло књижевној критици, вјерујем и даље промиче *лаком* критичару, *лаком* читачу. Капору је било стало да о читалаца и тим механизмом отворио је врата широј читалачкој

публици, али ни оне пробирљивије читаче није оставио без текста.

Из читавог батаљона патриота који Капора нису ни примјећивали, ви можете на прсте набројати оне који су одиста остали на свом мјесту, а први међу њима је управо он. Однос према отаџбини њему је диктиран изнутра, као и сваком Херцеговцу, али разумије се, будући да је тешко опстати на бранику отаџбине многи се поколебају, неко прије, неко касније, неко мање, неко више. Онај који се никада није колебао, ни на тренутак, то је био Капор, који није ништа желио, тражио ни добио од тога профитнога патриотског занимања.

Роман *Леј дан за умирање*, роман-тренутак написан је дословце у кључу постмодернизма - радња тог романа дешава се у Београду, тачније на небу изнад Београда, и то на оном парчету неба видљивог са платоа испред Светосавског храма, дакле са мјеста гдје се укрштају вјетрови, и које је по неким прорачунима геометријски центар Балкана. То је роман о пируетама које над Београдом изводе авиони страних држава опремљени најсавременијим средствима за убијање. То је један ток радње романа која ће нас суочити са генезом непријатеља који генерацијама бомбардују Београд преносећи тај аманет са оца на сина, и та породична хрестоматија једне типичне америчке породице кореспондира са другим током романа који се бави генезом породице Капор, или једног огранка те породице коју тако ефектно представља ауторов стриц заљубљеник у Америку и Американце.

Капорова књига *Смрт не боли* као да реплицира оном далматинском хипохондору за којег доктор Рашковић каже да му је на гробу писало: *А лијо сам вам љоворија јуди да ме боли*. Ова књига готово да не би била могућа да није Леонарда да Винчија и оне реплике: *«Чијавој живоџа мислио сам да се учим како живјејџи, а у сџвари, учио сам се како умријејџи!»* Додајмо, како безболно умријети, без страха од смрти, јер шта се то ново могло догодити Капору да би се плашио од смрти! Он се одиста није плашио, као да га је пратио, а јесте, глас блаженопочившег патријарха Павла: *Не бојџе се, не бојџе се!* Ако је Капор уопште икуда отишао, ако то није само још једно, посљедње у низу, *Сенџименџално џуџовање*.

Момо КАПОР

НИКОЛА КОЉЕВИЋ

Причао сам затим Лени о професору Николи Кољевићу. Осећао сам се као медијум кроз који незадрживо куља ишчезло време. Било ми је потпуно свеједно јесам ли досадан и да ли ову младу девојку уопште занимају личности о којима сам говорио. У извесним тренуцима, лично сам сâм себи на оне одртавеле првоборце, који су нам уз логорске ватре, док смо били деца, огрнути шињелима, причали како су се „у рату знали често нашалит“⁴. Ето, сад сам то био ја, и причао сам о Николи Кољевићу.

За све године рата у Босни, нисам ниједанпут видео Професора у униформи нити са оружјем. Имао сам осећај да га се гади. Подсећао ме је на Пјера Безухова из *Рајна и мира* који се случајно затекао на попришту велике битке и почео да пуца из топа чија је посада ишчезнула. Међу кршним ратницима, у мирису паљевине, што воња на сумпор и влажну гареж, лично је на неупадљивог научника усред неког значајног експеримента; дебелушкаст, онижег раста, са наочарима стакала велике диоптрије иза којих су светлוצале очи проницљивог погледа, пажљив, благ и љубазан (свима се обраћао са *ви*), одевен у зеленкасти тренчкот и сивкасто одело са малим алпским шеширом на глави којег је учтиво скидао када се упознавао или поздрављао. Подсећао ме је на шекспиролога Јана Кота, кога сам једне давне године видео на тврђави Ловријенац у Дубровнику, како усред пробе разговара са Магбетом, док се иза њих у позадини, на каменој сцени, одвијао жесток бој.

Познавао сам Николу Кољевића више од тридесетак година. Сећам се и његове прве луле коју је донео после студија у Енглеској и првог одела од харис-твида са прслуком. Тај човек је могао мирне душе да избегне овај рат, а да му то нико не замери и да попут многих својих колега предаје Шекспира или француски надреализам било где на свету, али он је изабрао да буде са својим несрећним сународницима, а Елиотову поезију (коју је познавао много боље од других), читао је по планинама Републике Српске уз драматичну грмљавину бомби које су на нас бацали Англосаксонци, чији је био ђак. Ипак, није никада замрзео због тога *Пусту земљу* Т. С. Елиота.

Говорио је краљевски енглески боље од путујућих трговаца дипломатијом из Велике Британије, исправљајући им ортографске грешке у претећим нотама. Познавао је много боље енглеску културу и традицију и од лорда Карингтона и од лорда Овена који су нам нанели толико зла и он је тога био свестан, а и они.

У зиму 1994. године, док смо чекали да падну бомбе после истека ултиматума и док су нам изнад глава урлали снажни мотори америчких, француских и британских убојитих летилица, на Јахорини на коју је нечујно падао снег у крупним пахуљама, Професор ми је упоређивао овај рат са Шекспировим драмама у којима се катарза доживљава при крају петог чина, а били смо, по њему, тек у трећем. Чинило ми се да видим Хамлета како корача по снегу у црном, носећи у руци лобању Професорове старе љубави за Британију, која је ево, одлучила да га убије.

Као да је пратио неки само њему знан унутрашњи порив, Професор је напустио животну и историјску сцену пре завршетка петог чина јер је знао крај те драме и било му је бесмислено да је више прати. Као и многи други, изгубио је куће, станове и викендицу, али му је најтеже падао губитак књига, које су му биле једини алат. Његова верна животна сапутница, Милица, спасила је тешком муком неке од њих, али он је живео без библиотеке, у мајушној соби Председништва Републике на Палама, у скромној кући која је пре рата била психијатријска клиника и написао је своју последњу књигу *Ошаџбинске шеме*, готово по сећању, без приручних књига, докумената и цитата, сем оних из народних песама које је знао напамет. Илустровао сам ту његову књигу и био жестоко нападнут у београдској штампи од оних што су у престоници за време рата највише патили оних недеља када је нестало „кока-коле“ и млека. Ипак, волео сам то дело, које је преведено на француски и њемачки, а оригинале њених илустрација чувам попут какве реликвије.

Изгледа апсурдно, али тај човек, потпредседник Републике Српске, био је без новаца, одевен у дотрајало, прилично похабано предратно одело са војничким цокулама на ногама које су тако одударале од његовог грађанског држања. Спавао је, углавном, код свог телохранитеља Пегија Обућине у његовој планинској брвнари на Јахорини, у којој је једини луксуз представљао велики камин, налик на оне у ладањским кућама по енглеској провинцији. Седео би сатима гледајући у ватру. И мада је за време рата, ко зна како, било вискија у обиљу он, који га је пио у време када је то било ретко пиће у нашим крајевима, није дотицао ништа друго сем шљивовице за коју је волео да му буде послужена у малом бокалу, као да је и на тај начин желео да утврди своју одлуку о неопозивом

припадању овом поднебљу. Пио је на старовременски начин наших дедова, сркутајући малим гутљајима, мезетећи успут тек по коју мрвицу планинског сира или корицу ражаног хлеба. Седећи ноћима са њим, заборављао сам на „чивас” и опчињен његовим начином уживања, прелазео на ракију из његовог бокалчића што га је прилично нервирало јер је имао одређену вечерњу меру. Тада бих и ја наручио мали бокал, али чинило ми се да то није ни издалека иста ракија коју је пио Професор. Око његове чаше, наиме, ројили су се цитати, стихови изговорени у оригиналу на неколико језика, врцали су датуми и извори чије је порекло само он познавао, што је ракији, том сељачком пићу, давало изузетан духовни чар.

Укратко, била је права свечаност седети и слушати овог енциклопедисту који је, сем огромног знања, поседовао још и мекоћу словенске душе и посебну врсту осећајности.

Пушио је, иначе, дуван из западне Херцеговине, завијајући га пажљиво у папире с уживањем сличним пушачима марихуане. И то није била никаква екстравагантност истанчаног интелектуалца, већ једноставно – Професор најчешће по планинама, селима и забитима није могао да дође до цигарета па је пушио ту племениту златасту шкију, коју му је неколико пута, на преговорима, поклањао чак и Мате Бобан, командант херцеговачких Хрвата са којима смо ратовали. Пошто би смотао цигарету и запалио је, увукао би први дим пуним плућима и затим га лагано испуштао, загледан у његову измаглицу као да гледа кроз време, као да се изнад стола уобличава дух Хамлетовог оца.

При тим разговорима, често ми је на памет падао Фицрој Меклин и његова књига *Раји на Балкану*. Како се неке ствари понављају у ратовима на овом поднебљу! Овај посланик конзервативне странке и истакнути обавештајац, послан по Черчиловом налогу, бачен падобраном 1943. на Гламочко поље, пише да прве три ноћи, седећи на земљи покрај логорске ватре, разговара са Кочом Поповићем о француском надреализму усред свеопште оргије смрти која их окружује. Партизани се чуде овом крупном, риђем мушкарцу, који усред мркле ноћи пада са неба у карираној сукњи, њима непознатом шкотском килту, са пиштољем великог калибра о боку и који занесено цитира Шекспирове монологе на енглеском и стихове на француском, неразумљиве и самим Французима.

Два дана пред Професорову смрт вечерали смо у љубазном дому историчара уметности

Николе Кусовца и дуго разговарали о Шекспиру. Те ноћи, Добрица Ћосић се свим силама трудио да поврати оптимизам свом старом пријатељу, али у Професоровој помирености као

да је било нечега од опраштања човека који се спрема на дуг и тежак пут. Веровао сам да ће то бити неко од многих путовања на којима смо се сусретали у циповима по разлоканим и изровареним друмовима у полуразрушеним нагорелим градовима и селима или у хладним дворанама које заударјају на дим и мокре капуте, када би његов љубазни осмех претварао сваки такав скуп у неку врсту списатељског коктела.

Но, увек је постојала нека сенка на његовом лицу и расположењу. Он, наине, никад није преболео губитак свог сина Ђорђа који је изгубио живот 1972. на скијању у Аустрији. Будући да је моја бака сахрањена у близини његовог гроба, гледао сам данима Професора како непомичан стоји изнад хумке свог сина и ниједанпут нисам имао снаге да му приђем. Та мала осамљена силуета на суморном пространству гробља као да је тада одлучивала шта да учини са својим преосталим животом. Није случајно да је Професор пуцао себи у главу уочи годишњице синовљеве смрти. Он више није могао, као многи од нас, да запали свећу на његовом гробу, јер нам је то сарајевско гробље заувек отето.

У свом тестаменту Професор тражи да буде сахрањен заједно са својим сином. У том захтеву крије се последњи шекспировски заплет ове драме на први поглед, тражење немогућег. Али после дугих преговора са муслиманима који су, као таоце, држали и наше мртве, поред живих, Професоровог сина ископавају и заједно са крстом селе у породичну гробницу у Бања Луку. Својом смрћу, он тим последњим трагичним гестом, равним подвизима шекспировских јунака, избавља свог сина из већ митски изгубљене пуне земље, поклањајући му слободу после смрти. Пуцањ, који је прошавши кроз Професорову главу разорио праву малу александријску библиотеку, избавио је из посмртног ропства земне остатке његовог сина. Крај достојан сваке античке трагедије.

Када нас је напустио, просуо сам, као што то православни обичаји налажу, једну кап ракије за покој његове душе, не напуштајући наду да ћу га поново срести на неком од наших друмова са свеском Елиотових стихова у џепу капута.

(Одломак из романа *Исјавести*, наслов ред.)

A handwritten signature in cursive script that reads "Motto". Above the signature, there is a small, simple drawing of a five-pointed star.

Радован ГАЈИЋ

СКИНИ МИ КРВ СА ОЧИЈУ

Кад год чујем реч „писац“, тргне ме однекуд из дубоке подсвести питање: „шта је (писац) хтео да каже?“

Остало је то негде у мени из давних дана ђачког доба, када су нас учили да читамо између редова и да проналазимо значења и изналазимо тумачења списатељској музици.

Нисам ни сањао, у том ђачком добу, да ће ево, доћи време када ћу и о личним знанцима јавно говорити, притиснут тим „службеним“ асоцијацијама. Драгомир Брајковић је човек кога, без имало какве примисли, са поносом могу да назовем пријатељем. Зелену њиву, коју су хиљадама година обрађивали његови преци Брајковићи, у селу Писана Јела, Драгомир је заменио једном много гором, стравичнијом и по својим изазовима знаној само онима који је обрађују - белом њивом, комадом беле хартије која прети било из руке, било са стола.

Јасна Пољана, светски је познато село. Знаним га је учинила реч писца. Иако Лав Толстој није писао много о свом селу, његова метафизичка веза са родним крајем добила је исто тако универзални значај као и његово дело. Писана Јела, у једној земљи чуда, у којој су гусле одраниле више људи но љеб, под стеновитим литицама црних гора, на сигурном је путу да постане ходочасни циљ будућих поштовалаца песничке речи. Мистична силина којом Драгомир Брајковић увек истиче своје директно порекло - тамо у Писаној Јели рођен је 1947. године - упућује на питање присуства припадности древним принципима и мерилима универзума. Село јесте центар васељене онакве каква јесте, какву затичемо и какву напуштамо; док је град био и остао центар космоса какав бисмо хтели да буде, каквим бисмо да га учинимо сопственим деловањем. Отуда урбана средина је одувек метафорички обележавана као центар збрке и хаоса. Стога, тамо у природи, тамо где се згурило село, влада ред и уређеност, по законитостима вечности, и међу биљем и животињама, и међу људима и законима очуваним у реч, у песми, гусларској.

Из таквог универзума, своје поетске слике Брајковић гради од речи какве су: вучје козе, ракија на полић, огњиште, жижак, лавра...; код њега се у стиховима има о чему зборити; ту пламсају свјеће задушница; ту се лудо коло играло око манита свирала. Тако он и те речи књижи и завештава будућности чинећи да каква год била она мора да има слуха и за њих, дакле и за песничково време. То је језик непомичног, непомућеног времена, које вечно, које је трајало и које себе није мењало ни пред чијом силом, ни пред чијим туђим захтевима или законима. Тек данас таква вечност, каквој налазимо сведочанство у Брајковићевим стиховима, посрће пред једном савременом, технологијом без милости, чији смисао није да одржи човека у кругу вечности већ да - како се сама та технологија куне - створи човека, другачијег, „примеренијег“ неком сну о човеку, па макар његово постојање и никаквог смисла немало.

На песничкој сцени Брајковић се појавио касних шездесетих, и његов песнички глас обележила је Крвава свадба у Брзави. Били су то стихови о којима се говорило Млади песник проговорио је гласно и звучно од прве речи:

Љубави, пробуди ме у поноћ љубави...
угушиће ме море, сјећања на дјетињство и муке;
извади ми сјекиру из плећки; одреш ми руке,
скини ми крв са очју, крв виђену, на свадби у Брзави!

Језик Срба је од тада постао богатији за једно ново виђење могућности у распореду речи, за другачији песнички исказ. У том успењеном котлу где се песници рађају и нестају дневно, Драгомир Брајковић је ставио печат који се неће моћи уклонити.

Време у ком се појавио, било је доба касне адолесценције новог социјалистичког поретка. Заједница се у силовитом замаху устремила на формирање урбане културе и упорно је тражила ослонце како би установила своју духовну класу - сопствени, подмлађени грађански слој. У томе се такво друштво морало ослањати на, условно речено, материјал, којим је располагало, дакле на људе који су ипак већ носили у себи традиционалну, древну митолошку структуру, стечену васпитањем у својим далеким домовима. реч старца над трпезама, над којима је бдио кућни светац, реч староставна, и даље је тињала и није могла лако да посрне пред фразеологијом испразности.

Степен антиципације будућности, битан је моменат којим се мери ваљаност једног уметничког дела у историјским размерама. Тих година многа су уста младих људи, по улицама наших градова завапила: скини ми крв са очју. Младост је имала своје планове,

власт је имала своје планове; а крв је у тим плановима била и у таквим плановима остала само универзални материјал, за који је свеједно да ли ће се претакати у лабораторијама или по улицама. Побуна је угушена; остао је креативни порив.

Ако бих морао, Драгољуба Брајковића бих окарактерисао као истрајног православног помиритеља. Ко зна значење сваке од ових речи, разумеће и слику коју о човеку желим да створим. Сам о себи каже да је његово „осећање мелодије и ритма живота обележено меланхоличном нотом“. Морам да кажем да та његова меланхолија није дефетистичка већ ипак оптимистична, не толико у начину на који излази пред нас, колико у својој упорности да нам не даје мира, да нам он, песник, буде ту, присутан, и да нас подсећа на језичке дубине и врлине језичких истина, које савремена лудила овог доба, како рече Милош Јевтић, „узалудно писмених људи“, настоје да заклоне технолошким довитљивостима - од интернета до невидљивих бомбардера. Песник је ту да нам не да мира, да језиком подсећа на вечност, да опомиње на баштину, шта она јесте и где, за свагда:

Кроз ватре Кнешпоља и Козаре
 пламсају свеће задушница.
 Огледају се свјета оба
 у сузи Маре Милоснице.

У смутним временима која преживљавамо - ево, већ, као да ћемо у томе у другу деценију заћи - песник који препознаје надвременост језика у његовој савремености, јасном изјавом се изјашњава за натполитичност књижевног дела. Без намере да буде ироничан према политици, Брајковић о свом политичком ангажману каже: „Моја странка су моје књиге...“ И опет остаје да доминира та нота молитвене помирљивости. У томе духу Драгомир Брајковић је извршио и метафоричку идентификацију емотивног стања са катаклизмичком пометњом планетарних размера спевавши стих:

Кад кажем: љубав
 као рат да кажем

Величина уметникове антиципације управо је у томе што он ње није свестан. Колико је у време „опште братске љубави“ најавио својим стихом оно што се догодило, остаје простор за будуће анализе. Време је кроз песника обавило своје, притисло га је довољно да нам је сачинио дело по коме ће наш језик бити само богатији, а ми лично за песниково присуство у нашем времену, за сусрете и речи које смо и чули од њега.

Драгомир БРАЈКОВИЋ

Расправа о љушци у двадесет и три слике

„Ну, де ми ону љушку“ говори ђег у врушци
а сви се традимо невјешти – ко не знамо шта ишће,
а још мање шта ће му сад љушка
кад се за толи живој бори
и кад не зна на којем је свијету
а све му о танку концу висе.

„Како коју?!“ трми ђег,
ни ваира ја није у незнан бацила.
Загледамо се а он једнако изражи љушку.
Ко зна у какву је бишку угазио
кад се у муци онакој љушке сјешо.

„Нађосће ли, већ једном, ону љушку,
басишан би је, мајка му сшара, за ово времена најравио
а ви ни тошову не можете наћи! Па ону љушку која никад није
оманула, ону што смо вазда укривали
и увијек, кад зашреба, налазили, ону љушку
што се надалеко чула, ону што је прај који прескачете
сачувала, и ошак, и дим из њега,
софру и кашике, нађе и ћасу
и нејач коју ша софра рани и окуља.
Ето коју љушку“ бреца се и не да се ваира ђег.

Правимо се невјешти:

творизамо врашима и шумарамо а он понавља:
„Ну, де ште ми ону љушку што нико, ја ни домаћа чељад,
не зна ће је а моју је, злу не шребало,
лако пронаћи.“

„Лако ћемо за љушку, само се ошми,
не уљушши се“, соколимо ја
али он ушисао љушку ја љушку
чини ти се, кад би се ње како дофашо,
поново би се родио.

2.

„Ђе си њушко? Ђе си разјовору?
 Е јеси њушка и њо она кремењача –
 варничии ли варничии!
 Неињо си ми се уђуњио, дај ллас од себе!
 Уздао сам се у њебе ко нукоја
 а њи зађуњао!
 Није, ваљда, да си се на њразну њушку свео.“

4.

Глуво било – није њу ни мрчило ни њуцало њушке;
 није свако раме за њушку.
 Неће њу никад њушке њуцањи
 њаман да ињ се иљаду роди!
 Прије ће њу њући брука но њушка –
 ко увијек њињо је њуцала!
 Ајде, де дај ми њушку и њозрави се њњом.
 Неће је о раме, како њриличи, не бој се,
 но њод њазуво – ко дрва да носи!
 Није њушка за свакоја нињи је свако за њушку.
 Не њрињише њо свакоме. Некоме, ма њиња му даш, оњалиће
 а овоме би у руке и најбоља зађуњала.
 Замукао би код њења и њефердар Вука Мандуњића
 а оваква њушка, ова њењоња у онаке руке,
 жали Боже! Ђе је овакву добави?
 Сумњам да овакве двије имају на свијењи?!

6.

Чу ли је како њуче? Како њракну она леденица!
 Ни Невесињска се не чу лласније.
 Не њуче, но даде ллас, јавну се.
 Вазда је њако с њушком било;
 кад њод је дала лласа, није без неке.
 Ма није, јуначе, њуцала но јављала и најављивала неињо.
 Кад је оно њукла на краља у Беоњраду
 некакав је, у Ужњцу на њљаци, чуо
 и залелекао из свењ лласа за краљем
 бијући се у ллаву и њрси. Казало му се њиња се зби

а да му нико не рекне, нији му је мојао дојавији;
 не божја ии вјера иврда.
 Ђе? Не бјеше онда мобилније ителефона,
 но једнако, овај је чуо исти декик њен лас
 и знао је да није иукла било која иушка
 већ она иио иолом најављује.
 Казало му се – није иукла иушка но иоибџа,
 и ио не једном но мнозини.
 Подосиа је од иоиа иуца иало,
 моле је иај лас иокосио, а да се није ни знало
 да је иолико одједном иоођено и с ноју укинуио.
 Тек ће им се касније земља оиварати
 док у њу, иокошени иим ласом, не иоидају,
 сами су се иробови иред њима оиварали.

12.

Кад тођ сам је чуо на добро се чула.
 И сад да се ласне знао би да је на весељу;
 у свайове или у ирвиче.
 Нек иуца – вазда иуцала!
 Мора да се нашао неђе син једвачек
 кад онако радосно иракће!
 Пуцај, вазда се мушка рађала!
 Волио би да је чујем макар и на крај свијетиа а камоли овђе;
 не иуца она но љуља колијевку.
 Како је иукла младо је сунце у иелене иовијено.
 Залуд је неком иио се и ласка
 он црну мисо мисли и неки јад слуи и снује –
 О своме се јаду забавио.
 Ја би је волио чуи а знавено је
 да има иоаније уицију која чују и ииа се није рекло;
 не рекло, но чују, иио иамешан не би ни заумио
 а камоли иреко језика иревалио!

16.

Не знам иио је фале и уздижу
 кад није за уздизање већ за уздисање!
 Мнооиа је иушка заклала и ојадила,

млоѹ је мајку у црно завила и сирочад ѿскићала.
И у сну ако јој је чула ѿласа,
сѿрекнула је јайка и закукала.
На мнојоме је ѿушка ѿрозоре оћворила
и ѿробом ѿроћледала.
Мало је коћа разјоворила, а мнојоћа разорила,
мноју је свијећу ућрла и ѿрај заћравила.
Кад би мене ѿићали, но неће, не бој се,
никад се не ѿласкала ни се од ње ѿласа чуло
ѿа макар све занијемло и закаменило заувијек.
(...)

(Одломци из поеме)

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога.**

Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори.

Од августа 2006. излази под именом **Слово.**

Штампање овог броја помогао
Српски национални савјет за Црну Гору.

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају